

UTCÁINK ESZTÉTIKÁJA

ÍRTA:

DR. GALLINA FRIGYES

TANÁCSNOK

KÜLÖNNYOMAT A „VÁROSI SZEMLE“ XVII. ÉVFOLYAMÁBÓL

www.terc.hu_www.terc.hu_www.terc.hu_www.terc.h

UTCÁINK ESZTÉTIKÁJA

ÍRTA:

DR. GALLINA FRIGYES

TANACSNOK

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA 1931—9262

www.terc.hu_www.terc.hu_www.terc.hu_www.terc.h

Utcáink esztétikája.

Bevezető.

Az a megtisztelő figyelem, mellyel úgy a sajtó, mint a nagyközönség és a szakemberek »*Budapest utca nevei*« címmel napvilágot látott tanulmányom felé fordultak, örvendetesen győzött meg arról, hogy a székesfőváros lakosságának széles rétegében élénken él az érdeklődés minden mozzanat iránt, ami ritka szépségű otthonának, e nagymultú városnak életével kapcsolatos.

Csak természetes, hogy ez az érdeklődés még frissebb Budapest jelenével szemben és hogy megvan a lelkekben a törekvés arra is, hogy a »*Duna királynőjének*« jövőjét úgy alakítsuk, hogy még feltűnőbb, még díszesebb, még előkelőbb piederstálra kerülhessen az európai világvárosok szépségversenyében.

Ehhez azonban nem utolsó sorban az is szükséges, hogy minden egyes lakója, gazdag és szegény, férfi és nő, öreg és fiatal, régi és új egyaránt kötelességének érezze, hogy minden lehetséges módon maga is kifejezésre juttassa azt a törekvését, vágyát, hogy városa falai között minden téren a művészi Szép diktatúrája jusson érvényre a természetadta nagyszerű keretek között.

Budapest székesfőváros vezetőségében megvan a legjobb szándék, a legbensőbb jóindulat arra, hogy a magyar metropolist egyre feljebb emelje, egyre szépítse, de ezt a nagyszerű munkát igazán lelkesé mégis csak az fokozza, ha minden illetékes fórum azt látja, hogy ebbeli törekvését ugyanaz az érdeklődés, ugyanaz a szeretet és meleg gond kíséri, ami a család körében nyilvánul meg, amikor a pater-familias áldozatot nem kímélve igyekszik szépíteni a fészket, melynek keretében életünk lefolyik.

Budapest falai, utcái, terei, házai, parkjai, kertjei, a Város, úgy ahogy kifejlődött, fölépült és van: mindnyájunk féltett fészke.

Kicsinek és nagyoknak egyaránt arra kell törekedni, hogyha egyéssel nem, legalább ragaszkodó, gondoskodó gondolatainak egy-egy gallyával, meleg szeretete pelyheivel igyekezzék azt szebbé, kényelmesebbé, egyre irigyltebbé tenni.

Hála az Égnek : Budapest barátai sokkal többen vannak, mint magam is gondoltam !

Ezért esett nekem olyan jól az a sok és gondos hozzászólás, a részletes és figyelmes kritika, mert meggyőzött arról, hogy aki Budapest multját félti, jelenét jobbá, jövőjét szebbé tenni akarja, az nem pusztába kiált, hanem meleg visszhangot kap az ódon, kedves házakkal beépített budai hegyek felől is, Pest modern palotáinak falai alól is.

Ez a tudat biztat és bátorít fel arra, hogy a magam szerény képességeivel és eszközeivel tovább folytassam (csöndben már régóta folytatott) munkásságomat és megérett gondolataimat sorra kimondva, nyilvánosságra hozva, további megértést, visszhangot próbáljak azoknak szerezni.

Ezúttal utcáink esztétikájáról szeretnék beszélni.

Az utca édes mindnyájunké.

Amint lakásunkból kitésszük a lábunkat, hogy munkánk után lássunk, hogy életszükségeiteinket bevásároljuk, hogy szórakozzunk, sétáljunk: az utca tolul a szemünkbe, a tudatunkba. Zajával belezúg a fülünkbe, színeivel beleharsog a szemünkbe az utca. Az utca önkéntelenül is egyre foglalkoztat bennünket. Az idegen városbeli utca meg egyenesen élmény számunkra. De a magunk megszokott utcái is minden egyes napon beleszólnak életünkbe, hangulatunkba. Arról most nem is beszélek, hogy az utca higiéniéje, tisztasága egészségünkre is mennyire fontos, hogy az utca rendje, a rajta és benne lefolyó modern közlekedés biztonsága mennyire kihat egész életünkre. Csak arról kívánok szólni, hogy miként hat reánk, lelkivilágunkra az utca szépsége, hogy mily fontos dolog : *utcáink esztétikája*.

Az utca esztétikája? kérdezik sokan, hát ilyen is van? Igenis van! Csak nálunk még nem igen foglalkoztak eddig érdemlegesebben ezzel a fontos témával. A külföld már régen meglátta és tárgyalta is ezt a nevezetes kérdést. Hogy hirtelenében egyebet ne is említsek, Gustave Kahn »*L'Esthétique de la Rue*« című, e tárgyról írt elég vaskos könyve (melyből még idézni fogok) 1901-ben jelent meg Párizsban. Ezenkívül persze számos francia és (főleg az újabb időkben) igen sok német és más nyelvű mű foglalkozott azokkal a gondolatokkal, melyek az utca esztétikájának körébe sorozhatók. (Nálunk is számos, szétszórt cikk fordult újabban e téma felé.) Némelyek egységesen, a többség pedig csupán a részletkérdéseket vette tollhegyre, mindazt a sokrétű, sokfelé elágazó részletet, mely csak a számos ágra szétbontható témakörbe beletorkollhatik.

Hogy mi mindent foglalhat magában ez a gondolatkör, annak megértésére elég, ha hirtelenében csak arra gondolunk, hányféle elemből tevődik össze az utca képe, úgy, ahogy elevenen előttünk áll : az úttest maga, annak fa- vagy virág-, parkszegélye, járdája, a házak architektúrája, az azok falain

alkalmazott hirdetések, reklám-felépítések, az utcalámpák, a cégek címeri, cégtáblái, az üzletek portáljai, kirakatai, a hirdetőoszlopok, az úttesten mozgó járművek, a villamoskocsik, a rajtuk levő hirdetések, az autobuszok, az utakon alkalmazott elárusítófülkék, a közúti járművek megállóhelyeinek jelzőoszlopai, táblái, az útirányjelző készülékek, a plakátok . . . Igen, mindez a sok felépítmény, a benne sikló, zúgó, mozgó sokadalom, a maga ezerféle alakjával, színével, százféle rendeltetésével, hivatásával, mindenféle képével, áradatával, életével, így együttvéve, egybefoglalva, élő moziképpé, óriási hangosfilmmé teljesülve : *ez az utca !* Egy szó csupán, egyetlen fogalom, de temérdek különféle elem egyesül, tömörül össze benne.

Lehet-e ennek a zűrzavaros konglomerátumnak esztétikája, sőt külön esztétikája? Azt feleltük reá, hogy lehet és van.

Az utca külön életet él. Az utca : úgy, ahogy van, lehet csakugyan szép, sőt nagyon szép, olyasvalami, ami kimeríti az esztétikai szép fogalmát, azt a valamit, »ami érdek nélkül tetszik«. Vagyis nemcsak az utcát lényegileg alkotó épületek szép vonala, nemcsak maga az út vonala, nemcsak a házak nemes anyaga, építészeti harmóniája, tökéletessége esik itt latba, hanem mindaz a sokféle elem, amire céloztam. Sőt még több : az a »*je ne sais quoi*«, az a megmagyarázhatatlan elvont és szinte alig is kifejezhető valami, ami egyenesen a művészi szép legbensőbb, legtitkosabb eleme. Mert túl az épületek nemes anyagán, az építész teremtő akaratán, nemes vonalvezetésén, túl a sugárút lendületén : az utcát alkotó ezerféle elemből kicseng, kiárad valami, ami már külön lélek.

Ez az utca lelke !

Lelke van minden utcának, amint lelke, külön lelke van minden háznak, parknak, városnak. Lelke van a grandiózus büszke útvonalaknak, amilyen az *Andrássy-út*, a *Champs Elysée*, a *Rue de la Grand Armée*. Lelke van a szűk, ódon utcáknak, amilyen a várbeli kis *Fortuna-utca*, az innsbrucki *Herzog Friedrichgasse*, vagy egy rothenburgi középkori utca. Lelke van a *Piazza di San Marcónak*, a budai *Iskola-térnek*, a pesti *Vármegyeház-utcának*, de még a *Dob-utcának* is.

Külön lelke van az ódon, olasz városok festői, piszkos sikátorainak, a firenzei, komor *Borgo di San Fredianónak*, a veneziai kis *Sotto-porticónak*, a pesti József- és Ferencváros utcácskáinak, Óbuda sárga, földszintes házakkal szegett, hosszan elnyúló utcáinak, a vízivárosi *Gyorskocsi-utcának* . . .

Minden város minden utcájának külön hangulata, lelke van. Még a falu akácvirágos, fehér házikókkal szegett kis »köz«-einek is.

Ennek a külön »utcalélek«-nek pedig esztétikája van. Egészen külön életet élő esztétikája, amelyet külön törvények fejzenek ki és szabnak meg.

Ezekről fogok beszélni a következőkben.

Milyen a szép város, a szép utca ?

Mindjárt bevezetőül fölvetné valaki a nagyon egyszerű és természetes kérdést : milyen is a szép utca? Van-e ennek normája, könnyen leutánozható alapképe?

Azt kell felelnünk, hogy nincs.

Nagyon bajos lenne megszabni, hogy a szép utca ilyen, vagy olyan, hogy pontosan milyennek kell lennie, ha szép akar lenni.

Valahogy úgy vagyunk ezzel, mint a szép asszonyokkal. Egyik embernek a szőke az ideálja, a másik barnára, feketére esküszik, a harmadik semmiképpen nem hagyja a Tizian-vöröset. Van, akinek a görög profil tetszik, van, aki az elegánsan ívelő, markáns orrocskát nem adja a milói Vénusz szabályos szépségéért.

Nincsenek itt merev szabályok.

Fenséges, remek lehet a nyílegyenes sugárút, ékbefutó fasorokkal, de mennyi meghitt, intim báj bujkál egy-egy ódon város zeg-zugos, százszor görbe utcáiban, ugyebár?

Csodaszép a velencei *Márkus-tér*, az a káprázatos palotákkal beszegett városi terület, melyet a hagyomány szerint Napoleon a *világ legszebb szalónjának* nevezett el, — de ugyan ki nem állott már meg meghatott gyönyörűséggel egy kis német város csöndes zugában, egy-egy parányi térségen, melyet féltucat, kis giblis, ódon ház alkotott csupán, melynek legnagyobb ékessége csak egy halkán csörgő, szerény kutacska és pár vén hársfa?

A titokzatos szépség ott pávaskodik a Márkus-téren is, de ott üldögél halkán a parányi, bájos zugban is . . .

Az átlagos, laikus köztudat persze leginkább úgy hiszi, hogy csak a léniaegyenes palotákkal vagy modern villákkal ékes utcák lehetnek igazán szépek. Sokan azt képzelik, hogy csak az lehetne az ideális város, amelyet eleve akként terveznének, hogy egy zseniális mérnök nekiülne egy óriási fehér papírnak és mindenféle gáttól mentesen, ide és oda fektetve a léniát, nyílegyenesen utcavonalakat húzgálna erre is, arra is, amarra is, itt-ott belebökné a körző szárát a tervezetbe, köröndöket képezne, szép, egyenlőszárú háromszögeket, abszolút szabályos kockákat, esetleg oktagonokat sorakoztatna föl, azután ezt a tervet elvinné egy olyanforma sík területre, mint az akadálytalan, mérhetetlen Hortobágy s így épülne meg az »ideális város« . . .

Hát persze, ez óriási tévedés, mert az ilyen város mód fölött monoton, keservesen unalmas is lehetne, a maga megdöbbenő szabályosságával, merevségével! Aminthogy a modern várostervezők egyáltalán nem is tekintik már szépségideálnak a sok, csupa nyílegyenes utcát.

Az a város szép, mely a környezetadta lehetőségekhez alkalmazkodva olyan természetességgel teremtett meg, mint ahogy a napot kereső fa nő ki a talajból, úgy terebélyesedve el, ahogy életfeltételei megkövetelik.

Persze ez nem azt jelenti, hogy az egyenes utca nem szép, csak azt, hogy nemcsak az egyenes utca szép. Aminthogy nemcsak a széles utca szép, hanem a szűk is, ha szép, a Szép titokzatos parancsszavát megtestesítve. Gondoljunk pl. sok erőltetetten szélesre tervezett, hivalkodó, modern »csinált« utcára, akár nálunk, akár másutt : mily unalmat sít egy-egy ilyen útvonal, ha nincs benne igazi, ott teremtett élet, forgalom!

A »csinált« hivalkodó utca olyan, mint a betonagyba kényszerített folyó, az »igazi«, a meg nem hamisított utca pedig olyan, mint a nefelejccsel ékes, omladékos patakpart.

Ilyenekre, effélékre is figyelmeztet bennünket az utca esztétikája.

Az utcanyújtotta szépség kutatói, élvezői közül bizonyára sokan lesznek, akik legelső sorban azokat a városokat, utcákat, tereket fogják legszebbnek tartani, ahol a történelmi stílusok dominálnak a házakban. Ezek fognak esküdni Firenze reneszánsz csodáira, *Róma* és *Prága* barokkjára, *Rothenburg* és *Dinkelsbühl*, meg a többi kis német város középkori bájára, *Heidelberg* épségben megmaradt zugaira, *Nürnberg* tradíciós építkezési elvére.

Valljuk be, ezeknek a városoknak, ezek utcáinak csakugyan méltó és sok okuk van a büszkélkedésre. Ahol pedig szépek a házak, legtöbbször már szépek az utcák is. Itt már könnyű dolga van az utcák esztétikusának, mert adva van a szép kép, csak arra kell vigyázni, hogy valami rossz, könnyelmű restaurátor bele ne kontárkodjon a remekműbe, vagy rossz keretbe ne merje valaki foglalni a készen kapott finom kompozíciót.

A mult városképei.

Ezeknél a régi városoknál persze legtöbbször a kedvező véletlen teremtetete meg a szépség alapföltételeit.

Azaz hogy : nem is annyira a véletlen, mint inkább a korszellem. Tudjuk, hogy a kis olasz fejedelmek és az apró német udvarok milyen nemes versenyre keltek egymással abban, hogy székhelyüket minél pompásabbá, nagyszerűbbé tegyék. A hiúság is nagy szerepet játszott itt. A *Mediciek*, a *Sforzák*, a *Scaligerek* s a többiek azt akarták, hogy rezidenciájukról, palotáikról, váraikról az egész világ tudjon és beszéljen.

Ezek a palotaépítések eleinte szeparált szépségeket teremtettek. De a Szépség hatalmas kényszer. Egy-egy gőgös palota, lett légyen az akár magános nagyúr, akár a közületé: parancsoló gesztussal üzte el maga mellől a középszerűséget, a szegényes kulisszákat. A csillogó rezidencia mellé méltó keret kellett. Impozáns tér, ragyogó szomszéd...

Nagy szerencsájük ezeknek a városoknak, hogy e versenyt olyan kezek irányítására bízhatták, amelyeket a zseni őseje vezetett. Csudálatos építőmesterek támadtak az olasz városokban, akik az erő és a gőg szellemét a Szépség finom igájába tudták görnyeszteni.

A *Vatikán*, a *Palazzo Pitti*, a firenzei *Palazzo Vecchio*, a veronai tanácsház, a *Doge-palota* s a többi városok remekei így keltek életre. És így támadtak szobrokkal, finom, meseszerűen szép kutakkal ékesített terek a paloták körül. A nemes vetélkedés szülte az örökszép dómokat, *Firenze*, *Pisa*, *Bologna*, *Venezia* templomait, ezeket a világsodákat.

Ezekben az időkben nemcsak a művészettörténet legfényesebb lapjairól ismert, világhírű építészek alkottak maradandót, hanem jóformán minden számottevőbb városnak megvolt a maga helyi nagysága, aki szülővárosát, a szomszédvárosokat olyan épületekkel gazdagította, melyeket ma joggal bámulunk meg.

Micsoda dómok, palazzok, tornyok, templomok születtek akkor! A *Michel Angelok*, *Bramantik*, *Arnolfo di Cambiok*, a *Palladiok*, a *Giottok* s a többiek keze alatt...

A legnagyobb urak adta példákat követni kezdték a kisebbek is, de még a tehetős kalmárok, polgárok is. Oly kor volt ez, amikor egy-egy dóm, templom, palota építése, szépítése, valóságos lelkiügyvé tudott válni egy egész közületnek. Egy templomajtó, egy szószék, egy oltár művészi kiképzése az egész művelt lakosságot érdekelte, akárcsak a régi idők polgárait Athénben.

A remek paloták urai álomba illően szép kerteket is varázsoltak a palazzok köré, mögé. Így támadtak a *Giardino di Bobolik*, a *Villa d'Este* csodája s a többi parkremek.

De persze ekkor még csak az volt a fontos, hogy egy-egy palota, egy-egy köztér legyen minél elragadóbb, gőgösebb, hatalmasabb. Az utca maga akkoriban nem játszott, nem játszhatott olyan szerepet, mint később, vagy pláne manapság. A középkori városok utcáin nagyon gyakoriak voltak a nagy és kis csetepaték, a palota- és dómépítő kis olasz államok, városok majdnem állandóan verekedtek, hadakoztak egymással.

Az utca akkoriban még nagyon is más képet mutatott. A kereskedők sötét helyiségekbe, vastag falak mögé húzódtak, messze földről hozott áruikkal, drágaságaikkal, finom kelméikkel, posztóikkal. Nem könnyed kirakatok óriási tükröablakaiból csalogattak az áruk, hanem megvasalt ajtók, erős rostélyok, nehéz lakatok alatt kellett azokat a vevőnek megkeresni.

Minden palota, de még a templomok, házak, üzletek, műhelyek is szinte-szinte várak voltak kissé, támadásokat vártak, rajtaütések, atro-

citások ellen védekeztek és e szerint is épültek, rendeztettek be. Komorak, ridegek voltak a középkori utcák.

Firenzében, a *Palazzo Vecchio* szomszédságában a *Loggia dei Lanzi* finom ívei alatt bizony még nem a reneszansz márvány és bronz csodái állottak, hanem a lándzsások tanyáztak, hogy minden pillanatban kironthassanak az utcára, ha valami csete-paté támadt. Ahol ma üde szirmokat, tarka szalmakalapokat és fagyaltot árulnak a Virágok Városának tavaszi derűt árasztó, báméskodó idegenekkel telt, autócarokkal nyüzsgő, idegenvezetők szavától hangos utcáin és terein, — akkoriban vasasok, lovasok csörömpöltek, félénk polgárok siettek a fal mellé lapulva, legfeljebb egy-egy színes farsangi vagy céhfelvonulás teremtett időnkint életet a politikai gyűlések mellett.

Még az örök napsütéses Itália utcáiban is alig pezsgett akkor élet, annál kevésbé a rideg északon. Milyenek lehettek Buda utcái, ahol török spáhik, janicsárok vonultak, hatalmaskodtak, harácsolnak?

Corvin Mátyás csak a maga világhíre vergődött palotáját építhette fel, de ugyan ki gondolt volna akkoriban még nálunk a házak szépségére? Nálunk nem voltak mecénások Mátyás királyon kívül. Nagyuraink komor bérceken ülő sásfészkeikben tartózkodtak, polgáraink nagyrészt szegényes viskókban tengődtek, legfeljebb a Felvidék és Erdély ősi városkaiban alakult ki egy-egy csinosabb kis tér a templomok körül. A nagy és kis német kultúrgócponokban, a Nyugat városaiban persze más, kedvezőbb volt a helyzet. De a mai ember bizony nehezen tudná azért elképzelni a középkori Párizst vagy Bécsét védőárkaival, sáncaival, utcáinak rendetlenségével, szennyével, kihaltságával.

Természetesen csak futólag mutathatók rá ezekre a képekre. De ritka érdekességű olvasmány lenne, ha egy szakember, egy jószemű kutató-könyvet írna egy-egy hatalmas, fényes európai metropolisz utcáiról, azok életéről, külső képének kialakulásáról, emlékeiről!

Ezekről a képekről jóformán csak néhány meglehetősen kisszámú régi metszet tájékoztat ma már bennünket úgy, ahogy. Ugyanis a régi metszetek, krónika-illusztrációk túlnyomórészt a várakat ábrázolták s a városoknak megerősített részeit. Azokat a szempontokat domborították ki elsősorban, amelyeket hadászati szemszögből láttak fontosaknak.

Jóval kevesebb az olyan ábrázolás, mely egyszerűen csak városrészleteket örökít meg, még kevesebb akad olyan, mely arra törekedne, hogy az utcák életéről adjon fogalmat. Az utcával, mint karakterisztikus egyeddel, mint saját, külön életet élő valamivel alig törődtek régebben az emberek.

De ugyan ki is gondolt volna ilyesmire oly korban, midőn napirenden voltak a városokban az utcai harcok? Amikor az utca gyakran a legpusztítóbb csatározások színtere lehetett minden pillanatban?

Hiszen Párizsban és más nagyvárosban is, még az újkor teljében is fő-főszempont volt, hogy a házakat úgy kell építeni, hogy utcai harcok esetén az oda kinyúló felépítmények ne adjanak alkalmat arra, hogy az esetleges támadók azokból kedvező kilövési pozíciókat stb. formálhassanak. Az utcáért és az utcának hosszú ideig nem épült semmi, azzal bizony nem igen törődtek. Csak később, sokkal később kerültek fasorok az utcákba, nagyon nagy idő múlva pislogott fel az első utcai lámpa a fáklyák helyett, melyek a palazzok falába erősített tartókban csak addig világítottak sercegve, míg a késő éjtzaka érkező lovag urak előtt feltárult a csikorgó vaskapu...

Az utca meglehetősen sokára kezdte meg a maga elhatároltan külön, igazi életét, pályafutását. Még sokkal később, a civilizálódás messzebbi állomásain indult meg az a folyamat, mely a modern ember életében egyre inkább kidomborította az utca életének jelentőségét. Ma az utca nemcsak, hogy nem engedi többé észre nem venni magát, hanem hangos szóval kér részt mindenki életéből, hatalommá lett, megköveteli, hogy törődjenek vele, hogy áldozzanak reá és hogy respektálják külön létét, érdekeit, akaratát.

A fejlődés útjai.

Az utca életének, jelentőségének ez a kialakulása egybeesik magának a polgárisulásnak történetével.

A városok kiemelkedő fák a történet és a kultúrhistoria erdejében. Arculatuk, struktúrájuk a szerint más és más, hogy milyen »talajviszonyok« szabták meg fejlődésük iramát, stílusát.

Más a hegyiváros, más a síkon épült, más a tengerparti város alapképe. Ha folyó mellett sarjadzott ki a város, ez is jelentős körülmény. Fontos, hogy milyen és mennyi építőanyag állott a környéken rendelkezésre. Döntő fontosságú, hogy mennyire esett a hadak útjába, kereskedelmileg jelentős pozíciót töltött-e be, fejedelmi székhely volt-e, voltak-e benne nagyobb egyházi hatóságok, fontos az éghajlat, a lakosok főfoglalkozása, hogy beleesett-e a népek országútjainak keresztező vonalába, játszott-e nevezetesebb szerepet politikailag, hogy megerősített hely volt-e, hogy egészségi szempontokból milyen viszonyai voltak, hogy mögöttes területei milyen körülmények között éltek stb., stb.

Íme csak néhány, futólag felemlített szempont és már ezekből is nyilvánvaló, hogy mi minden körülmény hatott és hat ma is közre a városok életének kialakulására. Mindez a hatás épügy formálta és deformálta, előre vitte és hátráltatta az igazi urbanitás fejlődését, kivirágoztatását, mint egy-egy fa életét a gazdaghumusz és a sovány talaj, a napfény, az esős éghajlat és a viharjárás. Ezért vált — szerencsére! — egyéniséggé minden egyes város. Szerencsére, mondom, mert ez a nagy, örök elkülönbözés a Szépség útja!

Ha — tegyük föl a lehetetlent — valami hatalmi szó meg tudta volna teremteni a teljesen egytípusú városokat, mily szürke, monoton lenne a világ! Még ha a kifejezett szépségtípus lenne is az uralkodó. Gondoljuk csak át: milyen unalmas lenne csupa egyforma szépségű embert látni.

Ha ennyi körülmény szól bele magának a városnak életébe, sorsába, el lehet képzelni, mily komplikált, ezerszálú úton kezdődött meg és fejlett ki az igazi, a modern városkultúra, az a kultúra, amely azután elvezet bennünket a város-esztétikához és közelebbről témánkhoz, az utca-esztétikához.

Hosszú, nagyon hosszú idő kellett ahhoz, amíg az ember és pedig főleg az egyes ember, az egyszerű városi lakos eljutott odáig, hogy ne csak védelmi keretet lásson lakóhelyében, városában, amely megoltalmazza testi épségét és javait, hanem olyasvalamit is, ami nem utolsó sorban szépérzékét is foglalkoztatja, kielégíti tudattalan vagy már tudatos vágyódását a művészi szép felé.

Természetes, hogy mindezt a komplikált fejlődési folyamatot lehetetlen egy ilyen terjedelmű tanulmányba, amilyen az enyém, beleszorítani.

Nekem most csupán csak azért és annyiban kellett rámutatnom a hatalmas szövedék vezető szálaira, hogy akkor, amikor Budapest utcáinak esztétikájáról akarok gondolatot papírra vetni, jelezzem a téma sokrétűségét és hátterét.

Talán nemcsak nálunk, de még másutt sem jelent meg oly mű, amely ezt a kérdést mindazon szempontok figyelembevételével tárgyalná le, amelyekre fentebb utaltam.

Ez a munka összehasonlító alapon foglalhatná össze, mint nőtt, hatalmasodott el a városok és azok utcáinak szépítésére törekvő finom gondolat, mint érett az odáig, amíg Párizsnek Haussmannja született. Ritka érdekességű, lebilincselő olvasmány lenne egy olyan könyv, mely történeti alapon, időrendben foglalná össze az első városrendezési terveket, munkálatokat, mindazt a ma már százfelé elágazó emberi erő kifejtést, amelynek köszönhetjük azt, amit a mai, modern ember oly természetesnek, magától értetődőnek tart, hogy: síma, kényelmes úton járunk, közlekedünk, hogy ezernyi utcalámpa világítja be éjszakai útunkat, hogy ezeken az utakon virágzó fák, parkok intenek felénk, kényelmes, pihenést nyújtó padok várnak bennünket, hogy közutaink, utcáink nemcsak kényelmet, biztonságot nyújtanak a járókelőknek, a sürgő-forgó polgárságnak, nemcsak egészségi óvintézkedésekkel vannak ellátva, hanem még örömet, mulatságot, hangulatot keltenek fel bennünk, sőt egyenesen lelki gyönyörűséget kínálnak, mert az utcákra, az utakra is odaköltözött a legbőkezeűbb, a legjobb indulatú hatalom: a Szépség.

Ne felejtjük el, hogy a reneszansz-korbéli ember általában véve nem méltányolta még a nagyszerű természetet sem. A nagy tömeg pedig egyszerűen

nem vette tudomásul annak szépségeit. Nagy idő kellett ahhoz, amíg az ember fölfedezte az Alpok, a tavak, a tenger, az erdők, a rét felemelő bájos lelki hatásait, amíg rajongója lett a természetnek. Érthető, ha a küzdő ember csak sokára érkezett el addig a pontig, ahol már nem elégedett meg városa biztosságával, hanem törődni kezdett annak csínjával, később pedig nagy áldozatokra is hajlandó volt, hogy minél szebbé építhesse, emelje azt.

Ma végre ott tartunk, hogy ha kiteszük a lábunkat hazulról, ha idegen város falai közé kerülünk, akkor legelsősorban épen azt kutatjuk, keressük, szép-e az a város, ahova megérkeztünk? Korunkban a városépítés, a városrendezés, a várostervezés már valóságos külön tudományággá nőtte ki magát. A nagy kultúrnemzetek, főleg a németek, de a franciák, olaszok, angolok is nagy figyelemmel fordulnak e témakörök felé. Egyre-másra jelennek meg a kiváló szakmunkák, melyek minden oldalról, minden szemszögből vizsgálgatják, kultiválják már ezeket a nagyjelentőségű problémákat.

Külön szakemberek fordulnak a várostervezés és közelebről annak egyes külön, alapvető munkálatai, a csatornázás, a vízvezetékek, a világítás, az egészségügyi elrendezés, az építészet, az út és utca al- és felépítményeinek kérdései, a közúti közlekedés, a fásítás, a kertészet, a házakra felszerelt építmények, a reklámtáblák és újabban a fényreklám problémái felé.

Igen érdekes, mély fejtegetéseket olvashatunk e témával kapcsolatban *Hans Ludwig Sierks* »Grundriss der sicheren, reichen, ruhigen Stadt« című művében, mely tanulságosan tárgyalja a tudományos városépítés számos problémáját, a terület kérdésével, a városok csúnyaságával, az utcai lármával, az ideális város-alaprajzzal. »Wirtschaftlicher Städtebau« című könyvében is nevezetes megállapításokat közöl a szerző, kinek célkitűzései tudományosan megalapozottak, de sok tekintetben inkább eszmeiek, elméletiek.

A németek igen sokat foglalkoznak általában véve is a városi zaj megszüntetésével, a kertváros problémáival, a város-méret, vagyis a nagyváros és kisváros jótékony és kártékony hatásaival, a forgalom kérdéseivel: szóval mindazokkal a kérdésekkel, melyek által a mai technikai tudást és adminisztrációs képességeket ki lehetne fejteni a mainál sokkal jobb, higiénikusabb és célszerűbb kis- és nagyvárosok létesítése érdekében. Hamisnak és elvénhedettnek deklarálnak sok eddigi elvet, új szellemet, újfajta városi életet akarnak teremteni, amikor a jövődre szegeznek tekintetüket. Ahogy magukat kifejezik: »Mindent jobban akarnak alkotni, formálni, mint azt atyáink tudták.« Bizonyosra veszik győzelmüket az Új Város megalkotásának terén...

Camillo Sitte: *Der Städtebau nach reinen künstlerischen Grundsätze*» és más szerzők művei, szisztematikus esztétikai vizsgálatai a létező városépítési alakulatok minden pontjára rámutatnak, hatalmas perspektívákat nyitnak a városépítészetben és esztétikában.

Érdekes munka dr. Karl Lieser könyve is: »Strasse, Platz und Hauptbau, ihre gegenseitigen ästhetischen Beziehungen« címmel. Nagy felkészültséggel foglalkozik az utak, terek és főépületek esztétikai jelentőségével a jelen városépítésében. Idézzük egy mondatát, mely később majd emlékezetünkbe fog sajogni: »nem lehet súlyosabb dolgot elkövetni, mint rosszul építeni, mert az építészet műveivel naponta találkozunk, tehát hatásuk alól nem vonhatjuk ki magunkat, mert például rossz irodalmi műveket azzal

intézőnk el, hogy egyszerűen nem olvassuk azokat, vagy egy rossz festményt egyszerűen nem veszünk meg, még kevésbé akasztunk fel lakásunkban.»

Mily igaz, mily bölcs megállapítás!

Minden város kapujára fel kellene vésni, hogy okuljanak belőle a városépítők, az építésszek és az építetők!

Jelentékeny munka A. E. Brinckmann 1908-ban megjelent »*Platz und Monument, Untersuchungen zur Geschichte und Ästhetik der Stadtbaukunst in neuer Zeit*« című műve is, mely tanulságos, megvilágosító ábrák, példák segítségével tárgyal nagyfontosságú városépítési témákat.

Ez a pár könyvcím eléggé igazolja, mily kiterjedt már ma a tudományának joggal nevezhető kutatás a városépítéssel, városrendezés, a város- és utca-esztétika szövevényes terület ein.

Témakörünk szempontjából különösen érdekes könyv Gustave Kahn: *L'Esthétique de la Rue* című, elől idézett nagyobb könyve, mely nagy részletességgel tárgyalja az utca szépségének csaknem minden problémáját. Minthogy azonban a mű 1901-ben jelent meg, természetesen a ma kérdéseit nem érintheti. Az elmúlt 30 év leforgása alatt óriási haladt, változott a modern utca. A közlekedés, a reklám, főleg pedig a fény-reklám s annyi más, teljesen új hangulatot, rendet, színeket, elemeket vitt bele a világvárosok utcáiba. De még így is igen tanulságos ez az alapos könyv.

Kahn visszatér egészen a római időkre, *Pompei* utcáinak leírásával vezeti be a tárgyat. Ritka érdekességű részleteket mond el a halott város forgalmáról, szépségeiről, díszeiről, életéről, a házak díszítéseiről stb.

Azután leírja az arab városokat, a mozdulatlan, néma utcákat, ezek életét, különlegességeit, majd Amsterdamba ugrik át, a mozgalmas utcákra. Folytatja a párizsi hidak történetével, történeti leírást ad Párizs utcáiról, a párizsi városokról, a templomok körüli életről, az egyházi szokásokról, a terekről, különös tekintettel a Place Royale-ra, leírja a híres, régi városkapukat, színesen szemlélteti a híres, történelmi bevonulásokat.

Majd áttér a modern Párizsra, annak a második császárság alatti megújulására. Ez különösen érdekes, tanulságos fejezet. Mint merültek föl itt a stratégiai szempontok, mikor olyan Párizst akartak, melyet könnyű a lovasság rohamával végigsöpörni. (Párizs, a forradalmak, az utcai harcok városa volt, nem csoda, hogy ilyen szempontok is diktálták ott, az újjáépítés alkalmával.)

Elolvashatjuk, hogy Párizs mint öltözött új köntösbe, mint lett napsugárban fürdő, tiszta város. Mint siettek segítségére a legjobb agyak báró *Hausmann* zseniális tervének, mint avatkoztak bele még a költők és művészek is a »Fény Városá«-nak szépítésébe.

Utópista városrendezői tervek is alakultak ki akkoriban. Egy tudós orvos leírta a 2000 évbeli Párizst. Ebben az utópisztikus tervben vannak olyan dolgok is, melyek azóta megvalósultak és vannak benne olyan eszmék, melyek már ma is túlhaladottak, vagy mai szemmel nézve abszurdumok, művésztelen elgondolások. Az Élet nagyobb, merészebb várospoétának bizonyult, mint ezek az álmodozók, a modern technika megtette legmerészebb álmaikat sok tekintetben! De azért igen mulatságos elolvasni ezeket a városrendezési »költeményeket«.

Ennél azonban inkább érdekel bennünket az, amit a mai (akkori!) utcáról mond a szerző. Itt azonban, amint említettem, napjaink már más nézőpontokat, elveket diktálnak, Kahn sok nézete, észrevétele 1931-ben túlhaladott álláspont. Azon észrevételei, eszméi közül, melyek ma is számottevők, ideiktatunk néhányat:

A *Condusion* című zárófejezetet azzal vezeti be, hogy az utca művészete a kivétel külső körülményeitől függ, hogy érvényesülni tudjon.

»Hogy ezt bizonyítani lehessen, új negyedek építését kellene elfogadtatni és minden nagyobb szolgágtól mentesen felépíteni, akkor láthatnánk a műépítész vidékének természeti kincsei felett rendelkezni, utcáinak fordulatait, virágdíszítésének részleteit, szökőkutakat, faragott díszeket, amelyek az utca képeinek változatosságát adnak.

A létező utcák átépítésében az utca művészete csak kényelmetlenül tud érvényesülni. Az utca mozdulatlan ékitményekkel van díszítve, homlokzat, szobrok stb. és *változó díszekkel, mint cégtáblák*, világítás, hirdetések és üzlethelyiségek *portáljainak változatosságával*. A változó díszítések, mint *plakát*, homlokzat, cégtáblák és portálok *egy kornak művészi munkáját képezik*. A mozdulatlan dísz, amely a homlokzatokból áll, kevésbé van összhangban, mert *sok kornak és egyivástól független építészek alkotása*.

A nagyvonalú homlokzatdíszítések elhelyezésénél vagy részleteinél harmóniát kell keresni a farészek festésénél, az építési anyag színeinél azáltal, hogy ugyanazon homlokzaton követ, téglát, vasat használunk. Harmonikus részleteket használunk az *ablakok keretezésénél*, vagy az ajtók zárköveinél is. *Az alkalmazó művészet* művészei kések a műépítésnek *a művészet új modelljeit* szállítani, vagy legalább is kívánt újak után kutatni.

Leggyakrabban a műépítész az, aki nem akarja ezt okosan felhasználni, vagy nem teheti, *ha a tőkepénzes* bizonyos ideákhoz ragaszkodik.

A XIX. századnak nem volt saját stílusa sem építészetben, sem bútorban. Ez a könyvek, a teória, a költemény, a festmény és a zenés dráma százada volt. A tudósok és művészek nagy ideális kutatásokkal foglalkoztak és nem törődtek a hely harmóniájával. A régi homlokzatok megtartására sok gondot fordítottak, de nem állítottak fel új stílusút. Másrészt *a polgárság, amely vagyonhoz jutott, csak a belső kényelemre adott és a gazdagság látszatára. A merész irodalom idejében a legnagyobb hitványságokat gyártották és építették. . .*

. . . Ez a szépségnélküli művészet, vagy inkább műépítészeti anyagemsztés adta nekünk a *vígasztalan kinézésű vasúti állomásokat* és adminisztratív épületeket. Az építőművészet terén egy másik stílusnak kell születnie. Hogy a felhőkarcolók felé fog-e hajlani? Némely városban, nem valamennyiben. Ezek a mérhetetlen nagyságú épületek, ezek a *lakott tornyok* érthetők, elfogadhatók New York központjában, Chicagóban vagy Londonban, *de Párizsban ellenállásra találunk. (1)* Kétségtelen, hogy Amerikában ezek a tornyok szükségletet képeznek, de *kérdése a talajból gyorsan kikelt városnak*.

. . . Ennek ellenére megállapíthatjuk, hogy Párizs építészeti jövőjének vezérfonala nem lesz egy csodálatos háromemeletes ház, amelyben a család három emeleten éli le életét. Hogy fog-e veszíteni az építőművészet? Valószínűleg nem, *ha mindenki meg lesz győződve az esztétika szükségességéről az életben. Jelenleg a higiéné az Isten, az orvos annak prófétája és a műépítész szőtfgod az előírásoknak*. Szerencsére a higiéné végrehajtásából esztétikus dolgok is származnak, mint szép, széles, nagy ablakok, tágas, magas szobák stb. A higiéné még hozzájárul egy új stílus fejlődéséhez, a bérház apartment-jai által, melyek ha minden oldalról jól megvilágítottak, előnyben lesznek az utcába zárt kis házakkal szemben.

A jövődő utcájában nagy, egymással egyező felületek lesznek, mert a társaságok, melyek építetik, összhangú tervet fognak rajzoltatni egy egész háznégyszög részére. A homlokzatok világos színűek lesznek, a felhasznált anyag folytán pedig színesek is.

A levegő szüksége minden házban egy központi kert létesítésére fog vezetni, kivéve, ha a látható jelek szerint a fás terraszok szaporodni fognak.

. . . Amint a plakátművészet is megtalálta a díszítés szabályait, úgy kell megtalálni a műépítésnek az új forma és díszítés módját.

Az utca változó díszítését, ezt az ingyenlátványt a hirdetések szolgáltatják.

Ezek nem álmódosások egy aranykorról. A jövődő nem tartalmaz semmiféle jelet arról, hogy a legendák és hazugságok realizálódni fognak. *Az emberek józan, tisztá*

*környezetben fognak élni. Beszélgetésük retorikától mentes lesz, a köznapitól eltérő és csak olyan irodalommal és művészettel veszik magukat körül, amelyekben semmi feljűvódottság: és túlzás nincsen.**

Egy szakszerű és teljességre törekvő munkának tulajdonképpen minden tényezővel egytől-egyig és egyszerre számolnia kellene, ha egészben akarná felölelni a városépítés és szépítés nagy kérdéseit.

Mi most csak ott érintjük futólag a legfontosabb elveket, ahol mondani-valónkba épen bekapcsolódnak.

A modern város kialakulása.

A mai, a kultúrembert egyre hevesebben űzi, hajtja az utazási láz. Különösen a modern közlekedési technika meseszerű fejlődése, hatalmas lendületei óta kapta el az emberiséget ez a vándorlási kedv. Igaz, hogy mindig is megvolt erre a hajlam az emberekben. Az ókornak is megvoltak már a maga Odysseus-ai.

Ez az örök vágy vonzotta el a hajósokat ezernyi veszély közepe az Óceán túlsó partjaira.

Gyalog, lóháton, hajón, majd delizsánszokon jártak, keltek, nyüzsögtek az utazók, hegyeken, völgyeken, országokon keresztül. Az új fölfedezések egyre növelték az utazás vágyát. Hadi, kereskedelmi és más érdekek serkentették erre az embereket. Nem is kell bővebben magyarázni, mint hatványozódott meg az utazók serege, amint Stephenson találmánya már egyik várostól a másikig, sőt egyik országhatárkötőtől a másikig el mert zörömbölni . . .

Rohamosan terjeszkedtek ki a sínek, mint óriási abroncsok körülfogták a földet : megszületett a modern forgalom. A gyorskocsit felváltotta a rohanó mozdony, a vitorlás gályát a gőzhajó, azután már expresszvonatok várakoztak a vándorlókedvű emberre, előperdült az autó, fölberregett felettünk a repülőgép . . .

Ezek a csodás technikai vívmányok tették lehetővé, hogy az ember játszva ismerhesse meg a föld városait, minden emberlakta helyét. Új ritmusa támadt az életnek. Ez a lendület pezsdítette fel az idegenforgalmat, ez nyitotta fel az ember szemét, ez a lüktető, rohanó élet formálta újjá a városokat és persze az utakat, utcákat is. A mai élet lázas tempója az emberiség nem kis részét az acélsínekre, a síma autóstrádákra, az utakra és utcákra űzi állandóan. Állandóan megvan az összehasonlítás, a tanulás, a fejlődés lehetősége. A verseny óriási.

A szinte hihetetlen arányban föllendült idegenforgalom parancsoló szükségé tette, hogy a városok minél több vonzóerőt fejlesszenek ki falaik

között, hogy minél varázslatosabbá, kecsgetetőbbé tegyék magukat, szállóikat, útjaikat, utcáikat. Az emberiség kényelemszeretete, utazási kedve hatalmas igényeket fejlesztett ki.

Ezek a szempontok is nagymértékben reáterelték a közfigyelmet mindenfelé a városrendezésre, a városszépítésre és persze az utakra, utcákra is, amelyek ma a szó legszorosabb értelmében lüktető erei lettek az életnek. Így nőtt meg az utca szerepe és így jutott el addig a fejlődési pontig, amikor már külön élete, irodalma támadt. Az utca életének magas fejlődési korszaka pedig megteremtette az utca esztétikáját.

A mi városunk.

A budapesti ember, mikor megáll a Dunaparton, újra és újra lelkesen kiált fel:

— Hiába, mégis csak Budapest a legszebb város a világon!

Ezt mondja az is, aki nem igen járt messzebb, mint Bécs, de meleg őszinteséggel kitart ebbeli hite mellett azok nagy része is, akik már nagyobb utakat tettek életükben.

Büszkén vallhatjuk is, hogy a mi rajongásig szeretett Budapestünk mindenesetre a világ egyik legszebb városa.

Azzá teszi páratlanul fenséges fekvése, amilyennel (más formában persze!) talán Nápoly és Konstantinápoly, ha dicsekedhetik. Joggal állunk meghatott bámulattal, ha a budai hegyek kecses, finomrajzú, tavasszal smaragd-zöld, ősszel aransárga, télen kékeslilásan opalizáló koszorújára, a gögösen hömpölygő Dunára, a méltóságteljes királyi palotára, a Margitszigetre tekintünk, ha az Andrássy-úton sétálunk...

De vajjon megmaradhatunk-e ebbeli véleményünk mellett akkor is, ha a főváros kisebb utcáiban nézünk körül, ha Budapest városképeit tüzetesebben vesszük szemügyre, sőt komoly kritika alá vetjük?

Ha letesszük a rózsás-látás szemüvegét és így vizsgáljuk meg a székesfőváros építészeti jelentőségét, ha elfogultság nélkül akarunk beszélni Budapest utcáinak esztétikájáról?

Határozottan elítélendőnek tartottam mindig azt a fölényeskedő, sajnos, eléggé elharapódzott szokást, hogy sokan csakis a hibákat akarják itthon meglátni.

Sok olyan nagyképű budapesti ember akad, aki ha egyszer csak Bécsig, a Semmeringig is eljutott, már olyan kegyetlen szigorúságú bírāja lesz a magyar állapotoknak, a magyar városoknak és szép fővárosunknak, ami már szinte-szinte a rosszmájúsággal határos.

Ezek mondják vitriólos gúnnyal, minden apró, a világon mindenhol előforduló hibára:

— »Ez Pest !«

Pedig hát Budapest mindaz a sokszor példaadásra alkalmas szépség, rend és ötlet is, amit viszont — szerencsére! — az idegenek látnak nálunk, akik (elég gyakran!) sok mindent jobbnak és szebbnek látnak a mi pompás városunkban, mint odahaza!

Mint mindenben : itt is legokosabb az aranyközéputon járni. Igenis, legyünk büszkék becézett Budapestünk sok-sok, páratlan szépségére, dicsérjük fölemelt fövel, ami jó benne, ám mondjuk ki nyíltan elítélő véleményünket is a tapasztalt hibák fölött, de egyesegyedül azzal a meleg jószándékkal, hogy javítani igyekezzünk azon, ami javításra szorul! Érezze magát minden lakos Budapest lelkes barátjának, törekedjék arra, hogy nyitott szemmel járva úgy bölcső- vagy lakóhelye utcáin, mint a közel és messzi idegenben : mindenben javára lehessen városának !

Ha ilyen érzéssel szemlélődünk és ebből a nézőpontból mondjuk el sokszor talán súlyosabb kritikánkat is : akkor nyugodtak lehetünk, hogy azzal csak javára leszünk szeretve-szeretett Budapestünknek. Ilyen szívvel indulok el most gondolatban Budapest utcáira, hogyha futólag, szaggatott gondolatmenettel is, de behatolni igyekezzem azoknak hangulatába, lelkületébe.

Általános megjegyzések.

Be kell vallani, hogy amint az idegen a Dunapart megragadó panorámájának hatásával bensejében beljebb megy metropolisunk utca-szővevényébe, — bizony elég sok helyen lefagyhat ajkáról mindaz a lelkes újjongás, amivel Budapestnek ott hódolni kényszerült.

Hiszen igaz, természetes az, hogy ilyen káprázatos hatást már nem csíholhat ki belőle a város többi része.

A Dunapart kolosszális, csudálatos szépsége minket, budapesti lakosokat is naponta elbűvöl, ezt megünni nem lehet. Ezt minden alkalommal lelkem legmélyén éreztem, valahányszor csak külföldi útjaim után a messze idegen városok nagyszerű képeivel elteltten valamelyik hídon átfutott velem a kocsí. De velem együtt mindenki, aki sokszor járt külföldi városokban, aligha tudott szabadulni attól az impressziótól, hogy nagyon is sok olyan utcánk van, melyeknek képe sűrke, sívár, hogy nagyon sok elrontott városkép tolul elénk, hogy nagyon sok javítani való lenne még Budapest utcáinak szebbé tevése terén.

Csakhát persze, a legtöbben a mult és jelen hatóokainak kellő ismerete és meglátolása nélkül kezdik elősorolni kifogásaikat.

A kárhóztatók egyszerűen azt szeretnék, hogy mindazt a szépséget, mindazt a kellemeset és jót, amit a külföldön tapasztalnak, máról-holnapra

zsúfolják ide a hatóságok a Duna partjára. Ezek a mohó városjavítók, kritizálók szeretnék idegyűjteni a német városok ódon zugait, az olasz városok pittoreszk vonásait, az *Uffizi* és a *Louvre* kincseit, de talán még Róma piniáit és Palermo ciprusait is.

Elfelejtik, hogy egy-egy város csak a maga útján haladhat, csak azt fejlesztheti, amije megmaradt és úgy, ahogy tudja.

Nem hozhatjuk ide, de meg sem építhetjük itt a bolognai *Asinellit* és *Garisendát*, nem varázsolhatunk ide máról-holnapra *Avenue de l'Observatoire-t*, nem volt és nincs elég kövünk, pénzünk arra, hogy utcáinkon firenzei palazzokat teremthessünk. Mikor búsulunk, hogy nincs sok patinás, történelmi zamatú épületünk, nincsenek égbenyúló dómjaink, ne feledjük el, hogy a mi vérvivataros históriánk századai alatt mi minden pusztult el ezen a földön, kezdve Mátyás király palotájától annyi másig. Akik Bécs barokk pompáját látva, ajkbigyesztéssel térnek vissza Budapestre, gondoljanak arra, hogy századokon át ott volt a hatalmas habsburgi monarchia fókusza, ott székelte az uralkodóház, amely bőven ontotta kegyének szépségfakasztó melegét a császárvárosra, már azokban az időkben, mikor nálunk a török sarcolt és a vele való háborúk döngették romokba még azt is, amink volt.

Nem elérhetetlen álmok után kell futnunk, mikor még ragyogóbb Budapestet akarunk, hanem azt kell vizsgálnunk, hogy tehetjük szebbé fővárosunkat a ma adta lehetőségek között, hogy festhetjük még elragadóbbá a mi városképünket abban a bámulatos, fejedelmi keretben, amelybe a természet helyezte.

A baj inkább ott van, hogy sok mindent nem becsültek itt meg, ami értékkel szegénységünk ellenére is rendelkezünk, hogy sok kedveset könnyelműen elherdáltak városunk szépség-örökségéből, hogy a jelenben is történnek bizony kisiklások és hogy akárhányszor nem törődnek a jövővel olyankor, amikor az elnézésből, a gondatlanságból később egy-egy nehezen letörölhető szeplő támad Budapest bájos arcúlatán.

Mielőtt témánkba belemerülnénk, vessünk egy futólagos pillantást a multra, hogy megérthessük, mi minden van itt ma úgy, ahogy van és sok minden hogy lehetett volna?

A múlt kritikája.

A nagy, új Budapest kialakulásának szemügyrevételénél legbiztosabb fonalul kínálkozik az a kiváló munka, melyet *dr. Siklóssy László* írt meg a *Fővárosi Közmunkák Tanácsa* hatvanéves jubileuma alkalmából: *Hogyan épült Budapest* címmel.

Ez az alapos mű a *Közmunkák Tanácsa* irattárának bő anyaga és hivatalos jelentései alapján készült és így a legmegbízhatóbb nyomokon jár.

A továbbiakban e könyv adatait idézzük, illetve használjuk fel abból a célból, hogy áttekintést kapjunk Buda és Pest városképeinek mikénti kialakulásáról.

A mű előszava kifejti, hogy a *Budapest gondolat* már IV. Béla királyunknál jelentkezik, aki Pesttel szemben megalapítja *Budavárát* és betelepíti a Margitszigetet. *Zsigmond* király már azon gondolkodik, hogy a folyam két partján épült és épülő várost *állandó hiddal* kellene összekapcsolni. Ez a terv még határozottabban foglalkoztatja a nagy *Mátyás* királyt, akinek köszönheti Budavára újjászületését és világhíressé tételét, hatalmas életlendületét. *Mátyás* újjáépíti Budát, remek fejedelmi rezidenciával koronázza meg a Várhegyet, Pestet falakkal veszi körül és már *tervszerűleg* foglalkozik szabályos, új városrészek kialakításával. Vagyis: a nagy király már elplántálja a *nemzeti főváros* gondolatát, megérzi a Duna melletti központ jelentőségét, *lánglelke megsejti Budapest metropolisi jövőjét, óriási küldetését!*

A nagy fejedelem korát messze megelőző, emelkedett gondolkodására nézve jellemző, hogy nemcsak erős Budát, hatalmas várat akart teremteni, hanem már *szép fővárosra gondolt*, érezte a kivételes lehetőségeket, melyek a Duna partján felkínálkoztak az európai jelentőségű városalapításra. Elképzelhetjük, mi lehetett volna városunk sorsa, ha a nagyszerű kezdetet a sors sorozatos csapásai romba nem döntik!

A városfejlesztés gondolatmagva elvettett, de a küzdelmes évszázadok kedvezőtlen talajában elsorvadt a palánta.

Az új lendület korának kiemelkedő pillérei: *József* nádor és *Széchenyi* István gróf. Ők ketten azok, akiknek örök érdemeire, mint gránitoszlopokra támaszkodik reá a nagy, az új Budapest, a Föld egyik legérdekesebb, legszébb metropolisa.

Az előbb idézett mű reámutat a *Királyi Szépítő Bizottságnak*, a Közmunkatanács ősének, hivatali elődének fontos szerepére. Megrajzolja Pest újjáalkotójának, *József* nádornak nemes alakját. Mint kapott kedvet a művelt, finom esztétikai érzékkel megáldott főherceg Pest fejlesztéséhez, mint lett ez legmelegebb lelkiügye, mint lett ezen a téren jobbkeze *Hild* János, az ősi építőmester-családból származó tehetség. *József* nádor már az 1801. évben fölterjesztést intézett a királyhoz Pest szépítése érdekében. Nemsokára (1804-ben) már tüzetesebben meg is jelölte a *városszabályozás* legsürgősebb teendőit és *Hild* János megbízást kapott a tervezet elkészítésére. Ez a *Hild*-féle terv volt a Közmunkatanács működéséig Pest legnevezetesebb városrendezési terve.

Schams Ferenc volt az a férfiú, aki Budapest városszabályozásáról először számolt be részletesen, komoly tanulmányban a nagyközönségnek.

Siklóssy megemlíti, hogy Pest akkori fejlődésének lendülete nem véletlenség volt, mert a napoleoni időkben az udvarnak kétszer is menekülnie kellett Bécsből. »Ilyenkor tolult előtérbe a *den Schwerpunkt nach Ofen zu verlegen* gondolata«.

Siklóssy azután rátér arra, mint lanyhult el a Szépitő Bizottság nagy irama, amint a pénzinfláció megszűnt és bekövetkezett a *biedermeier* nyárs-polgárias, álmos óvatossága.

Fejtegetése során elérkezik a legnagyobb magyarnak, Széchenyi Istvának szerepéhez.

A főváros egén, mint a nagy jövő remek szivárványa : megjelenik a Lánchíd hatalmas, új utat kijelölő sziluettje!

Amit a nádor és *Hild* elgondolt, nagy dolog volt, de Széchenyi már mást, többet, szebbet álmódott és látott. Látnoki szeme előtt a *világváros* körvonalai kezdtek kibontakozni. Széchenyi nemcsak rendre és tisztaságra gondolt, hanem a Szépség jegyében álmódzott Nagy Budapestről.

A »legnagyobb magyar« kezdeményezte a Lipótvárosban a Széchenyi-sétányt, melyet nemrég jelölt meg egy kis emlékművel a főváros. Ő érezte meg nálunk elsősül, mit jelent a városok számára a fa, a park : *a tündőt!*

Siklóssy fölemlíti, hogy Széchenyi volt az, aki fölszisszent azon, hogy a nádor a Városerdőt irtatni kezdte és megszólaltatja *Podmaniczky* Frigyes bárót, aki *Naplójegyzeteiben* fölemlíti, hogy »József nádor, a Városligetnek, a Margitszigetnek, az alsuthi nagyszerű ültetvényeknek megalkotója, a kiváló kertész, a városban ültetendő minden egyes fának vagy bokornak esküdt ellensége vala. Mindig azt mondá : *Die Bäume gehören nicht in die Stadt.*«

Széchenyinek már ekkor megadatott, hogy helyesen lásson ebben is.

Az idézett mű a további fejezetekben letárgyalja az eseményeket a nádor halálától az abszolutizmusig, majd a bizottság lehanyatlásáig és feloszlataáig, fejtegeti a Szépitő Bizottság és a Közmunkatanács különbségeit és hasonlóságait.

E fejtegetésekből kiemelkedő pontnak tartom azt, hogy ez a rég elmúlt Szépitő Bizottság stíluskritikailag is megbírálta az építendő házakat, bekérte a homlokzatrajzokat és így befolyást biztosított magának a városkép kialakulására. Ennek volt köszönhető, a József nádor—Széchenyi—Pollack—Hild egységes hatású városa száz év előtt.

Jól jegyezzük meg ezt! Többször reá kell még mutatnunk arra, mily bölcs eljárás volt ez, mennyit köszönhetett és mi mindent köszönhetne ilyenek az utcaesztétika!

»Ungarns Herz ist Pest und Ofen«, idézi szerzőnk a legnagyobb magyar egyik leveléből.

Hogy ma ez a szív — minden sorscsapás ellenére is! — oly életes erővel, oly mindent lebíró bizalommal, oly magyarul és reményteljesen dobog, azt nem kis mértékben épen nagy Széchenyinknek köszönhetjük.

Erre kell gondolnunk, valahányszor csak átmegyünk a Széchenyi-Lánchidon, jövőnk hídján.

»Csak rajtunk áll nemzetünk lelki rugósságát kifejezni s' henyélés s' idegen segítségbebizás helyett, saját értelmünk és saját tenyerünkkel magasra emelni Hunniát« — olvassuk Széchenyi »Világ«-ában. A legnagyobb magyar feszítette meg igazi erőre azt a lelki rugót is, amely máig is lüktet Budapestben, az ország szívében. Külön kell hódolnunk előtte azért, hogy az Erő mellé már akkor hitves-segítőtárs gyanánt állította oda a Szépséget.

A további városfejlesztés útja az első, felelős minisztérium idejében, majd a következő szabadságharc és az abszolutizmus alatt szinte teljesen megfeneklett, kátyuba került.

Igaz, hogy ez a korszak már sokkal szebbnek látta és joggal láthatta is a komoly fejlődésnek indult Pest-Budát. Kialakult egy nagyon kedves, *biedermeier-város* (a pesti Belváros) és ott volt az érdekes hangulatú, patinás, még kapuival ékes Vár.

Ennek a biedermeier Pestnek megvolt a maga bensőséges, behízelt lelkülete, bája. Nem szabad ezt lebecsülni! Sőt: ma már joggal sirathatjuk, hogy ez a biedermeier Belváros fent nem maradt úgy, ahogy akkor állott! A bontó csákány, — mikor a modern Budapest megteremtése érdekében dolgozott, — nagyon sok komoly értéktől fosztott meg bennünket!

Néhai való, jó *Kazinczy* Ferenc 1828-ban történt Pestre való utazásakor joggal dicsérgeté el bájos elálmélkodással az akkori Pest szépséges épületeit.

A Mária Dorothea utcáról azt mondja neki a fiakeros: — Pestnek ez a' legszebb utcája s' a' franciák is úgy vallják, hogy Párizsba is beillene!

»Az utca tágas s' a' házak *eggy magasságuak*, igen szép stílusban.« (Ma látná *Kazinczy* az össze-vissza ugrabugráló tetőket, tűzfalakat, frontokat a százféle »stílust«, az építész urak (láz!)-álmait! Vajjon mit szólna ehhez a »fejlődéshez«?) Nem szégyellem leírni, hogy én bizony habozás nélkül oda-adnám a mai Váci-utcát az akkoriért, hogy visszasírom a régi *Franciskánus-teret*, a *Curiát*, az akkori Belváros báját, hogy sajnálom, hogy a »kereskedőkar kirakodó rakpiaczi« palotája nélkülözi meghitt szomszédjait, hogy elvesztettük a »lett« Belvárost s megkaptuk helyette a »csinált«-at!

Dehát ezt már hiába siratjuk! A finom, egyéni bájú Pest, a drága biedermeier Pest oda van örökre...

Térjünk vissza elejtett fonalunkhoz.

Az abszolutizmus ájuultságának feloldódása után újból, eleven erővel jelentkezett a főváros továbbfejlesztésének elporosodó gondolata.

A kiegyezés felpelzsdítette a letargiába süllyedt országot és Budapestet magát is.

A kor parancsszava megteremtette a *Szépítő-Bizottság* munkásságának örökösét, a: *Fővárosi Közmunkák Tanácsát*.

Ekkoriban már világszerte megindult az a grandiózus verseny, melyre már előbb céloztam, a nagyvárosiasodás szelleme diktálta a tempót mindenfelé.

Ebbe az áramba, ebbe a szinte vad versenybe sodródott bele Budapest is a múlt század utolsó negyedében.

Hiszen csak Bécsbe kellett fölmennie a magyarnak és — elfogta az irígység, elfogta a vágy, hogy »megmutassa«, hogy Budapest is »valaki«!

Az ifjú királyi Budapest méltó akart lenni az öreg császári Bécshez, ragyogó köntöst akart magára önteni, hogy méltóan várhassa be falai közé uralkodóját és annak fényes udvarát. A nemzeti megújulás friss, gyorsabban száguldó keringést kergetett a dunai város ereibe. A kereskedelem, a vállalkozási kedv sokszorosra hatványozódott.

Mindenfelől haladást, építést, városfejlesztést, szépítést követelő hangok kezdtek hallatszani.

Minden szem a főváros felé fordult.

Ez volt az a korszak (különösen az 1885. évi országos kiállítás után), amikor Budapest bámulatos gyorsasággal kezdett nőni, fejlődni, haladni. Az 1896-i nagy kiállítás, a millennium büszke éve új iramot diktált, valóságos amerikai tempót.

Az új, a nagy Budapest szinte szemlátomást napról-napra épült, szépült, tört, rohant fölfelé.

Már csakugyan versenytársa kezdett Bécsnek lenni !

A Duna királynője jogara után nyúlt . . .

Az első város akart lenni a Feketeerdőtől a Feketetengerig futó nagy folyam partján. Érezte, tudta és érzi, tudja ma is, hogy minden joga megvan hozzá! Így született meg a mai Budapest.

A továbbiakban azt fogjuk vizsgálni, hogy a máig vezető út alatt mit nyertünk és innen merre kell tartanunk, hová kell jutnunk, ha igazán Szép-Budapestet akarunk végre teremteni. »*Konzerváljunk és építsünk*«, idézi Siklóssy könyve, *Arany János Koszorú-jának* egyik, 1863-ban megjelent okos, jó szemre valló cikkéből.

Sajnos, a nemsokára hatalmas erővel meginduló, Budapestet újjá alkotó tevékenység meglehetősen mostohán kezelte a konzerválás bölcsen hirdetett elvét. Az építés terén is sok helyrehozhatatlan hiba történt. Olyan nagy és veszedelmes hibákat követtek el, melyeket talán sohasem, vagy csak nagyon sokára lehet majd egyszer, valamikor jóvátenni.

A »Hogyan épült Budapest?« külön fejezetet szentel *Táncsics Mihály* életrevaló működésének, mellyel Budapestet előre akarta vinni. Ez az agitáció meg is érdemli az elismerést. Aki már 1864-ben ezt a mottót írta *Fővárosunk* című munkája elé: »Amily mértékben teremtitek a fővárost nagyszerűvé: oly mértékben válik a hon hatalmassá«, aki inséges világban sem tartja hálátlan munkának a főváros *szépítéséről* beszélni, aki *általános szabályozási* tervet sürget már akkor Budapest egész területére, sürgeti a *budai Dunapartnak a Császárfürdőtől a Gellérthegy tövéig* sétánnyá való átalakítását, befásítását, az megérdemli, hogy neve örökké beírassék Nagy-Budapest megteremtőinek legérdemesebb nevei közé.

Jön a Közmunkatanács

Végre létrejött az *1870. évi X. t.-c.!* Megalakult az a szerv, mely máig is kezébe tartja Budapest épülésének, szépülésének sorsát: a *Közmunkatanács*.

Kialakul az első munkaprogramm, amely már részletesen megjelöli a megoldásra váró nagy feladatokat. Elkészül Pest háromszögelési és lejtmerési fölvétele. Megtörténik az első övezeti beosztás. Gondolnak a gyárváros kijelölésére, a Dunapart kialakítására, a fásításokra, a munkáslakásokra, a Sugárútra stb., a munka teljes gőzzel megindul!

1873-ban egyesül Buda és Pest, *Széchenyi* nagy eszméje végre valóra válik.

Alapvető fontosságú volt a meginduló munkálatoknál az a tervpályázat, melyet 1871-ben írt ki a Közmunkatanács a főváros általános szabályozási tervére.

Az első díjat *Lechner* Lajos, a másodikat a nagy *Feszl* Frigyes, a Vigadó építője nyerte meg. Számottevő volt *Klein* és *Fraser* londoni mérnökök terve is. Mindegyik azt bizonyította, hogy Budapesten hatalmas teret láttak a várostervezők a nagy alkotásokra.

Dehát a városépítéshez, a városszépítéshez is (a tervezők zsenialitásán kívül és felül!) csakúgy három dolog kell, mint a háborúhoz: pénz, pénz és pénz! És negyedszer is: Pénz! Sok, nagyon sok pénz...

Mindenesetre könnyebb szép várost megálmodni, kívánni, követelni, mint — fölépíteni! — Budapest természeti fekvése olyan varázsos, úgy inspirál mindenkit, hogy szinte minden nagyobb fantáziájú ember valami mesevárost szeretne a Duna partjára, a Gellérthegy alá helyezni, egy olyan *Csudavárost*, mely az *Ezeregyéjszaka* káprázatával tökéletesnek hatna. Önkéntelenül neheztel itt az ember mindenre, ami csak akadályozza ennek a tökéletesre álmotott városnak a létesülését. (Egyszer szeretném majd elmesélni az én *Budapest-álmodat*...!)

Ámde: a megálmodott lehetőség beleütközik a telek árába, a telek-spekulációba, a várospolitikába, a szegénységbe, a pénztelen korszakok megalkuvó megoldásaiba, a patópáloskodásba, a csökönységbe, a kisszerű elgondolásokba, a kényszerhelyzetekbe, a valóság ezer és ezer tövisébe, melyek mind megtépik, összezaggatják a pókhálófinom, szivárványszínű Budapest-ruhát és így kell azt a lehetőségekadta anyaggal kifoltozni, összevarrogatni. Talán mi sem bizonyítja jobban Budapest nagy-nagy szépségét, mint épen az, hogy még így is, sok-sok hibája mellett, temérdek hiányossága mellett is mindenkit megbűvöl, elragad!

De tessék csak elgondolni: milyenné lehetett volna, ha mindabból, amit a legjobbak beleterveztek, a legnagyobb gondolatok megvalósulhattak volna!

De aki követ akar vetni azokra, akik nem tudták mind megvalósítani: gondoljanak arra, milyen gátfutást kell verejtékeezni ma is azoknak, akik *eszméileg* elsőrendű tervekkel állva elő, — szembekerülnek napjainkban is a *valósággal* és az *érdekkel*!

Ami persze még nem azt jelenti, hogy az akkori illetékes várostervezők, rendezők és építők sok baklövést, hibát el ne követtek volna...

Bizony történt elég baj, elég mulasztás, elég tévedés, sokszor döntöttek a hibás mellett olyankor, amikor kézügyben ott állott mellette a jó megoldás. Dehát: *errare humanum est!* Vigasztalódjunk ezzel az örök igazsággal...

Tagadhatatlan, hogy a tervek benyújtói igen komoly, érdemes munkát végeztek, de az is igaz, hogy mégsem akadt közöttük egy *Hausmann*, aki úgy meglátott volna mindent, mint ez a lángeszű várostervező Párizsban. Nem volt olyan összefogó, grandiózus koncepciójuk, mely egyszerre számolt volna a *Duna* gigantikus vonalával, a *Gellért-hegy* és a *Várhegy* tömbjeivel, a *Margit-sziget* varázsos bekönyöklésével, mindazokkal a mesébeillően nagy-szerű lehetőségekkel, melyeknek méltó bekomponálásával valóra lehetett volna váltani a *világ legszebb városát!*

Feszl elgondolása elég nagyvonalú volt. A világváros fogalma lebegett előtte mindenesetre. Mint minden igazi művész, nem földhözragadtan gondolkodott, nagy horizontban látott.

Lechner tervezetében igen nagy szerepet játszott Buda és a Vár. Helyesen érezte meg a Várhegyen a hegyi város lehetőségeit, parancsait. Kimélni akarta — igen okosan! — a várfalakat, mert érezte, hogy pompás, patinás keretül szolgálhatnak. Érdekes az a gondolata, mely egy budai külső körutat a *Gellért-hegy körül* szeretett volna vezetni.

Feszl igen finom érzékkel nem akarta a budavári kapukat leromboltatni. Nagy gondot fordított a Víziváros rendezésére. (Kár, hogy ez a kedves, nagyobbra hivatott városrész máig sem kapta meg az őt megillető szerepet.) Széles utat szeretett volna a *parkozott* Gellért-hegyre, melyre egy nemzeti emlékművet szánt. Nagy súlyt helyezett a villanegyedek megalkotására.

Gondolt szép terekre, méltó királyi palotára, jóformán mindenre. *Feszl* volt a nagyvonalúbb, a merészebb, a messzebblátó. *Lechner* határozottan óvatoskodóbb, kicsinyesebb.

Tehát: *Lechner* kapta az első díjat!

»A merész és óvatos irány küzdelméről volt itt szó« jegyzi meg *Siklóssy* könyvében.

A kishitűek győztek, mint annyiszor az életben...

Feszl nagyobbértékű, nagyobbvonalú, szebb terve megbukott.

Pedig hát egy fejlődésképes város csaknem mindig be tudja tölteni a részére eleinte talán túlnagyra méretezettnek látszó kereteket, de alig-alig tudja kiheverni azt a csapást, ha a kishitűek kegyetlen Prokrusztesz-ágyba nyomorítják.

Szerencsére *Feszl* kiváló tervét nem ejtették el az egész vonalon, annak egyes részei mégis megvalósultak, legalább megközelítőleg.

Bizonyos, hogy ha ezekben az időkben egy Széchenyiként kimagasló, bátor és erélyes vezér áll a szabályozás élén — Budapest ma nagyon sokkal szebb város lenne!

Mindenki nagyot, királyit, Bécsset lefőzött szeretett volna teremteni, látni, de már fizetni érte: azt nem! Pedig *Champs Elysée*-ket, *Place de la Concorde*-okat, *Unter den Linden*-eket, *Trafalgar Square*-okat nem lehet foghoz vert garasokból elővárásolni, de még bécsi *Ring*-et sem!

Ezt a félmunkát ma is nyögi Budapest és talán nyögni fogja, amíg fennáll.

Elszorul az ember szíve, ha arra gondol, mi minden került zsákutcába ezekben az években!

Mindenesetre csudálni való, hogy akkor, amikor annyi nagy példa állott már rendelkezésre, miért pártoltak az emberek a kicsinyes, a rossz megoldás mellé? Ott volt a közeli Bécs, nagy részben már igen szerencsésen megoldott problémáival, miért nem vették irányadónak ott, ahol a mi terepviszonyaink azt megengedték? Annyi mindent utánoztunk le a császárvárosból, miért, hogy épen a legszebbet, legjobbat nem? Ma lehetne a *Ring*-hez méltó nagykörútunk, lehetnének tereink, lehetne több sugárútunk, lehetnének remek parkjaink, gyárvárosunk egészében lehetne olyan helyen, hogy nem szennyeznék be füstjével levegőnket.

Dehát nem úgy történt, ahogy történnie kellett volna, hanem úgy, ahogy legtöbbször szokott...

Épült hát az új, modern Budapest, ahogy neki épülnie engedtetett. Mint majdnem mindenfelé az akkori Európában, nálunk is jelentkezett a vágy, hogy városunkban sugárutakat kell alkotni.

A »Hogyan épült Budapest?« előadja az Andrássy-út létesülésének körülményeit, esélyeit, ismerteti a felmerült négyféle tervezetet, majd rátér az elfogadott megoldás leírására és a kivitel igen érdekes taglalására.

Aki ezt a leírást elolvassa, látni fogja, mi minden játszott addig közbe, mennyi csata folyt le, mennyi lehetőség mérkőzött, mennyi gondolat harcolt, mennyi érdek ütközött meg, mennyi vita, milyen elkeseredett küzdelem folyt le, amíg hozzákezdtek az építéshez.

Igen, míg a névtábla fölteszi a bevezető pontot egy-egy utca történetére, odáig ezernyi stáció van!

(Gondoljunk csak az Erzsébet-sugárút évtizedekre terjedő vajúadására.)

Komplikált, csudálatos lény: az utca. Minthogy pedig minden egyes utcának megvan a *maga külön története*, megérthetjük, hogy mi mindent kell latbavetni, mikor egy-egy városról, városrészeiről kimondjuk ítéletünket, hogy szép-e, vagy nem szép!

A nagy mű elkészült. A székesfőváros megkapta egyik büszkeségét, az *Andrássy-utat*, azt az útvonalat, melyet ma is önértzetesen mutathatunk meg az idegeneknek, ha szépsége nem is olyan makulátlan, amilyennek szeretttük volna. De hogy így is impozáns, azt nem tagadhatja le senki. Talán még eljön az idő, hogy e nevezetes, szép sugárútunk szeplőit is el tudjuk tüntetni.

Ma már »férfikorát« éli az *Andrássy-út*. Élete kialakult, egyénivé lett. Az utcák szépsége és életrevalósága épúgy fejlődési folyamat következménye, mint az emberi élet megérése. Mikor a »Sugárút« megnyílt, még nem volt jelleme, nem volt egyéni arculata. Igazi szépsége is csak akkor bontakozott ki, mikor már megtalálta lelkületét, önmagát. Tagadhatatlan hibái eltörpülnek szerepének fontossága, szépségének életteljessége mellett. Az *Andrássy-út* bebizonyította azt, amit már előbb hangoztattam, hogy a szépségért való áldozat mindig jól kamatozó befektetés egy város számára. Csudálatos, hogy ezt a *mindig bebizonyuló* tételt az újabb generációk annyiszor látták már megerősítve és mikor ugyanezek az emberek ma kényszerülnek áldozni a jövőért — csaknem mindig abba a táborba törpülnek le, amelyik a kisszerűbb, az olcsóbb, a kevésbé szép tervek és megoldások mellé szegezi le magát. Tragikomikus fátum ez! Budapesten tán gyakoribb, mint bárhol másutt a világon . . .

A »Hogyan épült Budapest?« című munka egyik nagyon érdekes fejezete az, amely az Andrássy-útról Budapest stílustörténelmével kapcsolatban emlékezik meg.

Itt mondja a szerző :

»A Szépitő Bizottság élete az *empire* jegyében zajlott le. Ennek művelői voltak — egy sor jóra való építőmester élén — a két *Hild*, apa és fiú, valamint *Pollack* Mihály, akit a kor első építőművészenek ismerünk el...«

»A *neogótika* az 1850-es években kap erőre nálunk...«

»A reneszansz irányban való előretörtetésre az *Andrássy-út* kínálkozott.«

Yblnek az Operaházat már reneszansz modorban *kell*et megterveznie. Az *Andrássy-úton* a reneszansz modor jutott uralomra, *Siklóssy* helyes megállapítása szerint azonban a *Nagykörúton* már velszürkül az *Andrássy-út* reneszansz vidámsága«.

Íme, tehát *empire*, *neogótika*, *reneszansz*, *neoreneszansz* elemek nyilvánultak meg az újabb s az új Budapest felépítésénél. (Hogy a *legújabb* Budapest építésénél mi minden nyilvánult s nyilvánul meg, arról majd később szólnunk.)

Bizonyos, hogy ezek közül igazság szerint csakis az *empire* és főleg a *biedermeier* kor épületei voltak azok, amelyek nálunk természetesen hatottak. Az a *biedermeier*-építkezés, mely Bécsen keresztül plántálódott ide, akárcsak a barokk, valahogy leggyökeresebbnek hatott itt. Az Ausztriával és Béccsel való századokra visszatekintő összeköttetés, az uralkodóház közössége, a minden magyar erőlködés dacára, kifelé mindig egységet mutató, Bécsben székelő kormányzás, a gazdasági élet iránya, vonalai, a német kultúra tagadhatatlan nagy hatásai, a nagyrészben németgyökerű városi polgárság ízlése, felfogása, vagyoni helyzete: mind, mind belefolytak abban az irányban, hogy az Ausztriából, főleg pedig a Bécsből importált építészeti irány s ennek az ízlésnek alkotásai maguktól értetődőknek hatottak minálunk.

Ha őszinték akarunk lenni: be kell vallanunk, hogy *városi jellegű magyar építészeti stílus* nincs és sohasem is volt.

Igenis, a barokk uralkodott vidéki kastélyainknál, sőt beszélhetünk bizonyos hazai jellegű barokkról, beszélhetünk a kedves, magyaros, primitív »stílusról«, mely kúriáink építkezésénél volt meghonosodott, de par excellence magyar építészeti stílusról nem beszélhetünk komolyan.

Nyugati, francia és német építőmesterek építettek nálunk román stílusú, gót stílusú templomokat, *Mátyás király* olaszai megcsendítették itt a reneszansz harangját, de mindezen nagy stílusok csak bevándoroltak gyanánt tették ide be a lábukat. Magyar stílus pedig egyszerűen nem volt. Mert azok akik a székely házacskák motívumaiból akartak itt »stílust« teremteni, naív álmodozók voltak, *Feszli* keletieskedő romanticizmusainak sem volt köze a magyar lélekhez és *Lechner* Ödön is hiába akart szűr-motívumokat köbe átvinni, ezek a kísérletek nem verhetek gyökeret, mert semmi ősi kapcsolatuk nem volt. A kőszegény alföldi vidéken élő magyarság örökös védelmi harcai közepette nem is ért reá, hogy kialakítsa a maga építőstílusát, gazdasági ereje sem volt hozzá, mert félkezében mindig ott volt a

kard, nem emelhetett dómokat és palazzokat, gyarmatias sorban tengődött. A török hódoltság megakasztotta azt a folyamatot, melyet *Mátyás király* a budai palotával a reneszansz felé indított el. A gótika sem alkothatott nálunk nagyot, számos akadályozó ok miatt.

Mária Terézia és II. József barokkja kedvező talajra talált nálunk vidéken is és néhány szebb épületet ajándékozott a fővárosnak is. De ez nem tudott olyan lendületre kapni, mint Bécsben és egész Ausztriában. Mi akkor is szegények voltunk . . .

De az *empire* és a főleg *biedermeier* egyszerű, polgári bája azonnal otthonra lelt nálunk! Ez a családi, meleg, meghitt stílus, a maga hivalkodásmentes bensőségével, célszerűségével úgy a fővárosban, mint a vidéki magyar városokban megtudott gyökerezni. Elfogadták, befogadták, megszerették. Ezért hangsúlyoztam ismételen, mily kár volt ezt a kedves stílust oly könnyörtelenül halálraítélni. Nem tudom eléggé fájlalni a régi pesti Belváros lerombolását! *Pollack* és *Hild* Pestje a maga nemesen egyszerű épületeivel, meglehetősen egységes Dunasorával, kisebbszerűségükben is mutatós középületeivel, bájosan primitív szobraival, közkútjaival, meghitt hatású, harmonikus terecskéivel: valami olyasmi volt, amit az Élet tervezett, komponált ide. Egészen bizonyos, hogy közelebb állott Buda és Pest lelkületéhez, mint bármelyik más, importált nagy stílus.

Ma már, amikor megtisztult, lehiggadt az ízlés, sok szem kinyílt, egyre több hang hallatszik, amely sajnálja ennek a *Biedermeier-Budapestnek* lerombolását . . .

És joggal! Azokat a bájosan egyszerű, mosolygós öreg házakat szerették a benne lakók, szerették az alattuk járók, míg akárhány mai, cifra, aranyos, csempés szörnyeteg teljesen idegen lesz tőlünk örökre! Szívesebben nézném ezeket a »pesti« házakat, mint sok silány anyagból összetákolt, ideerőltetett »reneszansz bérpalotát«. A *biedermeier* nemzedék házsorai (mint *Kazinczy* betűi igazolják) testvéries harmóniába fogózkodtak össze. Az új Budapest hamis reneszansz vendégei gyökértelenül állanak és pláne ma már, kétségbeesetten tekintenek melléjük tolakodó, pöffeszkedő, bádognakulolás társaikra, melyek itt-ott valóságos maskara-tarkaságot mutatnak.

Persze, ez nem azt jelenti, hogy akár Budapesten, akár másutt a világon, *harmonikus környezetben* ne lehetne szépen, kellemesen ható reneszansz vagy akár gótikus épületeket beilleszteni a városképbe. Dehogy is nem! Csak az a kár, hogy minálunk leromboltak egy egész kis régi, patinás várost az egységes öreg Pestet, amely ma már olyan érték lenne, mint egy hiánytalan *altwien-készlet* a vitrinben.

Minálunk könnyörtelen kézzel kidobáltak majdnem minden patinás ódon értéket a mi Budapestünk egyszerű, nemes ízlésű *biedermeieres-vitrin-*

jéből és helyébe túlnyomólag vásári holmikat raktak, olyasféle »műtárgyakat«, amelyeket vadonatújonnal berendezkedni akaró nászutas párok hoznak magukkal *Firenzéből, Velencéből, Rómából* és más idegen városok bazárjaiból, azt hívén, hogy ezek a hamis tucat-csecsebecsék szebbek, mint nagyanyáink féltveőrözött porcellánjai, kristálypoharai és miniatűrjei . . .

Velem ugyan sohasem tudnák elhíttetni, hogy ezt a nemesen egyszerű stílust nem lehetett volna továbbfejleszteni! Igenis, ha már nem volt közepkorias városmagvunk, ha nem dicsekedhettünk a legszebb ónémet városok, vagy az ódon olasz városok szépségeivel, legalább a pesti Belváros legbájosabb értékeit meg kellett volna mentenünk. Sőt: szerény véleményem szerint a legszebb régi részek körzetében ki kellett volna mondani, hogy az új építkezés tartozik szem előtt tartani a meglévő és konzerválandó városképet. Nem tudok örvelezni azon, hogy — amint Siklóssy mondja — »a liberalizmus fénykorában a Közmunkatanács nem kívánt valamely építkezési modort reakényszeríteni az építőkre.« Lehet, hogy az *Andrássy-úton* »a tömegézés önként teremtette meg az út egységes stílusát«, de csak nyertünk volna általa, ha az akkori hivatalos körök méltányolták volna a *Hild—Pollack*-kor java termékeit és a Belváros s a Dunasor bizonyos részeit mindenáron megmenteni igyekeztek volna. Így, ha nem is egy Nürnberget, de egy olyan Budapestet lehetett volna teremteni — természetesen a Vár megfelelő kímélésével és stílusvédelmével is ideértve — amely legalább a nagyapák jó és becsületes alkotásait megőrizve (ha már a messzebbi ősöktől a sok baj közepette nem örökölhettünk) megmutathatta volna, hogy épenséggel nem mai város. Ma már sokszorosan nagyobb érték lenne ez a lenézett, régi Budapest, szinte egyedülálló Európában a maga nemében. Sajnos, épen, mert kevés szigorúságot alkalmaztak és alkalmaznak ma is a budapesti építetőkkel szemben, annak »köszönhetjük«, hogy talán egész Európában nincs még egy olyan város, mint Budapest, ahol annyi merényletet követtek volna el a jóízű ellen a tisztelt építész urak, mint itt. Erről még többet kell majd beszélni.

Megalkották tehát a reneszansz-alaphangulatú Andrássy-utat, melynek igazi gyöngyszeme persze: Ybl mester remekbe készült Operaháza.

Felépült a *Nagykörút* is. Tudjuk, látjuk, hogy milyen. Bizony, hiába nagy, mégsem teszi reánk a nagyság benyomását. Túlnyomó részben ötlettelen, sívár, néha meg egyenesen szegényes elgondolású, kivitelű épületek szegik be. Persze: nem volt reá elég pénz. Laposzebű építetőkötől nem lehet gránit-palazzokat követelni. Ez igaz. De legalább ne akartak volna téglából, malterből építeni palazzokat! . . . És mikor ott volt a nagyszerű párizsi és a szomszéd bécsi példa: miért nem csinálták csakugyan nagygyá a *Nagykörutat*? Legalább építették volna szélesebbé, ültettek volna kettős fasort mindegyik oldalára, akkor a mindig szép, derék fák jótékonyan fölfrissí-

tenék azt a bánatosan monoton képet, amelyet ezek a magukat palazzoknak hazudó, szegényes bércaszárnyak ásítanak felénk.

Így vonult tehát be utcáinkra a reneszansz, melyet a Közmunkatanács melegen fogadott. Persze itt-ott azért befészkelődött a gótika is, egy-egy jelentősebb épület képében. A román stílust jóformán csak a *Halászbástya* szólaltatja meg számbavehetően. (Pedig régi vonatkozások révén ennek több jogosultsága lehetett volna, mint a reneszansznak, mely lehet a legszebb stílusok egyike, aminthogy az is, de nálunk igazán csak jövevény, csinált, erőltetett dolog.) Később következtek az úgynevezett »magyar stílus« hamarosan letűnő próbálkozásai.

Siklóssy a maga könyvét a Közmunkatanács megbízásából írván meg, nem vehetjük tőle rossz néven, ha minden jóhíszeműsége ellenére, tagadhatatlanul a lehető pártatlanságra igyekezve is, — sokszor menteni, vagy legalább kimagyarázni igyekszik azokat a hibákat, vagy mulasztásokat, melyeket az új Budapest megalkotásánál elkövettek.

Ha igazságosak akarunk lenni, el kell ismerni, hogy nem lehet és nem szabad mindig a Közmunkatanácsban keresni a bűnbakot, mikor rekriminálunk. Az utóbbi időben nem is ritkán megszokta a Budapest hibáit észrevevő és firtatni szerető publikum, hogy minden bajért a Közmunkatanács fejére olvassa reá az elítélő szentenciát. Amennyire nem igazságos így gondolkodni, époly igaz az is, hogy a Közmunkatanács a legkritikusabb időkben, a nagy lehetőségek korszakában nem mindig állott hivatása magaslatán.

Azt mondja többek között Siklóssy, hogy a Közmunkatanács »buzdította a pesti építészgárdát, hogy készítsenek előre tervpályázatokat, homlokrajzokat, távlati képeket, hogy ezek a magánépítkezésre is buzdítólag hassanak«. De vajjon nem jobb lett volna-e erős kézzel beleavatkozni az építkezésekbe és követelni, hogy ha már anyagi okokból legszebbet, legjobbat, nemeset építeni nem tudnak, akkor legalább ne építsenek fel sok olyan objektumot, ami nemcsak, hogy nem szép, hanem egyenesen csunya, sőt visszataszító? Nem lett volna-e okosabb elfogadni és leszögezni egy minél tökéletesebb tervet, keretet és inkább fehér foltokat hagyni ezen a terven, mint bele-menni félmegoldásokba?

Aki csak valamikor állott az *Eiffel-torony* tetején és csak valamennyire is jó szeme van, észrevehette, micsoda városrendező lángész volt az, aki a modern Párizst elképzelve, megtervezte. Mily remekül futnak ott össze az útvonalak, mint kapcsolódnak egymáshoz a gócpontok, akárcsak valami zene-költeményben, úgy lüktet, ritmizál ott minden. Ha az építészet köbe fagyott zene, akkor Párizs városképe a maga egészében remek szimfónia. Sajnos, nekünk nem volt ilyen szimfónia-szerzőnk. Pedig ide lehetett volna varázsolni a leghatalmasabb, a legszárnyalóbb város-szimfóniát!

Kérdezzük: gondolt-e nálunk valaki ilyen értelemben a Szépség nagyszerű parancsaira? Akkor, amikor erre majdnem minden lehetőség megadatott volna egy erőskezü, nagylendületű szellemnek? Aki minden akadályt lebírt volna, amivel pedig akkor, vis majorok miatt sehogysem bírt volna: úgy tette volna félre, hogy majd az eljövendő kor beválthassa a nagy álmat? Nem volt ilyen emberünk, s az akkori Közmunkatanácsban sem volt meg a kellő erély, a kellő előrelátás, a kellő lendület a tökéletes megoldásokra s valljuk be: a főváros közönségében sem volt meg akkor az a belátás, bátorság és áldozatkészség, melyre a Közmunkatanács támaszkodhatott volna nagy munkájában és last not least: nem volt elég pénz akkor sem!

Témánk: az utcaesztétika szempontjából tulajdonképpen végig kellene futnunk Budapest fölépítésének minden jelentős momentumán, mert hiszen csak úgy tudnánk pontos feleletet adni azokra a kérdésekre, hogy melyik útvonalunk miért ilyen ma, amilyen, hogy miféle okok hatottak akadályozólag a teljesen kielégítő, az igazán szép megoldásokkal szemben. Meg kellene magyaráznunk azokat a körülményeket, melyeknek hatása alatt utcáink képe kialakult.

Sajnos erre nem rendelkezünk kellő térrel. Mindez együtt vastkos kötetet tenne ki. Meg kell tehát elégednünk azoknak a kiemelkedő pontoknak érintésével, melyek témánk feldolgozásánál legnélkülözhetlenebbek.

Ha például az *Operaház* szépséges reneszansz épületét nézegetjük, felmerül bennünk azonnal a gondolat, miért kellett ezt az igazán remek, reprezentáns színház-palotát a hajdani *Hermina-tér* szűk területére beszorítani.

Ennek története összefügg a *Népszínház* építésével. Kompromisszumot kellett kötni. Így történt, hogy a mai megoldás miatt nincs kellő nézőszögünk e pompás épületünk kellő élvezéséhez. Sajnos igen sok ilyen térbeli elhibázás fordul elő a fővárosban. Hogy csak egy példát említsünk hirtelenében: itt van az *Iparművészeti Múzeum* rossz beállítása.

A körutak létesítésénél is nagyon sokféle ok merült fel, melyeknek meglátolása nélkül nem lehet azok igazságos bírálatába belemennünk.

A *Rákóczi-út és Kossuth Lajos-utca* problémája is bonyolult, nehéz kérdés volt. Cirkalommal, papíron igen könnyű lett volna itt is szebb, tökéletesebb megoldást teremteni, de hát a cirkalmat ebben az esetben is ólom-súlyyal húzta le a valóság mindenféle nehézsége. Így jött létre a főváros legtorzabb, legszerencsétlenebb útja: a *Rákóczi-út*.

Ma is nyílt kérdés még a *Rákóczi-út* torkolatának megoldása.

A leglaikusabb budapesti ember is érzi e ponton, hogy itt valami nincs rendben szépészeti szempontból. Pláné ma, amikor a lebontott (de kár volt

lebontani) régi *Nemzeti Színház* fájdalmasan csúnya csonkja meredezik ott, mint valami elmérgesedett orvoslásra váró seb a véres testen . . .

Jól mondta erről a pontról Rakovszky Iván a torkolat megoldásáról szóló tanulmányában: »Alig van székesfővárosunknak kietlenebb és szomorúbb ötlettelenséggel megépített része, mint épen az a pont, amelyet most a Nemzeti Színház üresen maradt telke is éktelenít. Az a kép, amely a Kossuth Lajos-utcából a Rákóczi-útra kiforduló járókelő elé tárul, hangosan kiált valamely gondosan kiképzett, monumentális középület után és pedig mindkét sarokra a Múzeum-körút és a Károly-körút felőli oldalon egyenkint.«

Ennek a térségnek rendezésére igen érdekes, artisztikus megoldást ajánlott Rakovszky, olyképen, hogy a két felépítendő szép középületet *árkászerű áthidalással* kötnék össze. Ez a terv igen életrevaló. Az árkados áthidalás valamennyire pótolná a XVIII. század végéig e hely táján állott kedves öreg *Hatvani-kaput*. A magam részéről őszintén örülnék, ha Rakovszky Iván impozáns terve megvalósulhatna, mert az esztétikai szempontból kívánatos lenne ezen a lehetetlenül eltorzult térségen.

Az ilyen újonnan emelt kapuzatok (mint több német »Tor«), amint egy kis patinát kapnak, pompásan beleilleszkednek a városképbe, ötven év mulva az idegen is, a helybeli is úgy gyönyörködik már benne, mintha századok óta itt állana.

A *Belváros* szabályozásának fogas kérdése is külön tanulmányt kívánna. Errenézve véleményemet elmondtam ott, ahol az empire-biedermeier Pest elvesztésén sajnálkoztam.

Aki ebben nehezen akarna igazat adni nekem, megkérem, álljon meg egyszer a Szervita-téren, a templom előtt, tegye a szívére a kezét és feleljen őszintén (ha egy szikra ép szépérzék szorult bele), vajjon nem sokkal szebb, megnyugtatóbb-e az a kép, amit az onnan látható, részben pedig már elrontott régi házak nyujtanak, mint a szörnyszülött bér- és reklámpaloták, melyek e térség másik oldala táján mereszkednek az ég felé minden artiztikumot megcsúfolva.

Pedig ez a kis régi oázisa az elmúlt Pestnek nem is a legszebbek közül való volt. *Kasselik* városháza, a régi *Curia*, a Ferenciek terén állott *Athenaeum* épület, a Grassalkovich-palota s annyi más még örök vesztesége városunknak. Igaz, volt körülöttük sok dísztelen jelentéktelen ház is, de ha a legszebb pontokhoz igazodva megkímélték volna az empire-biedermeier magvat és stílust tartva idomították volna hozzá a fejlődéshez: kincs lenne a régi, finom, ódon hangulatú *Belváros*.

Az új Belvárosnál hiába mondja nekem Siklóssy könyve, hogy »az eddigi szürke helyett ragyogó világvárosias színt nyert«, én és sokan velem együtt visszakívánjuk ezt a *nobilisan szürke* tónust és nem adnók oda a »roman-

tikussá lett kicsinyes állapotot» a kupola-mániás össze-vissza stílusú, harmóniatlan, cifra bérpalotákért, tartsák bár akármennyire szebbnek ezt a »nagyvonalú, gyakorlatiasan modern új építkezést«. Ha legalább szolid, komoly, összeillő lenne ez az új Belváros, mint Párizs, München, Róma és sok más város új negyedei . . . De sajnos, nem az! Nem törődtek itt egységgel, összhanggal, hangulattal, csak húzták fölfelé a cifrázkodó falakat, rakták reá a bádortornyokat, ormóttan kupolákat a hivalkodó, művészietlen »dísz«-eket. A modern Belvárosban akad sok izléses monumentális épület (például a királyi palota, a Klotild-paloták stb.), de az egészben nincs semmi művészi hatás, nem is szólva a nem ritkán kirívó izléstelenségekről, vad kísérletekről, feltűnési viselkedésben szenvedő korcsszülöttekről.

A belvárosi Dunahidak városesztétikai fontosságát nem is kell hangsúlyoznom.

A *Lánchíd* örök szépségű vonala a legékesebb, legnemesebb karperece a Duna királynőjének.

A merész ívelésű, hatalmas *Erzsébet-híd* a maga nemében szintén elsőrendű alkotás. De micsoda keserű érzés azt látni, hogy töri meg a Kossuth Lajos-utca—Rákóczi-út vonalát, hogy veri a homlokát a Gellért-hegybe ez a daliás óriás.

Itt megint hosszas lenne elmondani, miért szenvedett itt is a város szépség, az utcaesztétika. Mellőzzük a bonyodalmas oklángolatot, a rekriminációkat, elég azt látnunk, hogy a valóság és az elképzelés most sem fedhették egymást. Örök kár érte.

A *Szabadság-tér* megszületése is külön bonyolult história. Impozáns teret nyertünk ott, de ez sem makulátlan esztétikai szempontból. Déli oldala ma is szomorú képet mutat. A Dunapart felbecsülhetetlen értéket nyert a remek *Országházzal*. Sajnos körülötte szintén kiáltó szeplőfoltok éktelenkednek, melyekre rátérünk még.

A »*Hogyan épült Budapest?*« azután elmondja a budapesti közparkok történetét, az elegáns *Stefánia-út* létesítésével együtt. Érdekes nagyjelentőségű fejezete ez az új Budapestnek. Érdekes belőle kiemelni azt, hogy a Közmunkatanács nagyon helyesen *parkrendszert* akart kiépíteni a Dunaparton, a *Petőfi-térről* az *Eötvös-térig*, a *Vigadó-tér* megfelelő, díszes kiképzésével.

Ugyanaz a nagy gondolat ez, melyet újabban a megboldogult, finom érzékű *Glück Frigyes*, Budapest nagylelkű barátja vetett felszínre s amelyet alapelveiben meg is kell valósítani minden áron, mert a mi városesztétikánk sarkalatos pontjának kell lennie, hogy fenséges Dunapartunkat minél káprázatosabbá, álombaillően széppé építsük ki!

A mult történeténél még csak egy ponton kell hosszasan megállni. Ez a Vár szabályozása.

Az öreg Vár.

Az »Él magyar, áll Buda még!« büszkén bizakodó jelmondata talán mindennél jobban magyarázza, szimbolizálja, mit jelentett nekünk Budavára.

Siklóssy a »Magyar Akropolisz«-nak nevezi. Rá is illik ez a hasonlat, mert Buda szinte szent helye lett a magyar köztudatnak. A vár- és város-alapító Béla király óta Zsigmond után, főleg pedig *Mátyás király* korszakalkotó építkezései, koncentráló tevékenysége folytán Budavára lett a magyar élet, a magyar história fókusza.

A »Hogyan épült Budapest?« vonatkozó fejezete is azzal a megállapítással kezdi, hogy »annak az éremnek, amely megillette a Közmunkatanácsot, amiért az ósdi Pest-Budából ragyogó, modern Budapestet varázsolt, van egy másik oldala, amelyen az olvasható, hogy eltúrta a régi Buda és Pest számos érdekes épületeinek eltűnését. A változó időknek ez a feltétlen parancsa napjainkban nem egyszer szemrehányás alakjában hangzik föl; hol vannak a kapuk, hol vannak a falak, a régi épületek?«

Igenis, ez a kérdés egyre fájdalmasabban hangzik föl és bármely súlyos mentőérveket hozzanak is föl a Várban elkövetett hibák magyarázatára, mégsem lehet súlyos panasz, jogos keserűség nélkül gondolni arra, hogy ez a nagy városújító munkásság mennyi meggondolatlan könnyelműséget követett itt el. Bizony nem rendelkeztek emelkedett stílusérzékkel azok, akik nem vették, vagy nem akarták észrevenni, milyen helyrehozhatatlan szépségeket döntöttek pusztulásba a Vár rendezése.

Egyetlen komoly mentséget talán csak abban láthatunk, hogy ez a kor annyira szaturálva volt a modern világváros minden akadályon keresztül, máról holnapra leendő megteremtésének szinte beteges vágyától, hogy senki sem törődött a mult megbecsülésével, sőt majdnem szégyelte a letűnt idők mohos, szerintük nem is komolyértékű maradványait. Ez a mohó kegyetlen újítási láz nemcsak nálunk rombolt meggondolatlanul, hanem Párizsban és Bécsben is, másfelé, sokfelé, egész Európában.

Nálunk ráadásul ki sem alakult a régi emlékek tisztelete, kutyába sem vették, ami megmaradt a multból, nem látták benne dicső idők jeleit és mementóit, csak alkalmatlan omladéknak tekintették a török dúlások után megmaradt, jobb sorsra érdemes építészeti relikviákat. Ezenkívül a Bach-korszak utáni Budavárban még évtizedek mulva is az elnyomó osztrák uralomfészket látták, a Vár köveire ennek a gyűlölködő tekintetnek sugarai estek.

Úgy hatott az akkori emberek szemében Budavára, mint valami értékes, régi műalkotás, amelyet kontár kezek kellemetlen módon átfestettek, kevesen gondoltak arra, hogy csak vékony, legújabb réteget kell lekaparni és az osztrák máz alatt itt található a mi régi dicsőségünk: Mátyás király várának emléke, százados küzdelmeink kőbifaragott, regényesen érdekes, hősi kulisszája.

Minthogy pedig a nagy kor már felismerhetetlen volt, jóformán egyetlen vétó sem szegült ellenébe annak az újítási láznak, mely a Várra is falánkul rávetette magát.

Az lett a jelszó, ami odaát Pesten : újat, modernet alkotni mindenáron, pusztuljon ami ócska, ami elmúlt, ami sűrke!

Így vesztettük el legpatinásabb, legérdekesebb építészeti emlékeink nagy részét az újjá formált Várban. A finom műemlékekkel úgy bántak, mint az ócska vassal. A modern városrendezés molochja kegyetlenül sepert végig a Szépség budavárbeli virágoskertjén... A legfontosabb cél az volt, hogy a király, az udvar méltó rezidenciát kapjon a budai Várban, olyan nagyot és hatalmasat, hogy versenyezhesen az ősi Burggal, hogy az uralkodó ne érezze úgy, ha Bécsből idejön, mintha valami szegényes, balkánias kastélyocskába kerülne. Politika is vegyült tehát a városrendezési, fejlesztési mániába. Ilyen felfogásoknak, ilyen korszellemnek esett áldozatul a Vár sok-sok drága szépsége, így csorbult meg temérdek helyen Budapest városképe, így estek ki pompás kis ékkövek a várbeli utcák láncából, ilyen okok miatt csóválhatja ma a fejét Budavárában a város-, az utcaesztétikus, mikor lépten-nyomon kínos stílustalanságok, keserves baklövések szűrő szögeibe ütközik bele.

Ez a könyörtelen kor pusztította el az időmarta kövekből fölépült, véres küzdelmeket látott várfalakat, a kedves és érdekes artisztikus kapukat.

Elveszítettük a *Bécsi kaput*, a *Vizi kaput*, a *Fehérvári kaput*, melyek mind emelték a Vár hangulatát, szépségét, nagy multját hirdették, stílusát őrizték. Áldozatul esett *Karakas pasa* végtelenül érdekes, tizenhatszögű tornya, a gyönyörű homlokzatú budavári szertár, a VI. Károly korában épült »*Zeughaus*«, számos kedves kis palota, a Vár képébe tökéletesen beillő magánház, eltorzultak utcaképek, megváltoztak ősi vonalak. Elváltozott az új építkezések miatt magának a Várnak finom sziluettje, a bontó csákány és az építő malteres kanál egyaránt közbejárt abban, hogy a híres Budavára kivetközzön ősi, komoly százados szépségéből.

Igaz, hogy a rombolások árán kaptunk új, másfajta szépségeket is.

Kapott Budapest új, büszke, modern Burgot verő királyi palotát, pompás várkertet, remek lejtésű Ybl-lépcsőt, megcsodált Halászbástyát, rendezett Bástyasétányt, sok mindent, de mindez nem kárpótol bennünket a patinás szépségek elvesztéséért. Annál kevésbbé, mert ma már mindenki tisztában van vele, hogy ezeket nem kellett volna és nem is lett volna szabad áldozatul dobni, jóérzűket kellő stílusérzékkel bele lehetett volna illeszteni a restaurált Budavára keretébe is. A mai nemzedék már becézve néz arra a kevés, megmenekült öreg palotára, ódon házacsckára, ami ott megmaradt, már érzi ezeknek becsét és mélyen fájlalja az örökre elveszített, vitrinbe

illő régi szépségeket. A mai Közmunkatanács is észbekapott már és komolyan védelmébe vette, ami még menthető.

Nem akarok abba a hibába esni, ami elég gyakori Budapesten és amely egy-kettőre kimondja, hogy :

»Ilyesmi csak nálunk fordulhatott elő !«

Sajnos, ilyesmi mindenütt előfordult. Csak talán nem ilyen mértékben. Mert például elképzelhetetlennek tartanám, hogyha valaki az olasz Bergamoban neki akart volna esni a középkori felsőváros patinás terének, itt ily módon rombolni engedték volna. Ez a város azért érdekes példa, mert ott egy újjal sem nyúlt senki a régi emlékekhez, hanem a régi város lábánál teremtettek egy csaknem teljesen újat. Nálunk is meg kellett volna tartani, óvni a Vár minden valamire való követ, a városépítési láz ugyancsak kitombolhatta volna magát a pesti oldalon, a sík területen, ott is a régi, szép Belváros falain túl.

Dehát mindez most már eső után köpönyeg...

Ma már a mult tévedéseit, balfogásait hiába firtatjuk, legfeljebb a jelent és a jövőt javíthatjuk, amennyire tőlünk telik.

Futó, vázlatos vonalakban visszatekintvén Budapest fölépülésének történetére, szemüvegét tisztára törölve a mult kendőjével, megindul az utca-esztétikusa a magyar főváros házsorai között. Mit lát ott?

Lát sok szépet, jót is, de bizony lát sok hibát, javításra szoruló is. Maradjunk mindjárt a Várban és nézzünk körül legelső sorban ott.

Körséta a Várban.

A királyi várpalota, a Várkert annyiszor emlegetett szépségeiről nem szükséges szólanunk. Mind a kettő a maga nemében a megadatott lehetőségek között impozáns, megragadó. A világszerte híres, páratlan panoráma tündéri csodája olyan zenekíséretet ad e látványhoz, hogy elnémit minden túlszigorúskodó, hibakereső kritikust. De amint pár lépést teszünk és kiérünk a *Dísz-térre*, már fölszisszen az utca-esztétikus.

Szemébe beleduzzad az a borzalmas »palota«, amely a *Honvédszobor* mögül mereszkedik elő. Szörnyű tömegével »stílusosan« hangsúlyozza azt az eléggé el nem ítéhető hibát, amelyet az illetékes körök elkövettek minden olyan esetben, amikor megengedték még, hogy a Várban, kénye-kedve szerint építkezessen akárki fia is!

A Közmunkatanács *csak 1912-ben* mondta ki azt az elvet, hogy a Várban a gyalogjáró végleges szintjétől számított 21 métert meg nem haladó magassággal csak az utcai vonalon és zárt sorban, legfeljebb háromemeletes házat szabad építeni. (Építészügyi szabályzat 116. §. 1928-ban,— igen helyesen,— 15·5 méterre, illetőleg kétemeletig terjedhető magasságra szorították.)

Debuisset pridem! Mire idáig jutottunk, már megdöbbenő hibákat követtek el!

Egyik legfelháborítóbb baklövés e tekintetben a Honvédszobor mögötti monstrum, melyet a bájos, finom *Marcibányi-ház* helyébe emeltek. Ez az egyemeletes palotácska oly stílusosan szegte be a Dísz-teret, hogy álmodni sem lehetett volna oda illőbbet. Örök kár, hogy le engedték bontani és egyszerűen ijesztő, hogy mit mertek a helyébe emelni. Ilyen súlyos hibát még sem lett volna szabad elkövetni a keserves tanulságok után a Várban! Sajnos, nem ez az egyetlen ilyen baklövés.

Több új, silány, a Vár stílusával homlokegyenest ellenkező épület tör ki a kedves, harmonikus házak, intim paloták közül. El kell jönni az időnek, amikor ezeket lerombolják és megfelelő, az utcák képébe beilleszkedő, a Vár stílusához alkalmazkodó épületekkel fogják pótolni. Minden áldozatot megér, hogy ez bekövetkezzék, hiszen valóságos barbárság volt ily módon betörni a Vár megmaradt szépségoázisába.

Nagyon üdvös lenne, ha a várbeli új építkezéseknél, sőt átalakításoknál is minél fokozottabban érvényesítenék az illetékesek az »*Építésügyi Szabályzat*« 162. §-át, mely kimondja, hogy »a hatóság egyes utcákban vagy tereken az emelendő épületekre nézve *fokozottabb építőművészi követeléseket támaszthat* és olyan építkezésre vagy homlokzatkiképzésre, amely a városkép összhangját megrontaná, az engedélyt megtagadhatja«.

Ezt a rendelkezést ki kellene terjeszteni a legkisebb részletekre is. Nagyon gyakran láthatjuk a Várban, hogy az egyes háztulajdonosok kiáltóan stílustalan, modern ablakkereteket illesztenek be régi házak falába, személtető, izléstelen habarcszóással, többféle kontármunkával elcsúfítanak megvédésre érdemes szépségeket. Olaszországban, különösen Rómában végtelen szigorral örködnek az ilyen dolgok felett. Nálunk is több figyelmet kellene ráfordítani s ahol a szabályok nem engedik meg a beavatkozást, ott jótanáccsal, jóindulatú, tanító vezetéssel kellene rendet teremteni.

Nem lehet például előírni a háztulajdonosoknak, hogy milyen színűre festessék házaikat. De ha barátságosan figyelmeztetnék, megtanítanák őket, hogy milyen színek illenek kedves, ódon házakhoz, nem hiszem, hogy ne hajlanának a jó szóra és el ne tekintenének olyan kirívó meszelésektől, vakolásoktól, melyek annyi szépvonalú régi házat elcsúfítanak manapság a Várban. Éktelen piszkos-barna, gyászos-szürke, durva-zöld, szennyes-sárga lepelbe csúfítanak olyan házakat, amelyek derűs, stílusos mezbe öltöztetve, megkapó tagjai lehetnének az utcának. Ez talán kicsinységnek, sőt kicsinyeskedésnek látszik, pedig az utcakép szempontjából nagyon jelentős valami! Tessék csak az innsbrucki *Herzog Friedrich-gassera* gondolni! (Persze ezek itt más stílusú házak, de példa arra, milyen fontos, dekoratív eleme az utcának a szín.)

Ezt általánosságban is érdemes lenne Budapesten nagyobb figyelemre méltatni. Talán a világ egyik nagyvárosa sem olyan monoton, szürke, rossz színű, lehangolóan unalmas, mint Budapest túlnyomó része. A legrosszabb, legvisszatetszőbb szürke és sárga színeket föltétlenül a magyar fővárosban keverik ki! És jaj, ha egyszer merészebb színre akadunk! Akkor meg a szemünkhöz kell kapni, úgy belehasítanak a falak. Nem lehet ugyan a pompéji vörösöket, a firenzei villák színeit a mi klímánk alatt, a mi környezetünkben meghonosítani, de miért nem válogatnak a mi falaink is a szebb, a szórakoztatóbb színek között?

Mi akadály lehetne ennek?

És miért nem látunk a Bástyasétányról letekintve sokkal nagyobb számban kacagó-piros, tarkatetejű házakat, villákat a budai hegyek mély zöldjében, amely szinte várja ezeket a vidám foltokat, mint a búzatábla a pipacsbóbitákat?

A budapesti embernek kevés érzéke van a színek iránt : a maga városában ; pedig külföldön boldogan mosolyodik el láttára.

Kár, hogy a várbeli utcákon nem gondoltak máig sem arra, hogy régi stílusú lámpákat állítsanak föl. Rothenburgban s más régi városban megkapóan alkalmazzák ezeket.

Egy-egy régi, várbeli sikátorban, utcaszegletben kitűnően hatnának ezek az ósdi lámpák. Például a *Balta-köz* átjárójában. Az idegen nem törődik azzal, hogy csakugyan régiek-e azok a lámpák : élvezi a hangulatot, amelyet árasztanak. Rajta kellene lenni, hogy mégis és mielőbb megvalósuljon az az életrevaló gondolat, mely az Iskola-téren (ahol a leányinternátus elrontott homlokzatát helyre kellene állítani) a régi dominikánus toronyban harangjátékot akart teremteni. Mennyire emelné ez a Vár hangulatát, hogy hírért vinnék az idegenek! Még közadakozás útján is meg kellene valósítani, ha másképp nem megy, annyira hiányzik innen! A főváros közönsége sajnálhatja, hogy nem az a terv valósult meg, amely (a toronyra kevésbé illő és nem is a legszerencsésebb elhelyezésű Mátyás-emplék utánezata helyett) azt akarta megvalósítani, hogy minden délben a nagy király alakja vonult volna el déli tizenkét órakor, kísérettel, a mechanizmus szolgáltatta keretben. A Tárnokutca patinás, kellemes képét is több helyen zavarják meg a túl magas, modernül ható, nagy házak. (Különösen egynek a frontja hat itt kínosan rosszul.)

A *Koronázó-templom* tere kicsiny voltában is remekül hatna, ha itt is szépséghibákba nem ütköznénk. A hercegprímási telek beépíttelensége súlyos hiány itt. Mindent el kellene követni, hogy a prímási palota mielőbb felépüljön. Ez minden áldozatot megérne, mert hiszen a Budapestre érkező összes idegenek megfordulnak itt, megmagyarázzák nekik e kis tér történelmi jelentőségét és így különösen föltűnik, hogy egy ilyen nevezetes téren ideiglenes pavillonok teszik tönkre évtizedek óta az esztétikai hatást.

Erre a finomhatású térre is megfelelő ódon stílusú, de már díszesebb lámpákat kellene állítani, ezek nagyban emelnék a tér hatását.

A Szent György-téren viszont a velencei Márkus-tér példája szerint két hatalmas zászlótartó rudat kellene felállítani, melyre vasár- és ünnepnapok alkalmával óriási trikolorokat, országcímeres nagy zászlókat kellene felvonni. Az ilyen dekorációk feledhetetlenül hatnak idegenre, itthoni emberre egyaránt. A tér üressége amúgy is ridegen hat, ez a két ünnepi zászló pompásan élénkítené. Ide is impozáns lámpák illenének. Úgy itt, mint a Koronázó-templom terén néhány díszes kivitelű, művészi faragású padot lehetne felállítani, ami esztétikai szempontból üdülés a szemnek, de kellemes pihenőhelyül szolgálna a Vár szépségében, hangulatában gyönyörködőknek, elmélyedőknek is. Remekül illene erre a térre egy nagyszabású szobor. Bár itt állana a *Fadrusz hatalmas Mátyás-emléke!* Lehetne legalább egy impozáns, reneszanszstílusú *Mátyás-Beatrix*-padot állítani valamelyik alkalmas pontra, a nagy király és felesége híres (bécsi) domborművű arcképével! Pompásan hatna itt egy sok alakos kút is, amiben amúgy is nagyon szegény a főváros.

Esztétikai szempontból mielőbb le kellene itt bontani a Sikló elavult, csúf pavillonállomását. Ez még olyan időben került ide, amikor kevés érzék volt az emberekben a város- és utcaesztétika iránt. Nem gondoltak arra, hogy ez a sívár alkotmány legalább annyira zavarja itt a tér képét, mint a (szerencsére) már lebontott földalatti vasútállomások az Andrássy-út esztétikai élvezhetőségét. Olyan megoldást kellene itt kitalálni, ami zavaratalanná tehetné a lent nyüzsgő, zúgó város szemlélhetésének örömét. Ide is néhány kilátópadot kellene felállítani. Ilyenek kellenének a legnevezetesebb panorámapontokra is.

A *Bástya-sétány* egyik legkedvesebb, legfinomabb pontja városunknak. A bámulatos, változatos, érdekes kilátás lenyűgöz mindenkit. A sétány régies, meghitt hangulata: valóságos oázis; az ódon paloták, patricius házak alig megbolygatott sora, az árnyas, üde fasorok végtelenül behézlő képet adnak. Ha ez a sétány Bécsben vagy más nagy európai városban lenne, az egész világ emlegetné.

Kár, hogy az újabb időkben megszűntek itt a tradicionális hangversenyek. Az ilyesmit nem szabad megszüntetni. Hozzátartozott a Vár lelkületéhez. Itt valamelyik Bástyaköröndön remek, hangulatos helye lenne egy intím, finomhatású *Beethoven-szobornak*. Emlékeztetne a zene örök fejedelmének 1800-ban tartott várszínházi hangversenyére. Hírét vinnék az idegenek, emelné a sétány hangulatát, szépségét. A többi várbeli utca is sok helyen tölti el még most is örömmel az utcaesztétikust! Főleg a *Fortuna-utca*, *Uri-utca* és *Verbőczy-utca* kedves, történelmi levegőt árasztó házai, szép kapuzatai tesznek reánk meleg, jóleső hatást.

Kár, hogy ezekben az utcákban sehohsem lehet olyan üzleteket, műhelyeket találni, amelyeket régi, mesteri veretű cégjelvények jelölnének meg. Ha az ember Ausztriában, főleg pedig Németországban járkal, sokat lát ilyet. *Kitzbühelben* egy régi fogadót remek vasmű jelöl meg, *Rothenburgból* feledhetetlenül magával hozza az utas a *Vaskalap*-fogadó schildjének emlékét. Miért ne áldozhatnának néhány ilyen kovácsolt vascímerre a várbeli üzletek, műhelyek? Mennyire odaillenének! Senkisésem firtatná, hogy ujak, az ilyen környezetben a hangulat a döntő, a patinát meghozza reá az idő. A várbeli üzletek portáljai terén is érdemes lenne valamit tenni. Az üzlettulajdonosok nemcsak a fővárosnak tennének szolgálatot, ha adnának valamit a stílusra, a szépségre, hanem maguknak is használnának vele. Ilyen apróságok végtelenül fontosak az utca esztétikájában.

A főváros újabban sok üdvös, okos dolgot vitt véghez a Várban. A régi, igen kedves budai Városháza épületét gonddal, szerencsésen szedték rendbe. A *Városvédő Athéne* szobrának visszaállítását is szerencsés dolog. Ideje lenne az előljáróság épületével szemben levő kis sarokházat is megszabadítani a reárákott és kent stílusrontó elemektől. Megérdemelné!

A Vár kedves kis vendéglőinek tulajdonosai gondolhatnának arra, hogy »utcakertjeiket« vonzóbbá, virágosabbá, hangulatosabbá tegyék. Egy-egy kis virággal kacagó vendéglő, kocsmá nagyban emelné az utca hangulatát, életet vinne bele. A bájos házakkal szegélyezett *Bécsi kapu-teret* talán örökre elcsúfította az *Országos Levéltár* gyárszerű sívár tömbje, a maga füstölő tornyával. Mily kár érte! Egyik legszebb pontja lenne ez a Várnak, valószínű kis gyöngyszem... Ide is lehetne pár szép padot felállítani. Minél előbb visszaépítik ide a Bécsi-kaput, annál jobb! Ha már lerombolták az igazit, a patinását, legalább az újjal adják vissza ennek a várbeli részletnek a karakterét, hangulatát.

A Várhegy új rendezése, a megnagyobbított *Bástya-sétány* az északi oldalon létesített kis park, mind-mind mutatja, hogy ma már más szemmel néz mindenki, hatóság és magános a Várra, kezdik megérteni és meglátni nagy értékeit, áldoznak érte.

A megcsodált *Halászbástya* igazolja leginkább, hogy a művésztervezte városképmegkorrigálás sohasem tesz rossz, hamis benyomást. Az ilyen stílusos, a couleur locallal testvériesen összeolvadó megoldás rohamosan beleérik a régi környezetbe, alapba, ahogy a gondos oltógally mindjárt megfakad és együtt virul az öregebb törzssel.

A *Halászbástya* tájékán csak öröme lehet a városetztikusnak.

A tűzfalak...

Majdnem mindegy, melyik pontján állunk akkor Budapestnek, ha szóvá akarjuk tenni egyik legfeltűnőbb, legáltalánosabb, legszemetszűrőbb

hibáját. Beszélhetünk róla, akár a Várban álljunk, akár a Halászbástyán, vagy a Bástyasétányon, vagy a szépséges Sándor-féle palota előtt. Ezt a hibát mindenfelől, mindenütt látja a miatta elkeseredő város- és utcaesztétikus. Ez a szerencsétlen, ma már alig is gyógyítható súlyos hiba felénk rikolt a bámulatos Dunaparton, Budán, Pesten, a Vérmező alól, a Gellért-hegyről, a hidakról, a mellékutcákban: ahol csak járunk, szemlélődünk.

Ez a tűzfalak erdeje!

Zubriczky József, miniszteri tanácsos úr, a Közmunkatanács érdemes előadója, jelen kis munkám megírása előtt hozzám juttatott néhány újságcikket, melyek a vároresztétika kérdésében magánosok részéről származott hozzászólásokat tartalmaznak. Ezek egyike részletesen, ügyesen foglalkozik ezzel a témával, melyet ma már alig lehet orvosolni. A névtelen cikk jó fényképfelvételekkel illusztrálva: *Budapest tűzfalváros* címmel jelent meg valamelyik magazinban és többek között ezeket mondja:

»...odvas fogakhoz hasonlítható réseket találunk a pesti fényes körutak s a budai hegyvidék házsorai között. Ezek az ijesztő szakadékok a tűzfalak. Bátran állíthatjuk, hogy sehol a világ egyetlen városában sem adták és sajna, — adják még ma is oly könnyelműen az építkezési engedélyeket, mint Budapesten ...

Ezekkel a könnyelmű engedélyekkel rontották el a budai Vár gyönyörű hangulatát... a budai alsó részeken, ahol a gazdasági krízis nyomása alatt megengedik, hogy egy hatemeletes bérház mellé egy földszintes házacskát építsenek. Áll ez a helyzet a gyönyörű Naphegyre is... Érdekes kuriózumként legutóbb egy körfelvételt készítettek a budai részéről, mely magában foglalja az egész Rózsadombtól—Kelenföldig húzódó budai részt és *vörös festékkel festették be az összes látható tűzfalakat*. Az eredmény szinte megdöbbentő volt. Az egész felvétel csakúgy hemzsegett a vörös foltoktól... és nem jobb az eredmény Pesten sem... Tűzfal, tűzfal és tűzfal. Egész városrészek vesztek el esztétikai hatásukat egy-egy ormótlan tűzfal nyomasztó látványának kényszerűsége alatt.«

Mindezt szóról-szóra alá lehet, sőt alá kell írni! Kétségbeejtő az az esztétikai rombolás, amit a budapesti tűzfalak városunk és utcáink képén véghezvisznek. Igaz, hogy a világ egyetlen városában sem hatalmasodott el ez a hiba ennyire, mint épen a mi remek városunkban. Párizs, Róma, München és sok német város épen nem legutolsó sorban annak köszönheti harmonikus, megnyugtató, feledhetetlen hatását, hogy a házak legtöbb utcában szinte egybeforrnak, a párkányzatok majdnem egyszintűek, tűzfal alig látszik.

Budapesten sokszorosan kínos ez a tűzfal-tenger, mert nemcsak a városképet, de még a nagyszerű természeti szépségek látványát is megbontja, megzavarja. Igaza van az előbb idézett névtelen cikknek, hogy ma

ennek még kevésbé lenne szabad előfordulni, mert nem a tabánbeli romantikus házikók apró, sokszor egészen kedves hatású tűzfalaival van dolgunk az új építkezéseknél, hanem szörnyű kolosszusok óriási, komor hatású méreteivel állunk szemben. Igaz, hogy ezeknek : »drasztikus monumentalitása uralkodik az egész vidéken, ezek mellett a nagy kopasz falak mellett elvész minden vonal, minden részlet, amit a környező házak építészei igyekeztek épületük homlokzatán érvényesíteni. Az összes igyekvés kárbavész, városrendezési ötlet hiába születik meg, mert ilyen erős, brutális hatásokkal nem lehet megbírkózni.«

»Mint valami be nem kötött sebnek, olyan hatása lehet egy-egy tűzfalnak sokszor. Valami kilátszik a házak beléből.«

Ezen a szomorú, csúf rákfenén csakugyan segíteni kell! Minden egyes új építkezésnél minden lehető el kell követni, hogy legalább ne szaporodjanak ezek a megdöbbentő ragyafoltok szép városunk arculatán.

A meglévő hibákat pedig — úgy, ahogy lehet! — legalább igyekezni kell elleplezni. Történnék is erre törekvések, de nem mindig szerencsésen. Pedig valamiféle tagozással, színézéssel, hirdetésekkel, futónövények alkalmazásával a legkirivóbb pontokon lehetne némi javítást elérni. Ezekben a legszembeötlőbb pontokon *kötelezni kellene erre a háztulajdonosokat!* Jóakarattal, ízléssel sokat lehetne itt még elérni. Az utóbbi években például a Döbrentei-téren elég ügyes ilyen tetőpótlással való fedezési kísérlet történt. Még az ilyen megoldás is ezerszer jobb, mint a tűzfal sokszor kínosan csúf látványa.

A párkányvonal és más ilyenek ...

Gondolatmenetünkbe itt illeszthetjük be azt a — sajnos — szintén mindenfelé látható budapesti hibát, ami a tűzfalak mellett leginkább bánthatja nemcsak az utca esztétikusát, aki szigorúbb mértéket alkalmaz szemlélődése közben, de még a leglaikusabb ember szemét, ízlését is. Ez a hiba : az építkezés szörnyű összevisszasága, megdöbbentő rendszertelensége. Míg sok európai metropolisban azt láthatjuk, hogy egyes elhatárolható korok (értve itt az újabb és legújabb időket) építkezései bizonyos nagy egységben, nagy vonásokban egymásba símulnak, addig nálunk vad kaos uralkodik az utcákon.

Aki csak egyetlenegyszer is sétált Párizs utcáin, boulevard-jain, avenue-jain, észreveszi, hogy a házak főpárkányzatának folytonosságára milyen kivételes súlyt fektettek ott. Párizsban, Münchenben, Drezdában és sok más, nagy városban majdnem összefolyik a legtöbb helyen a házak párkányvonala. Aki épített, tekintettel van, tekintettel kell lennie a szomszédjára. Ez az utcaesztétikának az alfája, itt kezdődik az utcakép szépsége,

ez a harmónia egyik fontos eleme. Budapesten pedig az *alfa* mellé, nemcsak hogy nem a *béta*, vagy gamma kerül temérdek ponton, hanem akárhányszor az *ómega*!

Arról már szinte nem is beszélek, hogy az utcakép stílusa folyton török, szakad, vibrál nálunk. Hiszen kifejtettem, hogy a fővárosban sem a multban, sem ma nem gondoltak erre komolyan. (Ami megbocsáthatatlan bűn volt!) Aligha van még egy európai nagy város, ahol olyan kavarodás lenne ebben, mint nálunk. A pesti részen akárhányszor látjuk, hogy az itt-ott megmaradt tisztos empire-biedermeier házak mellett szecessziós szörnyetegek terpeszkednek, azok mellett még modernebb, legmaibb bérházak vigyorognak, pár lépéssel odább stílustalan stílben tervezett egyemeletes ház búslakodik, tőszomszédságában földszintes ház guggol a földre, ennek már megint kupolás, nagyzási mániában szenvedő felhőkarcoló a szomszédja és a »változatosság« (!) kedvéért néha még egy-egy jobb sorsra érdemes barokk maradvány is »leüti« a fejét. (Mert föl nem ütheti, bármily büszke stílus legyen is különben, tekintve, hogy fiatalabb szomszédjai húsz, meg több méterrel tehenkednek reá . . .) Még jó, ha egy-egy úgynevezett »reklám-palota« is ki nem áll a placra, mint a *Szervita-téren*, ahol a régi Pest egy kedves zuga alázatosan búvik meg a legképtelenebbül ízléstelen, a Belváros becsületes multját megcsúfoló, pöffeszkedő cifraságok mellett.

Láttuk, hogy a Várba is be tudott törni ez az eléggé el nem ítéhető stílusrontás, még ott is eltűrték, hogy az intím, megkapó harmóniába, testvériesen egybefogózkodó, szinte családi kört alkotó, ódon házak vonalába dísztelen óriások tolakodhassanak bele. Ha még itt sem adtak kiméletet, itt sem volt kellő érzék ez irányban, akkor mit várhatunk egyebütt? A *Víziváros* ugyanilyen tarka-barka képet mutat. Itt is akad pár nagyon kedves emlék a multból, akadnak olyan utcák, utcarészletek, amelyek kellő szeretettel kezelve, ha nem is egységes, de legalább megnyugtató képet adnának. E helyett azt látjuk, hogy itt is ijesztő bércaszárnyák terrorizálják agyon a szerény, de sokszor egyenesen bájos ódon szomszédaikat. Látunk olyan finom emlékeket, mint a *Medve-utca* 10. sz. ház és látunk utálatos, égig pöffeszkedő bércaszárnyákat. A mult kevés, megmaradt, konzerválásra érdemes részleteire semmi tekintettel nincs senki, sem a magánosok, sem a hatóságok. Szomorú példa erre a *Batthyány-tér*, ahol a 4. számú igazán szép, műemléknek is számottevő ház nemcsak hogy méltatlan szomszédot kapott, de még az utcaszabályozás miatt is keservesen szenvedett. Ide építették a modern vásárcsarnokot is, ami szintén képtelen idea volt. Már csak az értékes Szent Anna-templom miatt sem lett volna szabad ilyesmivel agyonvágni ezt a teret, mely igen finom részlet lehetett volna a budai Dunaparton. Végeszakadatlanul lehetne itt a visszariasztó példákat felsorolni . . .

Dehát kérdezzük, ugyan mit lehet várni a magánosoktól akkor, amikor maga a vonatkozó alaptörvény s a későbbi kiegészítések is alig, majdnem semmit sem törődnek az esztétikai szempontokkal. Nyomát sem találjuk benne olyan rendelkezéseknek, amely megszabná a párkány- és emeletvonalak pontos betartását. Ez volt az a végzetes »liberalizmus«, mely reá szabadtotta utcáinkra az egyéni »ízlést«. Mindenki azt tehetette és részben még ma is majdnem azt teheti ezen a téren, amit akar. Nos hát: végzetesen csúf dolgokat akartak a tisztelt építető urak, rengeteg esetben... Sajnos, Budapest ezen a téren aztán alaposan egyéni város! A régi, kicsüfölt, lenézett korok megérték az olyan házakkal, amelyek ikertestvérekként hasonlítottak egymáshoz. Keresték egymás társaságát, összesímultak, nem akarták egymást lefőzni, egyazon divatú, szerény ruhát öltöttek magukra. Olyat, amilyen illett hozzájuk, amilyenre telt. Igaz, hogy abból aztán igyekeztek a legszolidabbat kiválasztani. Bezzeg a modern Budapest! Az más, könyörgöm alázattal... Az új Budapesten minden ház »unicum« akar lenni. Belől egyformán közepesek, inpraktikusak, elspórolt szabásúak, de — kívül! Ott az volt és legtöbbször ma is az a fontos, hogy másmilyen legyen, mint a szomszédé, mint az utcabeli többi. Csempét rá, balkont, de olyat, hogy rikoltson, tornyot, kupolát, sűrke bádogból, olyan ablakokat, amilyenek messze földön ne legyen rokona, a tető formája különbözzön el a világ minden bérházának tetejétől és okvetlen ugorja túl mindkét szomszédot... Keserű haraggal lehet csak beszélni arról az ízlésbeli eltévelygésről, erről a gyermeteg versengésről, amelynek következtében alig van utcánk, ahol négy vagy hat egyforma párkányzatú, harmóniába egybefolyó tetőzetű házat láthatnánk!

Ijesztő példa erre a pesti Dunapartnak az az exponált része, amely az Erzsébethídtől a Ferenc József-hídig terjed. Ha jól emlékszem, 20 nagy ház sorakozik addig egymás mellé. *Mindnek más a tetővonala!* Tessék ellenőrizni, igazam van-e?... Ezt a hibát minden város-esztétikai cikkíró évek óta kipellengérezzi már. És mi az eredmény? Az, hogy pár évvel ezelőtt, mikor az Első Magyar Általános Biztosító Társaság palotája leégett, új tetőzetét, amely eddig szerencsésen harmonizált (talán csak kedvező véletlenségből, kivételképen!) a Vigadó és a Thonet-udvar tetőzetével, az újjáépítés után *jelemelték és elváltoztatták!* Ezzel az eléggé meg nem bélyegezhető könnyelműséggel teljesen tönkretették a szép Vigadó-tér perspektíváját. Budáról áttekintve, kínos disszonancia állott elő, amely élesen vág bele minden járókelő szemébe. Ilyen felfogás, ilyen rendszertelenség, ilyen esztétikaellenes gondolkodás mellett ne bámuljunk el semmi csúfságon. Ha ilyesmit el lehet követni féltett büszkeségünkön, a Dunaparton, az idegenek gyülekezőhelyén, akkor ne is szóljunk, ha mellékutcaíkon egyenesen tombol ez a városkép-rontás.

Valósággal meg kell döbbernünk az új és a mai állapoton, ha tudjuk, hogy a lenézett biedermeier idők »közönséges építési rendszabása« igenis, gondol arra, hogy a párkányvonal minél harmonikusabb, folytatólagos legyen! Ez a régi rendelet nem volt olyan liberális, mint a későbbi, a modernebb törvény, mert beleszólt a homlokzatok elbírálásába is. Valószínűleg ennek köszönhette a »szürke« Pest a maga finom (későbben eldobott) szépségét. Ha más nagy városok, melyek régibb városrendezési tervekre tekinthetnek vissza, mint fővárosunk, ma is szükségesnek látják ily korlátozó, irányító rendszabályok fenntartását, mennyivel inkább szükség van arra nálunk, ahol az egyéni ízlés ennyi korrektúrára szorul? S hogy erre manapság is igen nagy szükség van Budapesten, mi sem igazolja pregnansabbul, hogy a városképnek ez a rontása, szeplősítése a mult szomorú mementója ellenére is tovább tart.

Meghökkenítő példáit láthatjuk ennek a Vár dunai oldalán is, ahol még az újabb időkben is olyan túlzott magasságú házak épültek, melyek kegyetlenül tönkreteszik innen a kilátást. A világ egyik legszebb, legmegkapóbb panorámájának élvezhetését kínosan zavarják meg ezek a szembebeleszűrő, rendesen még csúf, silányvonalú házak, tetőzetek, nem is szólva a mord, piszkos tűzfalakról. Az ember szinte szeretne maga is bontó-csákányt ragadni, hogy percnyi késlekedés nélkül eltávolítani igyekezzék ezeket az elkeserítő szépséghibákat. — Még ha régi, értékesebb házak állanának is ezeken a pontokon, azokat is le kellett volna bontani, illetőleg alacsonyabbra kellett volna vétetni, nemhogy újonnan vált lehetségessé azok odaépítése! Budapest szépsége igazán *követeli* ezeket a korlátozásokat! Elvégre, akár mennyire szent is a magántulajdon, korlátozni kell, ha valaki közérdeket sért joga helytelen alkalmazásával.

Ha a portörülőt nem szabad az utcára kirázni, miért lehessen Budapest elragadó, minden magyar ember előtt szent szépségébe ilyen brutális módon belekönyökölni?

Az itteni kilátást zavaró házakat — igenis! — alacsonyabbra kell bontani mindenképen, erre meg kell találni a megoldást, ezt nem szabad elnézni.

Még a legújabb időkben is épültek olyan, túl nagyra méretezett házak, melyek a Várhegynek pesti oldalról szemlélt, világhírű képét rongálják. (Pl. a Lánchíd-utcában is.)

Egyáltalán sok súlyos hibát követtek el az újabb és legújabb időkben is a Várhegy és a budai részek beépítésénél. Igen sok esetben nem is veszik számba, hogy hegyre, hegyoldalba csak bizonyos méretek, szabályok szerint szabad építkezni és még ez általános szabályok mellett is külön, szigorú esztétikai irányhoz kell igazodni.

Ezt az irányt nehéz csak paragrafusokba foglalni, ide már szépérzék, a helyes megoldás megőrzése szükségeltetik. Ez a belső megérzés, — ha meglett

volna! — okvetlen tiltakozott volna például a Honvédfőparancsnokság, a Honvédelmi minisztérium, a Külügyminisztérium, a Bástya-sétány legelső házának e térségen ily méretben való fölépítése ellen is, mert ezek a hegyi város karakterébe nem tudnak beilleszkedni, tömegük miatt sík földre valók. A Honvédelmi minisztérium megfojtja a nagyon szép, kis Sándor-palotát, a Külügyminisztérium elrontja a hegyvonal szépségét stb. A Várhegy dunai, lágy, finom lefelé eső vonalán több ilyen feltűnő hiba éktelenkedik.

És mit látunk a Vérmező felől! Szörnyűségeket! Már századokkal ezelőtt, *Evlia Cselebi* török író észrevette és kiemelte a Várhegy látványának érdekes szépségét. A mi modern város-»rendezőink« bezzeg kutyába sem vették azt. Ha csak valamennyi szépérzéssel rendelkeztek volna, nem engedték volna meg, hogy a Krisztinaváros felől hatemeletes kolosszusok másszanak rá a hegyoldal kellemes vonalára. Rossz ránézni is ezekre az ízléstelen, kiabáló téglatömegekre, amint pöffeszkedő cifraságukkal elébe tolakodnak az ódon látképeknek és elnyomják azokat, mint mikor a nevetlen nagy mahomet-ember odatolja a hátát, a pocakját, a finom, halk, mindent szóltanul eltűrő öreg nénike kedves, intelligens arca elé. Utálatosak ezek a proccos, hórihorgas, malteres szörnyek a szép, zöld hegyoldalon . . .

A Várhegy északi lejtője még siralmasabb az utca-esztétikus szemében. Itt csakis kisebb, barátságos, finomhatású házakat lett volna szabad építeni, melyek látni engedték volna a hegy lefutását, lesimulását. E helyett itt is silány, olcsó bércaszárnya-tömbök terpeszkednek, tönkretéve a hegy felé való kilátást.

Kiáltó képtelenség azon a helyen az új telefonközpont szörnyű méretű, pirosan kiabáló kolosszusa is. Az egész városrésze reáefeküdt, elrabolt egy más célra való nagy területet. Bámolni kell rajta, hogy nem éreznek meg ilyesmit, akik kitervezik, megengedik, elkövetik?

Dehát: ha nem érezték meg azt, hogy a budai körutat is másként kellett volna elgondolni, keresztülvinni egy hegy-völgyes, parkváros céljaira rendelt területen, mint odaát, a síkon, ha előre nem látták az új Levéltárnak az egész hegyet, a bájos Bécsi-kapu-teret tönkresilányító hatását, ha hegyoldalakba, összeszoruló hajlatokba, festői völgyekbe felhőkarcolókat építenek: ugyan mit csudálkozunk rajta, ha itt is így jártak el?

Akármerre járunk a szép, hangulatos, romantikus Budán, mindenfelé beleütközünk ebbe a bántó érzéktelenségbe. Pedig az öreg Buda még ma is királyi, bőkezű gesztussal kínálja szülötteinek, gyermekeinek a Szép Város létesítésére alkalmas gyönyörű területeket.

Élnek-e vele a polgárok, a budaiak?

Dehogyan élnek, dehogyan!

Intím, kacagó, egészséges parkváros, kertváros helyén fölépítik a pesti oldal kiáltóan ízléstelen, csúf bércaszárnyait. Betömik a kilátásokat, el-

falazzák a világszép panorámákat, bezúfolják az intím zugokat, rontanak, egyre csak rontanak mindenfelé, ma is, mint tegnap és a múltban.

Ez a barbár építési mód falánkul reávetette már magát a *Villányi-út* környékére is, felmászott a *Sashegyre*, elterpeszkedett olyan tájakon érrefelé is, ahol csak zöldkeretbe foglalt, villaszerű házaknak lenne létjogosultsága.

A hegyes-völgyes üde levegőt lehelő Budán mindenfelé árnyas utakat, meghitt házakkal, villákkal beszegett, előkertes, vagy egyenesen parkkeretes épületeket keresne, szeretne az utca-esztétikus. Az az idegen is, aki először teszi be a lábát a magyar főváros falai közé, mikor a Dunaparton megáll és látja Buda zöld keretét, csakis arra gondolhat, hogy, amint átsétál valamelyik hídon, mindenütt kertes házak, parkok fogadják. Mily csalódás vár rá, mikor a legideálisabb lehetőségeket nyújtó pontokon malteres mezbe burkolt, szürke kolosszusok közé kerül!

Szerencsére ott lenne még a régóta vajdó problémájú *Tabán*. Ezen a hatalmas területen még mindig dús tere lehetne a fantáziának. A Gellért-heggyel kapcsolatban itt még most is remek parkvárost lehetne teremteni. Mindent el kell követnie az illetékes fórumoknak, hogy legalább itt meg ne ismétlődjenek az eddigi hibák! A keserves mementók tanulságait le kell vonni, még pedig idejekorán!

A *Tabán* végtelenül fontos a város-esztétika, a városkép szempontjából. Nagy, kényes érdekek forognak itt kockán. Nem szabad elfeledkezni arról, hogy az újabban igazán szerencsésen rendezett, kultúrált Gellért-heggynek és környékének *döntő jelentősége van Budapest jövőjében!*

Az annyiszor emlegetett *Budapest-Fürdőváros* kérdése ott dől el, helyesen fogják-e meg a Gellért-fürdőtől egészen a Tabán legészakibb területéig terjedő résznek a rendezését. A meglévő fürdőket, magát a hegyet, a forrásokat egy nagy, egységes, remek parkba kell beleilleszteni. Egy csudaszép, virágos várost kell ide teremteni, amelynek koronája a Gellért-hegy, palástja a Tabán-park zöld bársonya legyen!

Ha már annyi nagy lehetőséget elmulasztottunk, ha már annyi szépet, jót elveszítettünk, legalább itt, most teremtsünk nagyot!

A magyar fővárost elárasztotta a Természet kincseivel.

Vegyük észre, használjuk ki végrevalahára! Forrásaink, fürdőink, Gellért-hegyünk, a budai hegykoszorú megbecsülhetetlen értéket jelentenek nemcsak a fővárosra, de az egész nemzetre nézve.

Ma még kamatoztatlanul hever ez a kincs. Élelmesebb nemzet már rég kihasználta volna, ide csődítette volna hozzá a külföldiek tömegét. Reméljük, nemsokára eljön az az idő, amikor mi is élvezhetjük dús kamatait. De ehhez az kell, hogy itt is el ne rontsák kontárkezek, amit a Természet adott!

A Tabán rendezésénél, a Gellért-hegy, a Fürdőváros minden problémájánál csakis a legnagyobb vonalú, a legszebb megoldást szabad szem előtt tartani!

Inkább egy újjal se nyúljanak hozzá, semmint kicsinyesen, krajcároskodva, fantáziátlanul kezdjék és végezzék ezt az életbevágó, Budapest egész jövőjére nézve kimondhatatlanul fontos nagy munkát! Jobb semmit sem tenni e téren, míg azt nem tehetjük, amit tenni kell...

Sokáig elnézelődhetne még a kedves Budán az utca-esztétikus, de terem nem engedi, hogy mindent apróra, tollhegyre vegyek.

Szerencsére a sok lehangoló észrevétel mellett vigasztaló momentumokra is akadhatunk. A *Rózsadomb* és környéke a mai viszonyok között elég kedvezően valószínűleg megarrafelé a kertváros fogalmát. A sok kert-keretbe helyezett kisebb-nagyobb villa kellemesen hat, ha elég gyakran ütközünk is szegényes, vagy vidékies ízü épületekbe.

Az itteni hegyi jellegű utcácskák között nem egy akad, amelyik romantikus levegőjével megkapja a szemlélőt. Ezzel inkább a régiesebb tónusú apró utcákra célzok, melyek a maguk keresetlen őszinteségével legtöbbször beszédesebbek, mint az újonnan keletkezettek. A *Lukács-fürdő* táján felkapaszkodó *Gül-Baba-utca* például több örömet kelt az esztétikát kereső szemében, mint azok a részek, amelyeket a szokványos budapesti divat rakott tele itt is bérházakkal.

Általában véve: a meg nem bolygatott, már-már elhanyagoltnak tűnő, árnyas, méléző budai (sőt óbudai) utcák kellemesebb hatást gyakorolnak a bolyongóra, mint a bérház-spekuláció által birtokba vett területek. Miért? Mert ezek ma is életségűek, élményt adnak, míg az uniformisos, bérházas utcák lélektelenek. Fáradt emberek lakáskatulyái ezek a nagy emberi méhkasok, míg a régebbi és régi házak mögött egyéni gondolatok lebegnek. A vízivárosi öreg házakba betekintve, majdnem mindenütt láthatunk egy kis, régi kertet, sokszor nagyon csinosakat. Az akkori emberek szerették a fákat, a virágot, ez meglátszik ezeken az udvarokon. A régiek kerületek utcáiban örömmel menekülhet a tekintet egy-egy kellemes hatású öreg házra, egy-egy szebb kapura, ablakrácsra és sok ablakból int felénk valami szerény, de vonzó virág. Sajnos, a pesti oldalon még virágos ablak is kevés akad, pedig milyen hűhót csaptunk pár évvel ezelőtt a *Virágos-Budapest* jelszavával.

Az utca-esztétikus sajnálkozik rajta, hogy milyen kevés erkélyen látható virág, vagy legalább valami futónövény. Pedig de fölférne ez a kis élő, mindig szép dísz a mi sivár falainkra, balkonjainkra! Igaz, pénzbe kerül ez is, de kitelne abból, amit haszontalan cifraságokra, csempékre,

kupolákra, cement- és gipsz-cifraságra költenek el még a kisebb villák, házak tulajdonosai is. Tessék elhinni, ha a legtöbb erkélyen valami kis futóka, vadszőlő, délig nyitó kapaszkodna föl: nem is sejtett mértékben csinosodna sok utcánk képe. A virágos ház, még akkor is vonzó, ha nem a legnemesebb anyagból épült, ha nagyon szerény is. Ezen a téren érdemes lenne újabb, komoly akciót kezdeni és a módosabbaknak jó példát mutatni. Nem tudom, gondolt-e a Műemlékek Országos Bizottsága arra, hogy kellő védelembe vegye a Víziváros még megmaradt, bájos öreg házait? Tudom, hogy egyes esetekben igen, de félek, hogy sok, finom, kis Hamupipőke van még itt, amit nem tartanak számon és egy napon ezeket is feláldozzák a mindenfelé betolakodó bércszárnyáknak. Jó lenne idejekorán számon venni őket és konzerválni ezeket a részleteket.

Örömmel látjuk a *Városmajor* újabb fejlődését, rendezését. Itt, a régi, elhanyagolt helyen, most már szép parkunk van, csak kár, hogy itt is izléstelen, nagy, össze nem illő óriások foglalnak teret mindenfelé.

A *Városmajor-utca* például határozottan szép utca lehetett volna, ha kimondják, hogy itt a már meglévő alaphangulathoz igazodva, csak földszintes, vagy legfeljebb egyemeletes, városi-kúriászerű házak építhetők. Így bizonyos kúriászerű épületek fogódzkodhattak volna egysorba, olyanok, amilyenekből szerencsés példányokat láthatunk itt. De itt is kirívó épületek kezdenek felburjánozni, itt is megöltek egy kész, régi utcahangulatot a sablon kedvéért.

Apróságnak látszik, a budai képek szemlélésekor megemlítem itt azt, hogy legfőbb ideje lenne az *Alagút* falazatának tetszetősebb burkolásáról is gondoskodni. Csinos, világos csempékkel kellene ellátni, amilyen burkolást Rómában és másfelé lát az ember. Az Alagút világítása is hiányos. Ragyogó lámpasorral kellene felcserélni, a falakra pláne széprajzú falikarokat kellene alkalmazni. Az idegenforgalom nagyon igénybe veszi ezt az összeköttetést és ma már nem hagyhatjuk ezt sem a régi elmaradottságában. Annál is inkább figyelmet érdemelne az öreg Alagút, mert belőle úgy a Krisztina-térre, mint a Lánchíd felé igen érdekes, megkapó kilátás nyílik. Ezt azután nem lehet élvezni, mert mindenki sietve igyekszik ma kifelé ebből a szurtos, poros, rosszlevegőjű, mogorva földalatti börtönből.

Új városrészek.

Hosszasan lehetne beszélni azokról a hibákról is, melyeket a rohamos fejlődésben lévő *Lágymányos* táján tapasztalhatunk.

Az itteni nagy utak, utcák, szinte kivétel nélkül mogorvák, barátság-talanok. A fák még kicsinyek, sok helyen nem is fejlődnek kellőleg, úgy-hogy monoton, szürke kép tárul elénk, amerre csak nézünk.

Pedig a *Boráros-téri* híd igen fontos területté fogja emelni ezeket a részeket. Kár, hogy ez is nem az esztétika jegyében indult el és fejlődik. Az elmaradhatatlan tűzfalak már jelzik, hogy Budapest építkezik a Kelenföld felé...

A *Villányi-út* egyes részein pedig folyik az örök baklövések sorozata; kedves, a Gellért-hegy lába alá illő, néhol igen sikerült villák, rokonszenves családi házak mellé hat-hét emeletes óriások telepednek, beláthatatlan időre tönkretéve itt is a városképet.

Az ember igazán kétségbeesik!

Hát nálunk sohasem érik meg annyira az érzék a városszépítés iránt, hogy *előre lássanak?*

Hogy idején számot vessenek a tájjal, a terepviszonyokkal, a hátterrel, a városrész karakterével, rendeltetésével, hogy előre elképzeljék, megrajzolják, modellirozzák milyen is lesz majd a gyerekkorból felszerűülő férfikorba kerülő utca? Ha előre meg nem állapítják új utcák, terek létesítésekor, hogy milyen lesz, milyenné kell lenni egy utcának, akkor aztán ne kapkodjunk a fejünkhöz, mikor az építetők, magánosok és az építész urak jóvoltából szörnyszülöttek támadnak.

Addig nem lesz rend, nem lesz szép új Budapest, amíg kellő zsinórmértéket, korlátokat nem alkalmaznak mindenütt, míg észre nem veszik, hogy ami jó a *Tisza Kálmán-téren*, az nem jó a *Sashegy* lábánál, hogy ami jó a *Lipótvárosban*, az förtelmes lehet a *Várban*, hogy ami agyonvágja a *Víziváros* egész utcasorozatát, az megfelel a *Lágymányoson*, hogy amit föl lehet építeni minden pesti utcában, azzal nem szabad elégteleníteni az *Alagút-utcát* vagy a *Lovas-utat!*

Hogy állunk ma a fürdővárossal?

Menjünk tovább a *Gellért-térre!*

Itt van például a pompás, modern Gellért-szálló. Igen sok idegen fordul itt meg. Nemcsak a szálló közönsége, de jóformán mindenki elvetődik ide, erre vonzza a *Gellért-hegy* érdekes látványa, mint valami ellenállhatatlan mágnes.

Mit látunk ezen a téren? Zűrjavart, összevisszaságot. Nincs kialakult formája, a közlekedés khaotikusan bonyolódik le rajta, a helyiérdekű állomásával együtt valóságos rendező pályaudvar. Pedig ide csend kellene, a szikla-templom hangulata és a gyógyszálló vendégei miatt. A csillingelő, bűgő, zörömbölő villamosokat bármiáron el kellene innen terelni, olyannyira zavarólag, kellemetlenül hatnak. Lent a téren egymást éri a villamosáramoszlop, az ég össze van hálózva a vezetékekkel, ráadásul még csúf bódék éktelenítik el a különben is össze-vissza-hatású területet. A hegy színes, dolomit sziklájának lábát csúf hirdetési táblasorral fedték el. Az ott levő

trafik és várakozóbodé egyszerűen borzalmas. Ez lenne hát a *Fürdőváros* első ékköve, ez a tér?

Ide park kellene, fű, fa és virág, derült színek, rend, nyugalom, hogy az idegen maradni vágyjon. A Gellért-hegy fűszőnyegének le kellene göngyölnie a térre, a Műgyetem előtti sétánnyal összekapcsolódva és úgy kellene belefolynia abba a sétaútba, mely a fürdővonal második szép állomásához, a *Hungária-forráshoz*, a Rudas-fürdőhöz és onnan a *Szent Imre-fürdőhöz* (Rác-fürdő) vinne.

E helyett a *Gellért-rakparton* is villamos dübörög. Az autósok itt »élik« ki gyorshajtási hajlamaikat, esténként vastag porfelhők szállnak át ezen az országúton (mert legfeljebb ezt a nevet érdemli meg), melyek azokból a fővényhegyekből erednek, amiket Magas-Tátra-méreteken gondosan itt raknak ki évek óta a kotrógépek. Elvégre itt a legjobb helyük . . . Hadd tüsszögjön tőle az a fránya idegen, megfürödhet a por után . . . , azért vagyunk a »Fürdőváros« vagy mi a szösz? Hát ez egyszerűen kétségbeejtő, ami itt látható, a silány csenevész gesztenyefasorok alatt.

Egy nyomorult fűcsík nem sok, annyi sem jutott erre a széles útvonalra, esténként alig locsolják fel, levegőjét elrontják, rosszul világítják, járdáit elhanyagolják . . .

De még ezzel nincs vége a nagyszerű fürdővárosi út kellemeinek!

Azt szeretjük mondani, hogy a *Hungária-forrás* a kis »magyar Karlsbad« . . . Hát olyan is a környéke kérem szeretettel . . .

Ott áll mellette a *Rudas-fürdő* piszkos, omladozó, rémségesen csúf gépháza, északra és délre is redves tűzfalakat mutogatva, szennyes gyárkéményével, körülötte piszok, szénsalak . . . Az ember riadva kapja le a szemét erről a kiáltóan csúf, Budapest minden barátját elkeserítő látványról!

Nem! Ez nem maradhat így tovább! Ezt a rettenetes visszataszító golyvát végre-valahára le kell már operálni Budapest szépséges arculatáról. Inkább ma, mint holnap! Ezt innen el kell tüntetni, mert addig nem is szabad fürdővárosról álmodni sem, amíg ezt rendbe nem hoztuk!

Akárki, vagy akármiféle szempont akar itt megszólalni, el kell némítani mindenáron. Mert itt csak a Szépség diktálhat, Budapest jövőjének szent szava!

Az öreg *Rudas-fürdő* táján az utóbbi időben esztétikus szempontból okos dolgok történtek. A belső stílusos (?) átalakításokról nem szólok, mert azok az utcára nem hatnak ki. De ügyes érzékre valló dolog volt a Mátyás király-forrás kitisztítása, megújítása, látványossággá emelése. Az ilyen kis esztétikai bijouk kellemesen hatnak mindenkire. A forrás fölött lógó régies lámpa igazolja ezt az állításomat, hogy efféle kis szépítések aranyat érnek, igen fontosak. Remélem, hogy a fürdő udvarán lévő, műemlékjellegű, remekbe

készült kis török fürdőt is kiszabadítják méltatlan rabságából, eldugottságából és csinosan beleillesztik az utcaképhez. A Hungária-forrás kicsinyes, vidékies hatású betonkumulációjának is el kell tűnnie és méltó keretet kell kapnia! Itt mielőbb meg kell valósítani azt a nagyszabású elgondolást (melyre már igen szép tervek is készültek), mely a *Ferenc József-hídtól* az *Erzsébet-híd*ig park-övet, fedett sétányt akar teremteni. Ha ez elkészül, világhírű vonzóerő lehet belőle. A Gellért-hegy művízesésének, az oda nem illő Szent Gellért szobrának művésziatlansága, elhibázott volta közismert. Ilyen pepceselést nem szabad egy impozáns természeti kincssel elkövetni, mert csak ronthat rajta. Magát az érdekes vonalú, főséges hegyet végre igazán felfedezte Budapest és a főváros nagy áldozatkészséggel azzá tette, amire itt rendeltetett: hatalmas sétánnyal hegyiparkká. Kár, hogy északi oldalára több, kirívó, rosszvonalú, kiabáló villa került. Déli oldalainak villa-rayonja sokkal nemezebb, szebb, hangulatosabb.

A *Döbrentei-tér* is szépült mostanában egy kedves, intim kis kúttal. Ezt a teret is meg kellene már szabadítani, a rajta álló otromba, piszkos árubódéktól. Mi sem áll távolabb tőlem, minthogy esztétikai okokból (pláne manapság) veszélyeztessenem a kisemberek kenyérét, de a budapesti bódémániát mégsem lehet tovább konzerválni! A világ egyetlen városában sem tűrnék, hogy falusi, deszkából tákolt illemhelyekre emlékeztető bódék éktelenkedjenek a belső részekben. Nálunk még a *Calvin-téren* is megtűrjük azokat, pedig visszataszító hatást tesznek az idegenre. Igaz, Rómában is vannak utcai árusítóhelyek (pl. a Piazza Dispagnán), Firenzében is, sőt még Párizsban is. De nem ilyen szennyos állandó bódék, melyek egész utcákat alkotnak, hanem vagy könnyed sátorfélék, vagy csinos, kellemes hatású, kecses pavillonok stb. De tessék megfigyelni, miféle ormótlan, kis szörnyetegek dísztelenkednek például a *Szebeny Antal-téren*... Ezt a kedves, biedermeieres hatású térséget megcsúfolja az a tűzfalsarok is, mely a plébániatemplom végében kiált évtizedek óta valami gyógyító, szépségflastromért.

Az Ördögárok régi, dísztelen torkolatát végre csinosabban rendezték el. De ilyen helyre is igen kívánczozna néhány szebb, nagyobb lámpa.

A *Zita királyné-út*, a budai Dunakorzó viruló gesztenyefasorával, az *Ybl-lépcsővel* voltaképpen sokkal szebb, mint a pesti korzó. Mikor a gesztenyefák virágbaborulnak, remekül hat a sétány, pompás artisztikus kilátást kínálva az Országház felé, a nagy fatörzsek között. Itt a paloták is sokkal harmonikusabbak, egyenletesebb magasságú, kellemes, szolid frontok sorakoznak egymás mellé. A Lánchíd—Margit-híd szakasz már megint nyugtalanabb, a tűzfalrém errefelé erősen garázdálkodik. Ezen a szép sétányon is elkelne legalább egy fücsík a fák alá. Egy ilyen kis, üde, zöldszalag hihetetlenül emeli az utcaképet.

A dunai panoráma. A korzó.

Sétáljunk át most a pesti oldalra.

Az Erzsébet-híd lépcsőjéről leérve, álljunk meg a Dunakorzón.

Ezen a híres, nevezetes ponton mindig éreznünk kell, mennyit köszönhet Budapest a Természetnek! Ez a bőkezű nagyúr királyian kárpótolja ezt a várost mindazért az elveszített szépségért, amiért a városrendezőket, tervezőket okolhatjuk. A természet adta a páratlan Gellért-hegyet, a város közepébe, adott büszke talapzatot a királyi palotának, adta a felséges Dunát, ennek briliáns ékkövét, a Margit-szigetet, adta a hegyek nemesrajzú, smaragdzöld koronáját, adott a hegyekkel szemben terjeszkedésre alkalmas síkságokat, adott erdőket, forrásokat. Megadott mindent, amiből tökéleteset teremthettek volna az ittlakók.

A Dunapart grandiózus szépsége olyan hatalom, amely beolvaszt magába minden aprólékos hibát, fölülkerekedik az emberi baklövéseken és jóleső erejével fölemeli itt az utcaesztétikus elcsüggedő lelkét is.

A hegyek változatos, érdekes rajza, a budai zöld keret, a királyi palota büszke méltósága, a gögösen hömpölygő folyam, a messziről ideintő Margit-sziget, a partok palotasora, az Országház artisztikus ereje, a hidak nemes vonala, megunhatatlanul, örök frissességgel kap meg minden embert. A világszép panoráma az évszakok hangulatruhája szerint más és más, még ezzel is föléje kerekedik sok más, híres délszaki városképnek is.

Igazán nem csodálhatjuk, ha a budapesti ember a Dunapartra a legbüszkébb. Tudok eseteket, mikor idegenek a vonat indulása előtt pár perccel, a város belsejéből még egyszer kiautóztak ide, hogy magukba szívják ezt a fölemelően nagy impressziót ittlétük utolsó pillanatában is, hogy megismételjék a lelkükben, mint valami hatalmas szimfónia legpregnansabb akkordjait.

Szép, csudaszép a mi Dunapartunk!

És az utcaesztétikusnak mégis ki kell mondania, hogy ha ennyire és joggal büszkéek vagyunk erre a kincsre, akkor miért hanyagoljuk el ezt is?

Ha őszinték akarunk lenni, akkor bizony be kell vallanunk, hogy a Dunapart elsősorban mégis azért szép, mert *ezt* a panorámát kapjuk, élvezhetjük róla.

De már a *Dunakorzó* megoldása esztétikai értelemben nemcsak elhibázott, de szegényes is, a nagyobb igényű fantáziát egyáltalán nem tudja kielégíteni.

Miért?

A legsúlyosabb, ma már szinte elháríthatatlan hiba itt is az építkezésben rejlik.

Akármit írjanak, mondjanak, a Dunapart sokkal szebb lenne, ha a házsor néhány méterrel beljebb állana. Budáról szebb, elegánsabb, művé-

szíesebb lenne a perspektíva, tágasabb lenne a sétaút, jobban érvényesülne minden palota, alkalmasabb tér lenne a kertészeti megoldásra.

Tessék csak elképzelni, milyen más lenne ez a kép, ha a sétálóknak virágos szőnyegágyak mellett rózsafa-sorok között gyönyörködnének a fenséges budai kilátásban.

Újabb időben történtek is tervezetések az irányban, hogy amennyire a mai viszonyok között még lehet, szélesbítsék meg és parkoztassák a korszok. Közismert a néhai Glück Frigyes-féle érdekes szép terv, mely a villamost el akarja vinni a partról, el szeretné távolítani a »Hangli«-kioszkt a Vigadó-térről, oda kétoldalt loggiaszerű kolonnádot akar építtetni, a partot (mint a régi, okos tervek akarták) összefüggőleg parkoztatni kívánja a Petőfi-szobortól a Ferenc József-térig, az alsó rakpartot pedig áthidalással, pillérekre épült dunai terrasszá javasolja átalakítani.

Budapest nagyemlékű barátja e szép tervének vannak életrevaló, megvalósításra tagadhatatlanul alkalmas részletei is. Helyeslem az elavult, fzléstelen, vidéki közkertekbe illő kioszk *mielőbbi lebontását*, hogy Feszli remek Vigadója elől végre eltűnjön a mai kicsinyes, művészietlen környezet. A kedvelt kávéházhoz ragaszkodó törzsközönség nem is sejtí, mennyit fog ezzel nyerni városának szépsége. Mondhatom, megéri az öreg üvegalicka elvesztését. Csak aztán vigyázzanak a tér új rendezésénél! Budapesti »Márkus-térről« ne beszéljenek nekem, a két tér hangulatának a legtávolabbról sem lehet rokonsága sohasem. Vigyázzanak azokkal a kolonnádokkal! Ha a Hanglit végre eltüntetik, sokszorosan meg kell gondolni, kerüljön-e valami épület egyáltalán a helyére.

A Vigadó érvényesülése a fontos egyedül!

A Glück-féle, vasbetónból készítenő, tüköruveges terrasszal szemben is aggodalmaim vannak. Ég óvjon tőle, hogy holmi üvegezett ketrecsört rakjanak oda, csúf betónlábakra! *A betón mindig csunya*, nemes hatást vele elérni nem lehet. Helyes lenne, ha meg tudnák szélesíteni a Korszokt, de csak ez a fő szempont, az, hogy táguljon és szebbüljön a sétahely, táguljon és javuljon a dunai kilátás! Minden ehhez igazodjék, minden más szempont hatodrangú.

Az azonban bizonyos, hogy a Vigadó-teret, a Duna-korszokt mielőbb, sürgősen rendezni kell! A mai helyzet tarthatatlan, esztétikaelenes, kicsinyes, nem világvárosias. Itt van a kezünkben Európa egyik legbámulatosabb kilátása, városképe. Mit csináltak vele?

Telerakták vasoszlopokkal, jó sűrűn, visszariasztó, csúf póznaerdőt telepítettek a szépséget mohón habzsoló szem elé. Míg alsóvezetékét használt a villamos, valahogy csak megjárta. De ma nem lehet elkeseredés nélkül áttekinteni Buda felé, annyira förtelmes ez a póznasor. Ha a Rákos-patak

folyna itt és szemben szőlősdombok terülnének el, akkor is vétek lett volna ezt az oszlopsort odaállítani! Hát még így!

A csilingelő villamosok dübörgése elrontja a nagy szállókban lakó idegenek álmát, közlekedésük is zavarja a kilátást. Sürgősen másfelé kell innen parancsolni a villamost! Mindenáron!

Mondottam, hogy a Duna-korzó mai képe szegényes. Azzá teszi az elöregedett, szomorkás akácfasor, a díztelen széktömeg, a virágtalanság és ráadásul még egy kis, vidéki vasútállomás mellé illő trafik-bódé. Ilyen exponált helyre nem szabad ilyen díztelen tákolmányt felállítani. Ezt vagy félreesőbb helyre kellene onnan dirigálni, vagy csinos, sőt egyenesen kivételesen formás, ízléses kis pavillont kell oda építeni.

A Dunakorzót *virágözönbe kellene borítani!*

Addig is, míg a Vigadó-tér és vele kapcsolatban a mai sinterület végleges megoldáshoz jut, sok, sok virágot kell ide vinni. Amíg nincs szőnyeg-ágy, rózsafa, fűszőnyeg: legyenek itt elegáns, művészies virágtartók, még a lámpaoszlopokat is lássák el futórózsadísszel. Ez legyen a *Virágos Budapest* legszebb, legékesebb pontja, mert ez nemcsak a város lakóinak kedvenc sétahelye, de az idegenek gyülekezőpontja is. A kávéházak takarékoskodó felvirágozása nem elég ide.

A *Petőfi-tér* és az *Eötvös-tér* parkozása is igen szerény, több annál, szegényes. A parkozást ki kell terjeszteni egészen a Ferenc József-hídig! Így ide is szebb képet, életet lehet vinni, hiszen innen is remek a panoráma, sőt bizonyos vonatkozásban innen a legszebb.

Ha valahova, úgy ide kellenének a legszebb, legfinomabb veretű, virágdíszes dísz-lámpák. Tessék csak ráemlékezni: mily pompásak azok a lilásüvegű, artisztikus nagy, többkarú lámpák, amelyek a velencei Márktéren csillognak! Ezekhez viszonyítva, a mi jobbfejta utcai lámpáink is szegényesek, művészi szempontból díztelenek.

A Dunakorzót fényözönbe kell borítani!

A mai ember olyan, mint az esti pillangó. Valósággal özönlik a nagyvárosok fénye felé. Nos hát: ezen a téren mi bizony még nagyon el vagyunk maradva. *Párizs, London, Berlin, Hamburg*, de még a bécsi *Kärtnerstrasse* is messze megelőznek bennünket. Ha ilyen példákkal állítjuk szembe a Dunakorzót, akkor nagyon is szerény még ma is a világítása. Fény kell ide, vakító, feledhetetlen csillogás, hogy az idegen hírért vigye. »*City lights*« ez kell a mai embernek, a ma utazójának!

Erre a pontra sokkal szebb kivitelű, kivilágított hirdetőoszlopokat kellene fölállítani. Egy ilyen előkelő, formás világitóoszlopban köröskörül elsőrendű budapesti, átvilágítható diaposzitivokat kellene (váltakozó anyaggal!) kiállítani. A főváros sok kítűnő, ilyen kép birtokában van. Ez nemcsak igen jó propaganda, de kedves dísz is lenne. Ugyanezen oszlopon hirdetni

lehetne a szórakozóhelyek műsorát is, képekkel tarkítva. Élénkséget, változatosságot kell ide vinni a mai ötlettelen szürkeség helyett. Több művészi dísz kellene a Dunakorzóra.

Eszemágában sincs, hogy lemásoljuk a párizsi Szajna-part ódondászinak tradícióját, de semmiesetre sem ártana, ha a melegebb hónapok alatt pár csinos könyvárus-polcot próbálnának fölállítani a tér átrendezésekor. Egyelőre Budapestet ismertető könyveket, füzeteket, térképeket, levelezőlapokat árulhatnának rajtuk, de később talán a magyar könyvnek is egy kis piacot lehetne itt biztosítani. A közönség hamar megszokja, megszereti az ilyesmit.

A korzón virágárus-pavillon is lehetne, persze díszes, ami dekorációnak is jó lenne. Az e tájon lévő nappali hirdetési oszlopokat is tetszetősebbre kellene átalakítani. *Dunaparti szalónná* kellene tenni az egész korzót! Ez legyen a Duna királynőjének fejedelmi idegenfogadóterme.

Miért nincs ezen a helyen állandó *esti hangverseny, tavasztól őszig?* Próbálkoztak ugyan már délelőtti meglehetősen nívótlan zenével, de hol szóljon a magyar muzsika, ha nem itt? Elsőrendű zenekarnak kellene a korzón működni, magasszínvonalú műsorral, mely propagandát csinálna európai hírű zeneművészetünknek. Ha a villamos dörömbölése megszűnik, amint a tér rendeztetik, pompásabb helyet nem is lehetne erre találni! Sokkal jobb lesz a korzó erre a célra, mint a messze Állatkert. Ide nem kell édesgetni a közönséget: mindig ott van és ott lesz. Ha hangverseny is lesz, zsúfolt lesz esténként a korzó. Ilyesmi a legjobb idegenforgalmi vonzóerő. A hét bizonyos napjain, a filharmonikus hangverseny mellett soktagú, elsőrendű, válogatott cigányzenekar a magyar nóta világhírét öregbíthetné. Ezen a téren lehetne megafonnal kihirdetni a budapesti látnivalókat, kifeszített vászonra pedig ötletes, művészi reklámképeket, napi hiradót lehetne vetíteni.

Igy lehetne és kellene szint, még több mozgást, életet, művészi hangulatot vinni a Vigadó-térre. A dunaparti épületek összes ablakaiba virágdísz kellene, akár hatósági támogatás árán is, hogy hivogatólag, kedveskedőleg kacagjon itt minden az idegenre, budapestire egyaránt.

A Dunakorzó déli vége sokat fog most szépülni, hogy a nem jelentékeny régi Piarista-ház tömegét lebontották. Egy kis darab tüdőt kap majd a város az itt létesülő kis parkkal, ami kedves megfelelője lesz a Döbrentei-téren viruló kertnek. A plébániatemplom is megszépül, ahogy kibontakozhatnak és javul valamicskét a ferde híd környéke is.

A már kialakuló kis teret is sajnosan szeplősíti be a budapesti átok: bántani fogja a szemét az északi oldal egyenetlen párkányzata, zavaros stílustalan építkezése. A hatalmas új piarista rennházzal szemben, mint szemrehányó mementó áll még a gyönyörű kis *Grabovszky-kastély*, a *Kriszt-*

ház. Borúsán panaszojja, hogy milyen szép volt a tér, amit elpusztítottak és jogos gúnnal integet sok szomszédja felé, melyek kedvéért az ő világát a régi városházával együtt odaadták.

Örvendhet, azonban az utca-esztétikus annak az igen érdekes, artisztikus képnek, mely a Kígyó-utca felől frissíti fel a szemet az öreg rendház lebontása után. Az új rendház óriási kapuívén át pompás kilátás támadt, festményre kívánckozó lebilincselő panoráma a Gellérthegy zöldje felé, melybe érdekes figurát rajzol az *Erzsébet-híd* bátor lendülete. Ha már ezen a kis téren megállottunk, szaladjuk be gondolatban, futólag a fővárosi tereket.

Budapest terei.

Budapest nagyon szegény, szinte koldus terekben. Sóhajtva kell gondolnunk Párizs ragyogó, szépséges csodáira, hatalmas és intím tereire, Bécs, Berlin tágas, szebbnél szebb tereire, Róma megragadó tér-kiképzéseire. A mi tereink bizony meglehetősen jelentéktelenek, rosszul képzettek, kevésbé művésziességek!

A legtöbb nem is felel meg a tér igazi, nemes fogalmának, akárhányszor joggal viseli ezt a nevet. Mi nagy térkoldusságunkban térnek nevezünk tágasabb dunaparti részleteket, utcaösszetalálkozásokat, jelentéktelen beszögeléseket is.

A *Ferenc József-tér* mégis kitűnően hat. Felemeli, megnagyobbítja az óriási, elterjeszkedő panoráma. Kár, hogy a tisztos *Lloyd-épület*, az *Akadémi* és *Gyáriparosok* öreg palotája, meg a *Főkapitányság* adta patinás képbe belekiabálhatott a *Gresham-palota* kihívó, művészietlen hetykesége, cikornyássága. A parkok és (sajnos régimódi és rossz) szobrok élénkítik itt a remek kilátás kedvéért mindent elnéző körültekintést.

A *József-tér* az ízléses, szép, ideillő park révén üdítő kis részlet. Itt is a déli oldal öreg épülete a kellemesebb látvány, meg a Blumenstöckl halálraírt szép háza.

Az *Apponyi-tér*, ha nyugtalan megoldású is, mégis kellemesen hat a szolidabb kivitelű bérpalotákkal szemben a budai kilátás részletével.

Legvárosiasabb, legvonzóbb terünk lenne a *Calvin-tér*. De csak lenne, mert amíg ilyen kiáltóan esztétikai-ellenes állapotban hagyják, addig csak haraggal elteltten lehet megállani rajta. Hihetetlen, hogy a város egyik legexponáltabb terén évek óta ilyen helyzet lehet! Ezt is rendező pályaudvarnak csúfolják, de még annak is rendetlen! A sínek össze-visszasága, a templomkörüli házak művészietlen jelentéktelensége, az itt is megengedett stílus-talan építkezés elkeserítik az utcaesztétikust.

Ott áll a remek *Duna-kút*. De milyen környezetben! Impozáns illemhely, szemetes-ládák és kocsik, aszfalttörmelék-árubódék (e nélkül nem látunk budapesti teret!), trafik-bódé, csúf, régimódi villamosállomás-bódé: ez a keret hozzá!

A szerénységében is kedves templommelletti csunya házak tetején ormóttan, aránytalan, olcsó ordítózó reklámtáblák... Kétségbeejtő kép ez! Sürgősen meg kellene indulni a teret méltóan rendező munkának, vétek ezt az igazán nagyvárosi hatású terünket ilyen méltatlan állapotban tartani.

Most csak akkor vigasztalódhatik meg az utca-esztétikus, ha a *Nemzeti Múzeum* felé tekint innen, *Pollack* ihletett, tökéletes alkotása világviszonylatban is a legeslegszebb épületek közé tartozik. Méltóságos, kristálytisza aránya dominál az egész vidéken. Mutatja, mit jelent a térbe való minkénti elhelyezés esztétikai szempontból.

A *Múzeum-körút* a stílusbeli elemek vegyessége ellenére is, főleg a szolidabb régi paloták révén megérdemli a szép jelzőt.

A *Deák Ferenc-tér* is zavaros képet mutat.

Az északi oldalon álló finom hatású Kemnitzer-ház és az evangélikus templom hangulatát elrontják a monstruózus új házak. Az *Erzsébet-tér* kis parkja kedves lenne, de a lehetetlenül eltorzított kioszk megzavarja. A *Szabadság-tér* modern palotái, ha nem is valami szépek, elég impozánsan hatnak. Örüljünk, hogy nem rosszabbak! A *Kossuth Lajos-térnek* Steindl hatalmas, megragadó alkotása jelentőséget, súlyt ad. A kétfelől megnyíló panoráma pedig érdekessé, pitoreszkké teszi. A déli oldalon, az *Andrássy-szoborral* szemben álló palota azonban visszataszítóan zavaros valami. Bár ne állana ott... A gótikus Országház-adta szép képet szerencsétlenül zavarja meg a Szabadság-tér felől a most odaállított, még nem teljesen kész emlékmű. Stílusa kiáltóan ellentétes hatást vált ki az Országház kváziózus vonalaival szemben.

Nagy bűn volt az is a városkép ellen, hogy észak felé olyan kétségbeejtően csúf ház-monstrumokkal engedték tönkretenni az *Országház* nemes, grandiózus hatását, amilyenek »a Palatinus-házak«. Ezek valóságos merényletek az ízlés ellen, ezen a helyen. Förtelmesek, akárcsak legfeltűnőbb testvérük a Honvéd utcában. Ez a valóban »páratlan« hatású házzsörnyeteg a maga fekete csempekeretével alighanem a »neo-gyászjelentés« stílust van hivatva képviselni Budapest építészetében.

A *Berlini-tér* kaotikus hatású torzszülött, legjobb nem beszélni róla. A *Körönd* kellemes hatású. Mutatja, hogy a jobb fajta építkezés, az egységes kiképzés milyen érték. E szempontból az *Oktogon-tér* is jóhatású. A *Vörösmarty-tér* is teljesen zavaros a maga össze-vissza stílusában, kevéssé szerencsés szobrával. Nem tehetek róla, de a *Bécsikapu-teret* nem adnám egyik modern terünkért sem. Annyival szebb. Persze gondosan háttat kell

fordítani a Levéltárnak! A kis *Corvin-tér*, a zavaró hatás ellenére is kedvesebb, mint sok nagyobb társa. Esztétikai szempontból a többi térről alig lehet beszélni. Meg kell említeni, hogy amilyen örvendetes, hogy a *Krisztina-térről* elvitték végre a mocskos árubódékat, olyan kár, hogy a templom sivár, díszítés fala mellett meg nem hagyták a fákat. A Károlyi-palota kertje által most kaptunk volna egy kedves parkozott kis teret, de a silány új épületek ezt a pontot is eléktelenítik. Pedig igen artisztikus látvány innen az Egyetemi templom két nagyon szép barokk tornya.

A *Szent István-tér* méltatlan a dóm szépségéhez és impozáns méreteihez. Ezt a pompás, legnagyobb templomunkat sem élvezheti az esztétikus, olyan rossz a környező-»tér«. Ilyen ál-tér a *Liszt Ferenc-tér* is, a maga hibás megoldásával.

Tereinkre igazán nem lehetünk büszkék. Nem sok örömet találhat bennük a város-esztétikus. Legalább arra kellene törekedni, hogy az új városrészekben igyekezzünk több, jó és szép teret teremteni. Ez nagyon ráférne Budapestre!

Szerte a városban . . .

Akár a Nagykörúton járunk, akár a Károly király-úton, vagy a Vilmos császár-úton, nagyon sokszor le kell horgasztania fejét az utca esztétikusának. Sokféle nyugtalan, ugráló párkánysorú, egyenetlen épület, két-, négy- és hatemeletes ház egymás mellett, mint a rossz, hiányos fogsor, olyan kellemetlenül hat ez a tipikus budapesti látvány az örök tűzfal kísérettel.

Ráadásul közben egy-egy olyan szörnyű, torz óriásra is reá-reábukkanunk, mint az *Anker-palota*. Ez épület modelljét igazán be kellene mutatnunk a németek által kezdeményezett »*Ízléstelenségek kiállításán*«. Bizonyosan első díjat nyernénk vele. Tönkreteszi az egész környéket. Nézhetetlen. Kár, hogy nem láthatatlan is.

Az *Andrássy-út* egységes stílusa, jobb házvonalai, különösen pedig szélesebbre nyíló, több fasoros része megvigasztalnak bennünket, de itt meg azon kell búsulnunk, hogy miért ilyen céltalan ez az út? Nem visz ki a Dunához, nem végződik semmi kifejezett célponttal. Olvastam valahol, hogy állítólag vannak olyan fantasztikus, elbűsítő japán építmények, melyek hosszú, fölkanargó csigalépcsővel törnek az ég felé, de nem vezetnek semmi célhoz. Egszzerre csak megszakadnak a semmiben. Hát ilyesvalami az *Andrássy-út* is.

De még így is szép.

A *Vilma királynő-út* árnyas fasora is kellemes látvány, de ez az útunk sem fejtheti ki teljes hatását, mert csakhamar elposványosodik a *Király-utca* dísztelen, szűk medrében.

Nagy hiánya Budapestnek, hogy nem épült ki benne egész sugárút-rendszer, hogy nincsenek jelentős átlósútjai. Micsoda pompás terrénum lett volna pedig itt erre! Mily érdekesen, pittoreszken hatnak még a kisebb utcák is, mint a *Széchenyi-utca*, *Zoltán-utca*, stb., amelyeket a zöld, tarka budai panoráma zár le a háttérben. Tessék elképzelni, mit jelentene, ha hatalmas sugárutak küllőznének egészen a Dunáig, ahogy természetszerűleg kellene. E helyett egyetlen igazi sugárútunk is torzó maradt. Sajnos, alig akad több olyan útvonalunk, melyről esztétikai szempontból dicsérőleg lehetne beszélni. Vannak kedves hatású utcáink, de hasonló színvonalúak minden nagyvárosban akadnak.

Még a *Kossuth Lajos-utca* sem olyan kivételesen szép, hogy messze kiemelkedne. Nincs különösebb, jellegzetes képe, eleganciája mégis kellemes hatású.

A *Kecskeméti-utca* igen jó hatást tesz, emeli az egészséges, dekoratív fasor, derűt áraszt ez a rokonszenves utca.

A *Váci-utcát* hasztalan hasonlítjuk a *Kärtnerstrassé*-hoz, nagyon messze elmarad mögötte. Üzletei nagyvárosiasak, szépek, de a házakra több helyen itt is jobb nem sokáig tekintgetni, oly kevés artisztikum van bennük. A csöndesebb, régibb déli részen az Angol kisasszonyok-temploma táján még inkább van hangulat benne, de csak kis szakaszon, azután ez is szétmorzsolódik a frontok össze-visszaságában.

A *Vármegyház-utca* a *Városházzal* és *Vármegyházzal* tisztas, patinás képet adna, de itt is új elemek bontják meg a hangulatot, akárcsak a *Kamer-mayer Károly-utca* környékén, ahol egy darabka kedves, régi Pestünk maradt, de a *Hajó-utca* izléstelen kolosszusai ebbe a részletbe is belefojtják a történelmi levegőt, leteperik az ódon házak idillikus atmoszféráját.

Kellemes, igazi városias részlet még a *Baross-utca* eleje a Fővárosi Könyvtár palotájának szép beilleszkedésével. Íme látjuk, hogy Budapest építkezése általában véve nem modható valami nagyon szerencsésnek. Sem városrendezési, sem esztétikai szempontból. Elhibázott a legtöbb útvonal, kevés a művészi kritikát kibíró épület, nagyon sok a stílustalan, cifra.

Kupolák, cifraság, malter, furcsa tetők . . .

Szomorú ráadásul még csak nem is szolidak ezek az új házak. Sokban van valami, ami nem fér össze a nyugateurópai ízléssel. Hiába tagadnánk, megérzik, hogy Budapest a Kelet és Nyugat nagy találkozó pontja. A kupolamánia, a feltűnés keresése, az olcsó cifraság díszként való felhasználása, az ízlésbeli hiány, a harmóniával való nemtörődömség, az újnak kritikátlan elfogadása, hatásvadászat: ezek bizony átkai Budapestnek. Ezért kellene

itt kemény kézzel megfogni az építtetés gyeplőjét és szigorúan megakadályozni a kilengéseket, melyek miatt az általános városkép, a városesztétika szenved.

Legfeltűnőbb a cifra, ízléstelen tetőkben való tobzódás. A világ egy városában sem láttam ilyen vad elképzelésű ízléstelen tetőorgiát. Hiszen még a rossz épület is javul, ha szolid, jóra való tető kerül reá. Láttam szép festményeket, melyeknek ilyen tárgyai, címei voltak: »Párizs háztetői«, vagy »Bécs tetőerdeje«. stb. Próbáljon valaki Budapest háztetőiről képet festeni. Micsoda rémség sülni ki belőle! Micsoda kuszaság! További szépség-hiba nálunk az épületek olcsó, silány külső burkolása. Malter, malter és malter mindenfelé! S még ez is hulladozó, kopott, rongyos, sok helyen. Hiszen még csodálatosan szép Nemzeti Múzeumunknak is csak ez jutott ki és Operánk is csak részben kőburkolatú.

Hogy hatna a *Pollack-remeke*, ha kő, vagy pláne márvány fedné! Dehát nekünk erre nincs pénzünk, mindig a legolcsóbb anyaggal építtünk.

Akkor legalább használták volna és használnák a szolid architektúrát! A vonalak nemességével kellene legalább enyhíteni, szebbíteni a városképet, ha már nem építhetünk márvány- és kőpalotákat. Sajnos, fordítva van. A legolcsóbb anyagot használják, de abból aztán kiabáló, mellveregető, cifrázkodó szörnyeket emelnek a türelmes ég felé.

Ideje lenne, hogy alkalmas módon elkezdjük kioktatni a közönséget, az építtetőket, hogy nagy kötelezettségeik vannak városuk iránt, hogy nem mindegy, hogy miként építenek, mert ahhoz Budapest szent érdekei fűződnek!

Én azt hiszem, hogy kellő agitációval, szeretetteljes vezetéssel, gondos türelemmel és éber figyelemmel sokat lehetne javítani ezen a téren.

Ne mondja azt nekem senki, hogy mindez a hiba a pénz hiányán mult és múlik! Azon a pénzen, amin sok ízléstelen, nagy monstrumot emeltek itt, építhettek volna kellemes vonalú, harmonikus, egyszerű házakat is. Hiszen még egy egyszerű munkástelep is lehet hangulatos, kedves, sőt szép is, ha művészi érzékű tervező keze alól kerül ki. Néhány fa, egy kis előkert, barátságos, virágos ablakok, jóvonalú tetők, csinos erkélyek, szépen szabott kapu mennyit, de mennyit jelenthetnek! Többet, mint a tornyok, kupolák és csempék, többet, mint azok az »egyéni alkotások«, amilyenekkel a főváros minden pontján találkozunk. Nagyon sok ilyen háznál ámulva láttam, hogy a tervezők aranybetűs táblával hirdetik, hogy az az ő becses alkotásuk. Meg kell nekik bocsátani, mert ebből a kérkedésből látszik — nem tudják mit cselekedtek . . .

Budapest utcáival foglalkozó újságcikkek.

Hogy a nagyközönség és a szakemberek is állandó, éber figyelemmel kísérik a Budapest fejlődését, városképét érintő kérdéseket, problémákat,

bizonyítja az, hogy egyre több hozzászólás érkezik a hivatalos faktorokhoz, jelenik meg a lapokban, amelyek hibákat korholnak, ideákat vetnek föl, magvakat akarnak elvetni a jövőre nézve. A már említett, Zubritzky József által összegyűjtött és rendelkezésemre bocsátott, ily irányú cikkanyagból mutatok be alább néhány szemelvényt, mert ezek igen érdekes dokumentumok témánk szempontjából.

Azzal a kis cikkel kezdem, mely »*Bauberatung*« címmel a *Pesti Napló* 1928. évi augusztus 5-i számában jelent meg. A cikkíró szóvateszi, hogy a lipcei »Baufach-Ausstellung«-ra történt kiutazásakor, Lipcse város pavillonjában egy külön terembe került : »*Ausstellung der Bauberatungsstelle Leipzig*«. Itt kapta azt a magyarázatot, hogy a városi mérnöki hivatal nem elégszik meg azzal, hogy gáncsol, kifogásol, építési engedélyt megtagad, mihelyt hibás, rossz a benyújtott terv, hanem van a mérnöki hivatalnak egy külön szerve, mely ugyanakkor — ingyen! — útbaigazítást, tanácsot is ad, miként kellene *jobban csinálni*. Nem parancsol, nem kötelező tanácsot ad, csak olyat, mely az építési engedélyért folyamodót s műszaki képviselőjét (az építész) meggyőzni akarja, miképen lehet ugyanazt olcsóbban, jövedelmezőbben, egészségesebben, szebben, egyszerűen : jobban megoldani.

A cikkíró megjegyzi, hogy a kiállítási területre utaztában sok rossz, csunya házat és csak *egyetlen* jót, szépet látott az ujak között. A »*Bauberatung*« kiállítási termében, a kiállított rajzok között megtalálta ennek az egy jó, szép épületnek a tervét és vele együtt a jó tanács előtti tervet, mely igen rossz, csunya volt. Tehát : a feltűnő, jó és szép ház a *Bauberatung*-nak köszönhetette létrejöttét. Ugyanezt tapasztalta Frankfurtban is, ott is a *Bauberatungsstelle* teremtette meg a legszebb házakat, sokszor jelentéktelen, kis építészek kezével.

Jól mondja a cikkíró, hogy ilymódon kellő vezetéssel, sok, közepes, olcsón dolgozó építőmester is alkothat derekasát, szépet, akinek nem adatott meg, hogy világot, haladást láthasson. Így az építetót ki lehet ragadni a határozatlanságból, a rossz ösvényről a jóra lehet téríteni idejekorán.

Azt mondja a cikkíró, hogy nálunk talán még korai lenne az ilyen Németországban már mindenfelé működő *Bauberatung*. Én pedig azt merem mondani, hogy már is *késő*, ha valahol, nálunk és legelsősorban Budapesten kellett volna és kellene ezt a tanácsadó szervet felállítani. Tanulmányom több helyén (e cikktől függetlenül is) céloztam már erre. Nálunk ezerszeresen fölférne egy ilyen »*Építési Tanácsadó*«, mely egyúttal »*Szépítő Bizottság*« is lehetne. Mielőbb föl kellene ezt állítani és gondosan vigyázni kellene reá, hogy ez a szerv minden egyes új építési tervet, sőt ráépítési tervet is ingyen vizsgáljon át és adjon pártatlan, elfogulatlan, jó tanácsot, ahol pedig szükségesnek látja, egyenesen akadályoztassa meg a csúf, rossz építkezést. Ez a tanácsadó testület gondoskodhatna a front lehető szépségéről, a párkányvonalak harmóniájáról, a terepviszonyokhoz illő megoldásról, a stílus-

tartásról, stb. Legfőbb ideje lenne, hogy ilyen, vagy hasonló intézmény által megszüntessük a további városkép-rontást és reáneveljük a közönséget a helyes elvekre, Budapest szépségének respektálására!

Ugyanezen számban egy L. P. jelzésű cikk a *ráépítések problémáját* teszi szóvá. Kiemeli, hogy a ráépítés problémája nagyon függ attól, milyen a ház, amelyre építünk. Jelzi, hogy a Nádor-utca telve van Pest *legjobb építészeti korának, a biedermeiernek* igen kiváló emlékével, így tehát itt nagyon gondosan kellene eljárni.

Ezzel szemben rámutat arra, hogy például a Nádor-utca 30 számú háznál, (mely derék, biedermeier alkotás), »az építész a könnyű, magától értetődő feladatot a legnagyobb nembánomsággal oldotta meg. Érdemes megnézni azt a néhány díszítő formát, melyet a párkány, alá, meg a pillérfejek fölé rakott. Szecessziós négyszögecskék, rovátkák rontják el a lenti épület nyugodt tisztaságát.«

Elősorolja a Nádor-utca 24—26. számú ház felötlő, sőt brutális stílus-hibáit is, melyeket a ráépítésnél elkövettek. Reámutat néhány sikerült, ez és más utcabeli ráépítésre is. Ez a jószemű cikk is bizonyítja, mennyien figyelnek a városkép szépségére — és mennyire nem veszik azt lelkiismeretesen az építetők és az építészek! *Építési, Szépítési Tanácsadót mielőbb!* Budapestnek égetőbb szüksége van erre, mint bármely más európai nagyvárosnak . . .

A Pesti Hírlap 1929. évi január 6-i számába Márkus László: *A városkép* címmel írt cikket és helyteleníti a *Bécsikapu* tervezett fölépítését. Erre vonatkozólag előbb már kifejtettem véleményemet, mely teljességgel ellenkezik a most idézett cikkíróéval. Igenis : minden lehető meg kell tennünk, hogy a Vár stílusát épségben tartsuk, sőt ahol lehet stílusosan helyreállítsuk. Igenis : a Bécsikapu sokunknak hiányzik, akik szerelmesei vagyunk a Vár multbeli szépségének, ha nem is jelent olyas hiányt a városkép szempontjából, mint amennyire a velenceieknek hiányzott volna a *Campanile*, ha összeomlása után újra föl nem építették volna. *A Bécsikapu* hiányzik, a várfal megmaradt, északi végéről hiányzik a Vár képéből, hangulatából, jellegéből, tehát megokolt, sőt szükséges a visszaépítése, ha már a régít kegyetlenül elpusztították. Ha a nyugati kifinomult esztétikai gondolkodású városokban egyáltalán nem riadnak vissza a stílusos visszaépítésektől, mi sem aggódhatunk, hogy hibát követünk el — ha hibát akarunk korrigálni. Az az állítása pedig, hogy az újonnan fölépített Bécsikapu ép olyan »idegen test lenne itt, mintha a Doge-palotát vagy a kölni dómot építenék ide és épen olyan értelmetlen is, mert egy kasírozott műemlék sem az idegent, sem a bennszülöttet nem fogja érdekelni«, teljességgel tarthatatlan és nem megalapozott. Nem pedig azért, mert nem »kasírozott műemlék« teremtéséről van itt szó, hanem a *Vár építészeti jellegének helyreállításáról!* *A Bécsikapu* nem »idegen test«, mint a

Doge-palota lenne, mert a Vár szerves része volt, ami hiányzik onnan, minden ép esztétikai néző szemében. Hát a *Halászbástya* nem érdekli az idegent és a bennszülöttet? Pedig az nem is állott ott soha... Abban sem igazságos Márkus László, hogy túlságosan lebecsüli a főváros megmaradt, kevés emlékét, mikor azt írja, hogy »ami történelem itt még él, az elvész a város modernségében és önmagában véve is jelentéktelen!« Dehogyan is jelentéktelen! Még ez a kevés is jelentősebb az igazi műértő szemében, mint egész sereg modern »alkotás!« És a történelem nemcsak a kevés műemlékben él itt, hanem ezeréves, egységes szellemében és ez a szellem azt parancsolja, hogy multunk emlékeit egyre inkább tisztelni tanuljunk s ha a nagy városrendezésnél az iránt kellő tiszteletet, kegyeletet nem tanusítottak, akkor, ahol valami formában lehet az újabb nemzedék igyekezzen a hibákat javítani. Ahogy lehet! Úgy, ahogy a németek is raknak új »Tor«-okat, hogy ők is, mi is gyönyörködhesünk benne.

Isten mentsen, hogy valóra váljon a cikkíró intelme, hogy az adott »amerikánus stílusban« kell a modern fővárost fejleszteni! Nincs itt »amerikánus stílus«, csak sokkal kisebb, jelentéktelenebb, rossz budapesti, elsietett stílus. Ezt pedig ne folytassák és ne nevezzék »amerikainak«. Kissé mégis más dolog az az igazi, amerikai felhőkarcoló, miagyéb stílus...

Azt is mondja Márkus László, hogy azt véli szükségesnek, hogy az utcák nem szép frontjait a »mentől fantasztikusabb (!) üzleti portálok, reklámok és cégtáblák leplezzék.«

Ellenkezőleg! A legtöbb helyen mentől szolidabb portálokra és más ilyenekre van itt szükség! Ég óvjon a budapesti fantasztikumoktól édes mindnyájunkat! Van már belőle bőséges részünk épületben, tetőben, homlokzatban, kupolában! Bár ne lenne! Az utcai felépítményekről és egyéb ilyen részletekről alább fogok beszélni.

Új építő stílusok.

A *Budapesti Hírlap* 1929. évi október hó 1-i számában *Rakovszky Iván*, a Közmunkatanács elnöke mutat rá egy érdekes cikkben arra, hogy milyen nagyjelentőségű az az új építészeti stílus, mely a külföldön, főleg pedig Németországban kezd kialakulni s melynek főtörekvése, hogy levegőt és fényt akar adni a lakásnak, az embereknek és leginkább a nagyvonalakban való harmóniával és a tömeghatással dolgozik. Komoly szemszögből, megfontolt ítéllettel fejtegeti az új irány lehetőségeit, értékeit. Ybl Ervin, a kiváló esztétikus fűz e cikkhez igen értékes megjegyzéseket, reámutatva a nagy eredményekre, melyeket ez az új irány főleg Németországban, Ausztriában, Hollandiában és Svédországban máris elért.

Errenézve annyit jegyzünk meg, hogy az új építkezésből csak hadd jöjjön az, ami kiforrott és jó, Budapesten sem áll útjába senki. Ez az új felfogás csakugyan termelt szép, monumentáltságában megragadó és praktikus épületeket többfelé. Pl. Bécsben is. Helye lehet itt is, de *válogassák meg a helyét*, ennek is parancsai vannak, csak megfelelő keretbe állítva hat, dús, nagy teret, levegőt kíván maga is és csak akkor lesz szép, ha egy városrészben harmóniába illeszkedve épülnek ilyen házak, ahol nem rontanak bele idegen hangulatokba, melyek legalább annyira veszélyeztetnék az új irány eredményét, mint az új a régit, a tőle idegen mást. A tömeggel való hatás, a klinker-tégla és miegyéb nem elég; megfelelő keret, hely kell ennek is. Mindenesetre ez az újabb irány több egészséges elvet vall és életképesebb, mint korábbi elődei voltak. De az a baj, hogy nálunk az új építkezés rendszeren nem mint természetes új évgyűrű illeszkedik a meglévőkhöz, hanem sokszor divatból, feltűnési viszketegből jelenik meg itt-ott. Rendszeren ott, ahol nem kellett volna megjelennie!

Igen sok érdekes, de már inkább szakszerű szemmel látott hozzászólás jelenik meg időnkint a »Vállalkozók Lapjában«. Általános, nagy, új elveket tárgyal; pl. a folyó évi 10., 11. szám »A konstruktív város előkészítése« címmel. Végtelenül érdekes az a grandiózus perspektíva, mely a *Gropius, Breuer Marcel, Le Corbusier* tervezetéből, elgondolásaiból élénk táruul.

A lakás, közlekedés, egészségügy, építkezés teljesen új útjai nyílnak meg ez érdekesítő tervek által. Sajnos, terünk nem engedi, hogy közelebről ismertessük ezeket. A »Vállalkozók Lapja« 1927. évi május 4. számában Pirovits Aladár »A városkép elművészetlenedése és ennek okai« címmel írt figyelemreméltó cikket. Ebben általános tünetnek mondja Európaszerte az újabb időkben a városképek elművészetlenedését. Szerinte, ami nem szép alkotást látunk fővárosunkban, azokat megtaláljuk Drezdában, Nürnbergben, Milánóban, Velencében, Bécsben is.

A városok elművészetlenedését háromféle okra vezeti vissza. És pedig: 1. Korunk építőművészetének hanyatlására, 2. a városképben a romantikus multnak pusztulására, ami a városok modern irányú fejlődésével kölcsönös hatásban áll, 3. a modern technika szédületes iramú haladására.

Nyomatékosan kárhozzatja megszívlelendő fejtegetései során, mily káros az, hogy az építészek elhanyagolják a városkép kellő vizsgálatát, nem törődnek eléggé a városkép művészesítésével.

Szerinte Amerika a felhőkarcolókkal hadat üzent a művészetnek, »ezt nem egészen írom alá! az újabb időben épültek művészes hatású felhőkarcolók is, egyenesen szépek. Itt is győzhet a szépség hatalma az anyag fölött«.

Rakovszky Iván egyik cikke a »Vállalkozók Lapjában« a sajtó nagy szerepét emeli ki a jövő városépítő művészetének nagy kérdésében. Reá-

mutat arra, hogy ez a lap is nemcsak közvetve adott bőséges tápot a városrendezés munkájának, hanem propagandisztikus erejével közelebb hozta egymáshoz a városrendezőket és a város közönségét. Igaz is, hogy az egész budapesti sajtó lelkesen karol föl minden olyan ötletet, amely alkalmasnak látszik szeretett fővárosunk szépítésére, előbbvitelére. A sajtó magvető és a szépség éber, gondos kertésze is. Szerepe igen fontos a városszépészet finom problémái körül.

A magyar sajtó, mint a multban, úgy a jelenben is mindig megértőleg töltötte be e téren is nagyjelentőségű szerepét. Bizonyos, hogy a jövőben is meg fogja tenni a magáét. Ellenőríz, propagandát fejt ki, bírál és ideákat népszerűsít.

A magyar sajtónak nagyon sokat köszönhet Budapest esztétikája, Széchenyi idejétől napjainkig. Igen érdekes az a cikk is, mely arra mutat rá az említett lapban, hogy tekintettel Budapest növekvő idegenforgalmára, parkjaink tervezésénél is mindig nagy tekintettel kell lenni az építőművészeti és városépítési feladatokra is, hogy fővárosunk külső képét a modern világvárosok nivójára emelhessük ezen a téren is.

Az ekkoriban (1928) fölmerült javaslatok között szerepelt az is, mely a kertművészeti feladatok ügyeinek irányítását, megszervezését a városépítő ügyosztályra szeretné bízni és el akarja rendeltetni a főváros zöld területei térképének elkészítését, valamint jelentős természeti emlékeinek jegyzékét. A kertészet egyik legfontosabb eleme lévén a városesztétikának, annak minden mozzanata különös figyelmet érdemel és mindent el is kell követni, hogy az egyetértésben működjön a városépítészeti faktorokkal és mindenben alkalmazkodjék a modern utcaesztétika követelményeihez! Budapest kertészetének mai állásáról külön fejezetben fogok egyet-mást elmondani.

A »Vállalkozók Lapjának« 1930. évi május 7-i száma »Nemzeti jelleg és városrendezés« címmel ismerteti Fodor Sándor közmunkatanácsai miniszteri tanácsosnak ily tárgyú fölöttébb tanulságos előadását. Többek között ezeket mondja benne: »Egészséges államszervezetben a nagyváros sem egészében, sem jellegzetes részeiben, sem életműködésének fontosabb megnyilvánulásiban (mint pl. a városrendezés) nem lehet idegen a nemzet testétől.«

Nagy és megszívlelendő igazság!

Fodor Sándor azután reámutat arra, hogy a francia és angol szellem különbözősége mint nyilatkozik meg a városrendezésben is. Párizs rendezésében a hideg észnek kristályos vonalai vonulnak végig a város úthálózatán. Könnyörtelen logika nyilvánul meg még a versailles-i parkban is. Mennyire más az angol kert kanyargó útvonalával. Ennek szellemében alakultak ki London utcái is. Taglalja az amerikai városszabályozási rendszereket és érdekes következtetést von le fővárosunk úthálózatáról.

Az idézett lap egyik számában *Sándy Gyula* előadását ismerteti, mely a »*Modern épületek felső határolásáról*« elmélkedik. Nagyon fontos, praktikus újításokról van itt szó, mely Budapest rosszul épített padlásrendszere mellett igen sok megszívlelendő dolgot tartalmaz.

Egy másik szám *Rakovszky Ivánnak*, »*A terek jelentőségéről*« tartott előadását tárgyalja, melyben reámutatott a budapesti terek igazi jellegére és azokra a rendezési hibákra, amik megakadályozzák, hogy hivatásukat teljesíthessék.

»Ne akarjunk erőszakkal sétateret csinálni a hivatalos élet gócpontjaiból, parkot a piactérből, ligetet a forgalmi térből és bodérengeteget a sétatérből. A tereknek ezzel a disztíngválásával megmutatta az igazi utat, amit a budapesti terek rendezésénél a jövőben követni kell«, mondja az idézett lap.

Az idézett cikkek mutatják, mily éber figyelemmel kísérik úgy az esztétikusok, mint a szakemberek, de még a laikus lakók is a főváros építésének, szépítésének minden mozzanatát. Végtelenül örvendetes ez, mert így ki fog alakulni az az általam is melegen óhajtott atmoszféra, amikor *minden egyes fővárosi ember Budapest baráti köréhez tartozónak* érzi magát és lelkes gonddal fog törődni városa szépségével, minden egyes kövével, emlékével, minden fájával, kertjével.

Az elmondottakból világos, hogy a budapesti utcák esztétikája szempontjából az építkezés hibái miatt emelhetünk legelsősorban kifogásokat. Ez pedig a legfontosabb alap, mert hiszen, ahol szépek az épületek, ott már megvan az alapfeltétel az utcák szépségéhez. Ahol pedig elhibázott a városrendezés, ahol művésziatlennak az épületek, gondatlan, harmóniátlan az építkezés, ott alapjában szenved az utca esztétikája.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a laikus néző nem veszi ilyen szigorúan soha és sehol a magasabb szépészeti követelményeket, mint az esztétikus. Hogy magam nem tudok ettől az épületekkel szemben szabadulni, annak nem kis mértékben az is lehet az oka, hogy hosszabb időt töltöttem műszaki ügyekkel is foglalkozó ügyosztályokban és így önkéntelenül a szigorúbb mértéket alkalmazom, ha építkezésről, városrendezésről kell ítéletet formálnom. De ettől eltekintve is, elvem : hogy ahol csak lehet, épen a főváros érdekében igyekeznünk kell mindig és mindenben a legszebbet, legjobbat megvalósítani, minden elkövetett hibát jóvátenni, mert Budapest jövődöbeli fejlődése azt követeli tőlünk, hogy tökéletes várossá tegyük minden téren! Ezért hiba lenne, — ha reá nem mutatnánk az elkövetett hibákra! Budapest így is csudaszép, hibái mellett, de minden budapestinek, legelsősorban pedig a főváros embereinek arra kell törekedniök, hogy még szebb legyen! Ez a gondolat vezetett minden szavam kimondásánál, a főváros iránti rajongó szeretetem.

Budapest a világ egyik legváltozatosabb külsejű városa. A legkülönbözőbb pontokról a legkülönbözőbb városképeket mutatja. Utcái is ilyen végtelenül változatosak. Van ódon, hegyi városi hangulata és van büszke sugárútja, van kisvárosias, meghitt utcája, van világvárosi boulevard-ja, vannak hegyei, van sík területe, dombos vidéke, folyamparti korzója: az utcaskála minden változata megvan a mi fővárosunkban. Talán ez is teszi, hogy az idegen alig veszi észre építkezésének hibáit, csak elbűvölő szépségéért rajong.

De szerencsére, amint tudjuk, van számos igazán szép, előkelő, elegáns, hangulatos és pittoreszk útunk, utcánk, utcarészletünk is a maga nemében egyszerűen páratlan, mindent felülmúló, tündérszép dunai panorámánkon kívül is. Vannak művészi szempontból is tökéletes, elragadóan szép épületeink is, mint a *Nemzei Múzeum*, a *Vigadó*, az *Operaház*, a *Koronázó-templom*, a *Halászbástya*, az *Országház*, a *Királyi palota*, a *Kúria*, a *Szent István-dóm*, a régi *Városháza* és még sok más.

Mindez bőségesen elegendő arra, hogy a legszigoróbb szemű esztétikus is, pláne ebben a bámulatos, elragadóan szép keretbe illesztve, Budapestet teljes joggal a Föld legszebb városai közé sorolhassa!

Most pedig nézzük meg utcáinkat az épületek művészi értékétől elvonatkoztatva, tisztán csak az utcák tartozékai szempontjából tartva esztétikai szemlét.

A *Vár* és a *Dunakorzó* képéről már ilyen értelemben is szólottam és ott kifejtettem szerény véleményemet arra nézve, mint lehetne oda még több szépséget vinni.

A következőkben általános jellegű megfigyeléseimet leszek bátor előadni.

Tagadhatatlan, hogy az utcák szépségére nézve, az épületek művésziessége mellett döntően hat közre azok vonala is. Erről is történt már említés, amennyire terem engedte. A burkolás kérdése is fontos, de ennek taglalásába ezúttal nem megyek bele, lévén ez olyan kérdés, mely inkább a szakembereket érdekli. A fásítás, a növényi dísz is elsőrangú elem az utcaesztétikában. A virágdísz kívánatosságát már kiemeltem előbb, a fákról, a kertészetről szóló, későbbi részben fogok röviden megemlékezni. Külön érintem most a többi, legszembeötlőbb vonást, elválasztva a világítás kérdésétől, melyet szintén tárgyalnom kell, ha csak röviden is.

Az utcakép különböző elemei.

A kirakatok.

Beszéljünk most az utcakép többi elemeiről. A modern város utcaképének egyik legelsőrendű eleme kétségkívül a *kirakat*.

Említettem, hogy a régi világban a kereskedelem félénken bujt meg a középkori, komor házak belsejében, vaspántos ajtók, rostélyos ablakok mögött.

Bezzeg a mi korunkban, főleg pedig ma, alig van valami, ami szembetűnőbb helyet foglalna el a modern város utcáinak életében, mint épen a kereskedelem, a kirakatok.

A Párizsban, Londonban, Berlinben, Münchenben, Bécsben sétálgató idegen a városkép szempontjából igen sokat törődik az üzletekkel, a kirakatokkal. Az épületek, a fekvés megítélése után mindjárt erre terelődik a figyelme, ebből ítéli meg a város gazdasági erejét, élénkségét, karakterét. Természetesen ugyanilyen ítélet alá kerül a mi utcáink üzleti képe is. Az ember pedig ebben is önkéntelenül a tökéleteset, a *szépet keresi!* Itt is fontos tehát a szépség, az esztétika itt is megköveteli a magáét. A szép, csillogó üzletekkel beszegett utca óriási mértékben hat az emberekre.

Persze itt is döntően esik latba a gazdasági erő: a pénz. Csak fejlett és szerencsés gazdasági körülmények között alakul ki az üzletek, a kirakat szépsége. Régebben keveset törődtek a kereskedők a kirakatokkal. Régi, hírneves cégeket sokszor parányi kis réztáblák jeleztek csak az utcákon. »A jó bornak nem kell cégér« — mondták a hajdankor kereskedői. Ma azonban, a reklám korában hatalmas szerephez jutott a kirakat. Szinte külön »tudományággá« fejlődött a szép, a jó kirakatképzés, kirakatrendezés. Ma nem kis mértékben függ attól a siker, hogy a kereskedő mennyire ért ahhoz, hogy szép, elegáns, sokszor már egyenesen esztétikai látványosságzámba menő kirakatával magára, üzletére tudja a vevő, a nagyközönség figyelmét terelni!

Így lett nagyon fontossá a kirakat szépsége, így vonult az be az utcaesztétikába. Manapság a kirakat csakugyan élmény és látványosság lehet, esztétikai örömet nyújthat. Hogy állunk mi e tekintetben?

Örömmel lehet megállapítani, hogy az utóbbi évtizedekben nagyon sokat fejlődtek, szépültek a budapesti kirakatok. Főbb útvonalaink üzleteinek ragyogó kirakatai vannak és ambiciózus kereskedőink (még a mai gazdasági válságban is) komolyan törődnek azok csinosításával, fejlesztésével. De azt is be kell vallanunk, hogy Nyugat-Európa ezen a téren is messze előttünk jár sok tekintetben. A budapesti kirakatok ma még elmaradnak Párizs, London, a rohamosan előretörő, amerikaias iramban, lázasan dolgozó Berlin, de még a szintén nehezen élő Bécs mellett is. Amin nem is lehet csodálkozni, lévén ezekben a városokban gazdagabb, nagyobb múltú ipar és kereskedelem, a miénket sokszorosán felülmúló forgalom és idegenforgalom.

Azonban Budapestnek ezen a téren is lépést kell tartani a nagy metropolisokkal! Itt sem szabad elmaradnunk. A haladás máris látszik. Kereskedőink áldozatkészen igyekeznek minden jót eltanulni a kirakatkikép-

zésben, rendezésben. Érzik, hogy a jó kirakat — fél siker. A szép portál, a kellemesen, sőt szépen elrendezett, tetszetős áruk mágneses erővel vonzzák be a boltokba a vevőket. A csunya, rideg, dísztelen kirakat pedig taszít, elkergeti a vevőt.

Persze, mint az építkezés finomsága, mint az anyag nemessége a háznál, úgy itt is majdnem minden a pénzen múlik. De csak : majdnem! Mert az ízlés legalább olyan fontos e térreumon is! Drága pénzen is készültek ízléstelen kirakatok és jó ízléssel olcsón is lehet kellemeset alkotni.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy itt is arra kellene nevelni Budapest lakóit, fiait, kereskedőit, hogy érezzék magukat Budapest barátainak, mikor kirakataikat elkészítetik, vagy megújítják ! Gondoljanak arra, hogy utcáink szépségére döntő fontosságú, hogy milyen portálok kerülnek a házak keretébe.

A jó kirakatok mérhetetlenül emelik, javítják még a dísztelen utcaképet is, a rosszak elronthatják a legszerencsésebbet is !

Itt is az legyen a legfőbb szempont : csak szolidat, szépet az utcaképhe ! A kereskedővilág magának használ legelső sorban, ha csak hozzáértő, jóízlésű szakemberekhez, *lehetőleg iparművészekhez* fordul, mikor portálokat rendel, építtet, vagy helyreállít. (Ezt az ügyet is be lehetne és kellene kapcsolni az *Építési Tanácsadó*-iroda *ingyen* működési körébe !) Így el lehetne kerülni, hogy mindenféle fantasztikus portálszörnyetegek kerülhessenek ki utcáinkra. E téren is nagyon sok szabadosság, kilengés mutatkozik utcáinkon. Igen sok helyen láthatunk kirívó, csúf, cifra, ormótlan portálokat. Pedig ezeknek alkalmazkodni kell szoroson az illető épület stílusához, jellegéhez vonalban, színben, hangulatban egyaránt ! Egy túlmodern, kiabáló kirakatszekrény tönkretelheti a legszerencsésebb, legművészebb frontú épületet is. (Amint erre sok, lehangoló példát láthatunk Pesten is, Budán is !) Viszont a szolid, jövonalú portál segíthet (legalább részben, az alacsonyabb utcai szemszögben) a rosszabb épületen is.

Tessék megnézni például a Nemzeti Kaszinó és a mellette álló (Széputca sarok) palota üzleteit. Mily szerencsésen hatnak bennük a kirakatok, hogy nincs külső szekrényük, hanem szerényen alkalmazkodnak az épület architektúrájához, csak az ablakterületre szorítkoznak és pedig külön-külön, egy ablaknyi területre széttagolva. Ilyen helyeken egy kiabáló, túldíszes, márványos portál tönkretelenné a ház művészi képét és ártana az utcaképnek is. Sajnos, rossz példát sokkal többet lehetne idézni . . . A kirakatszekrények esztétikai jelentőségét már az újabb »Építésügyi Szabályzat« is fölismeri, mert több helyen állít föl velük szemben követelményeket (lásd : a 19., 279., 407., 412. §-at). Sajnos, az esztétikai követelményeket mellőzi, csak a méretekkel s hasonlókkal törődik, pedig erre is ki kellene terjeszkednie, kivált

műemlékjellegű és a várbeli, régi, patinás épületek esetében, továbbá olyankor, ha a szomszéd épületek esztétikai értékét veszélyezteti.

Nem is kell magyarázni, hogy egy régi, biedermeier-, vagy empirefrontba nem szabad kiabáló, ultramodern kirakatszekrényt beilleszteni. A szomszéd portálokra is tekintettel kellene lenni. Az újabb időben sok elegáns, fényes és részben artisztikus portál is épült utcáinkon, de elég sok az ízléstelen, cifra is. Pedig a szolid környezetben finomabb, beszédesebb, vonzóbb az egyszerűbb portál, így is lehet azért modern és megkapó.

A modern ember igen sokat foglalkozik a reklám és a kirakat érdekes problémáival, különös gondot kell tehát fordítani Budapesten is ezekre a dolgokra.

A cégtáblák kérdése sem jelentéktelen. Az utcaesztétika szempontjából nagyon lényeges ügy ez! A jókiállítású, sőt egyenesen szép cégtábla fontos utcadísz. A csunya, piszkos, elhanyagolt, rossz cégtáblák sora tönkretetheti egész utcák képét, szépségét. Ez is olyan terület, ahol apellálnunk kell kereskedőink, iparosaink jóérzésére, ambíciójára. A kereskedő- és iparosvilágnak tehetsége szerint azon kell igyekeznie, hogy tetszetős, kellemes hatású cégtáblákat szereljenek üzlethelyiségeik fölé. Ezzel is maguknak használnak, de egyúttal Budapest szépségéhez, utcáinak vonzó hangulatához is nagymértékben hozzájárulhatnak. Ez pedig — örvendetesen emelkedő idegenforgalmunk mellett — igen nagyfontosságú dolog, mert a külföldiek messzire elviszik üzleti negyedeink jó, vagy rossz hírét, tehát a jó kritika hasznot hajt, a lesújtó kárt okoz.

A külföld kirakatai.

E témánál tartva, idézem a »Die Strassenreklame in London« című, 1928-ban megjelent eleven, érdekes munka néhány részletét. A londoni kirakatokról például ezeket írja :

»Egy vezető angol kirakatreklám szakember nem régiben a következő tíz irányelvet állította fel a kirakatreklám részére :

1. Eredetiség a járóelők figyelmét magárvonja, megállásra és megtekintésre kényszeríti azt, aki különben az üzlet mellett elmenne.
2. Kirakatkiállítások a detailista legjobb reklám eszközei.
3. Ha a sötétség beálltával kirakatodat megvilágítod, akkor a publikum látja áruidat, ha fejük a nap gondolataitól és gondjaitól mentes.
4. Nem mindig az, amit kirakatodba teszel, hanem sokszor az, amit nem teszel oda, teszi kirakatodat hatásossá.
5. Semmilyen kirakatkiállítás nem sikeres, ha üzleted forgalmát nem emeli, ha nem ad el.

6. Vonzóerejű kirakatok szépítik a várost és megörvendeztetik az embereket. Megelégedett emberek készséges vevők.

7. Esméket termelni, amelyek árut eladnak és nemcsak mutatnak, ez a kirakat-díszítő feladata.

8. A kirakat az üzlet jellegét tükrözi vissza és a néptömeg arról ítéli meg milyen vállalkozás az.

9. Ne díszítsd kirakatodat járókelőid izlésén, értelmén és állásán felül. *Alkalmazkodj a helyi viszonyokhoz.*

10. Olcsó áru nem mentsége a szegényes kirakat díszítésének. Kevés pénzzel, kis üzlettel is lehet jó, szép és hatásos kirakatot rendezni. A módszer fontosabb, mint az anyagi. Ízlés és változatosság nagyobb szerepet játszanak, mint sok nehézkes, fáradságos és drága konstrukció.»

Ezek igazán megszívlelendő tanulságok! Nézzük, mit mond tovább :

»Ha teát vagy kávét akarunk inni, akkor a Lyons Co. fehér email aranybetűs cégtábláit keressük. Londonban több, mint kétszáz ilyen teaház van, mind egyforma kirakkal és jelleggel bír. Nem feltűnőek, jól illeszkednek a környezetbe és mégis észre lehet őket venni. Modellek, jelképei a legszebb utcai hirdetésnek.

Nagy igyekvéssel építik most át sok londoni kereskedés portálját; felismerik, hogy egy modern jól felépített portál maga is nagy hirdetési erővel bír, másrészt sok kiállítási, díszítési és alkalmazási lehetőséget nyújt.

Mielőtt azonban egy áruháztulajdonos portáljának átépítésére gondol, hozza össze a dekoratort és a műépítést és az ezek által készített átépítési tervet és vázlatokat mutassa be egy kiállító szakértőnek.

A londoni modern kirakat alaprajza már nem a két zsámolyra helyezett deszka az előtérben. Használják sokoldalú készülékeket és segédanyagokat; műgyep, szökökút, folyók üvegből, tavak, forgatható kirakatok, záporosó és hóvihar manapság már természetesen utánozhatók a kirakatban.

A bronzfémből készült ablakkeretek előkelő hatást gyakorolnak és nem költségesebbek, mint a mahagóni keretek, a mellett tartósabbak is. Ezzel azonban nem a fakeset ellenzölünk. Liberty, ez az előkelő áruház, új épületet emelt, a középkor stílusában nehéz, látható faoszlopokkal, csinosan beeresztett kirakatokat ökörszem ablakokkal. *Ez egyike London látványosságainak, művészetileg tökéletes londoni attrakció, elsőrendű utcai reklám.* Dacára annak, hogy nagy kópalotáktól van körülvéve, semmit sem veszít hatásából.

Nagyon fontos, hogy a cégtábla összhangban legyen a portál homlokzatával, az általános architektúrával és az alkalmazott színekkel. Bronzfémbetűk tejüvegre, gránitra is vagy márvány párkányzatra helyezve, jelenleg a legdivatosabb és legelőkelőbb hatásúak. Általában egy felső- és egy alsócégtáblát alkalmaznak, hogy a nézőközönség ne legyen kénytelen a kirakattól egy pár lépést eltávolodni, ha a cég nevét keresi. Sok cég nem használ ilyen cégtáblát, hanem a bronzkeretbe van a cég neve beeresztve vagy bevágvva s így kivilágítható.

A bemenetek megvilágítása nagyrészt mennyezetbe süllyesztett prizmás üvegen keresztül történik. *Külső lámpák és ivlámpák már eltűnnek.* Művészi kivitelű fémrácsok jó hatásúak és pótolják a nehézkes, csunya redőnyt.»

Budapest legmodernebb, legjobb üzleteiben már sok megvalósult ez elvekből, de érdekesnek tartottam kiemelni ezt a pár részletet, mert hangsúlyosan reávilágít azoknak az elveknek fontosságára, amelyeket az utca-

esztétikával kapcsolatban előrebocsátottam. Ma már nálunk is komolyan foglalkoznak e problémákkal s az évente megtartott kirakatversenyeknek igen sokat köszönhet utcáink esztétikája.

Az idézett, igen tanulságos kis munka érdekes fényképekben mutatja be London hirdetéseit, hirdető módszerét. Tanulmányom végén néhányat reprodukáltam belőlük. Sok megszívlelendő gondolatot találhatunk itt a hirdetések jó és ötletes alkalmazására nézve. A főváros hirdetővállalata hasznosan forgathatja e könyvecskét, mert utcáink szépítésére is ad felhasználható gondolatokat.

A többi utcai „felépítmény“.

(Bódék, lámpák, órák, utcakertek, kutak.)

Arról már beszéltem, hogy minden utcai felépítmény egyaránt bele-szól az utca szépségébe, hangulatába. Igen nagy figyelmet kell tehát fordítanunk arra, hogy: egyfelől csak csinos, sőt lehetőleg szép felépítmény kerülhessen utcáinkra, másfelől pedig, ami csúf még ott van, az sürgősen és végképen tűnjék el onnan. Ezen a téren is javult már a helyzet a fővárosban, de még sok a tennivaló.

A *Széna-térről*, a *Krisztina-térről* s még néhány exponált helyről már eltűntek a csúf bódék, de még sokfelé ott éktelenkednek. Így pl. a *Calvin-téren*, a *Központi Vásárcsarnok* előtt, a *Döbrentei-téren*, a *Lövölde-téren*, a *Szebeny Antal-téren*, stb. stb. Ismétlem: senki kenyerét el nem szabad venni, de a bódészeplőktől meg kell szabadítani végre szép Budapestünket! Ahol vásárcsarnok hiánya miatt, vagy más okból *egyelőre* elkerülhetetlen néhány utcai, ideiglenes elárusítóhelyiség, oda elegáns, csinos kis pavillont kell építeni. Egyszerűt, szolidat, praktikusat, olyat, ami az illető utcakepet nem zavarja. De a mai utálatos kis bódéktól szabadulni kell!

Ott van egy példának a Gellért-szálló melletti kis trafik. Ha valahová, úgy ide kell legelőbb, egy csinos artistikus kis elárusító helyiség. A mostani tönkreteszi a szálló és a hegy környékét, olyan díztelen.

Méltó társa a BSzKRT ottani állomásbódéja! Az autobusz és a BSzKRT újabban dícséretes igyekvéssel törekszik csinos, modern, világvárosi környezetbe illő, üvegezett falú várótermeket építeni. Ezek igazán tetszetősek, sőt elegánsak. De már a *Vörösmarty-téren* épen most épülő autobuszállomás túlló a célon, mert cifra vonalai nyugtalanok, feltűnőek; az egyszerűbbek, mint az *Erzsébet-téren* és az *Eskü-térenél* lévők, sokkal jobbak, szebbek. A Gellért-téren is sürgősen, legsürgősebben oda méltót kell építeni. A *HÉV* itteni állomása is díztelen alkotmány. A tér parkosításáig is csinosabbat kellene ide alkalmazni. A *BSzKRT* régi, rozsdamarta kis bádögörtöneit sürgősen el kell távolítani a belső területekről!

A Calvin-térről legelőbb! — kínosan hat ott.

A földfeletti illemhelyek (a »zöld villamos«) eltávolítása is régóta aktuális már, minden forgalmasabb helyen az úttest színe alá kell ezeket helyezni mielőbb, mindenütt utálatosan hatnak, esztétikaellenesek. Az újonnan felszerelt *automata telefonok* fülkéi elég jók, mert egyszerűek, célszerűek.

Viszont nem szépek a nyilvános órák. Zavaros formákkal illeszkednek a hirdetési oszlopokra, ráadásul pedig épen azokban a napokban, amíg e sorokat írtam, valami éktelen, vad, lilás-kék színnel kezdték bemázolni ezeket. Az ég tudja, honnan keresték ki ezt az ocsmány színt! Erre is gondot kellene fordítani az illetékes szerveknek! Utóvégre mégsem lehet, hogy kellő próba, felülbírálás nélkül ilyen esztétikaellenesen lehessen belekiabálni utcáink hangulatába! A hirdetési vállalatnál is lennie kellene valakinek, aki ügyelne arra, hogy ilyesmi elő ne fordulhasson. A színeknek óriási jelentősége van az utcák életében. Ennek is megvannak a maga esztétikai szabályai. A mi villamos kocsijaink például igen kellemes, vidám sárga színt futtatnak szerte a városban, de már autobuszaink harsány kékje nem a legszerencsésebb. A színről szólva, itt jegyzem meg, hogy nem értem, hogy kávéházaink, vendéglőink, kereskedőink, miért nem alkalmaznak szebb napvédőponyvákat nyári terrasszaik, üzleteik fölébe? Valami vidám, rokon-szenves, sárga, kék, vagy piros csíkos ponyva derült, mosolygós hangulatot árasztana, pitoreszkebbé tenné az utcaképet mindenfelé. E helyett unalmas, sötét ponyvát látunk sokfelé. A budapesti ember szeret az utcán üldögni, étkezni, kávézni. Ez afféle keleties szokás, bár nyugaton is, délen is meghonosodott, kivált, ahol meleg van. Ezeket a tavaszi, nyári, koraőszi üldögélő helyeket minél derűsebbé, szebbé, virágosabbá kellene tenni, annyira emeli az utca kedvességét, hangulatát, ha szép az ilyen »utcakert«. Szerencsére e tekintetben elég gond kezd már Budapesten megnyilvánulni. De még mindig sok alkalom kínálkozik a szépítésre e téren is. Minél több növényt, tarka virágot, futókat, örökzöldet, színes lámpákat kell alkalmazni, ezek behízelgő, vonzó képet adnak. A legfeltűnőbb, legszebb utcarészletekre ajánlottam már előbb a gazdag, iparművészeti kiképzésű, nagy fényerejű oszlopos-lámpákat. Azonkívül néhány leginkább arravaló fronton igazán szép kivitelű, csakis ezt a célt szolgáló, díszes óraoszlopot kellene felállítani. A város más és más hangulatú részéhez képest más és más stílusút. A Várban régieset, a Városháza közelében barokk stílusút. A Clark Ádám-térre is igen illene egy szép, komoly, artisztikus óra.

Gondoskodni kellene róla, hogy a leszerelt gázlámpaoszlopok csunya erdeje mindenünnen eltűnjön, ahol már nincs, vagy nem lesz szerepük. A Vár több szép, kedves helyén, a Belváros némelyik pontján különösen bántóan hatnak ezek a rozsdás, csonkaoszlopok. Az ezekre szerelt gázreklámok is ósdian hatnak már.

Hiba, hogy sok helyen túlsok mindenfélét szerelnek rá egy-egy lámpaoszlopra, takarékosági okokból. Van olyan oszlop, amelyen autóbussz megállójelző, szemétkosár, útiránymutató és reklámpaizs zsúfolódik össze. Ez bántó, zavaros, csunya így. Vigyázni kellene arra is, hogy a hirdető és lámpaoszlopokat ne helyezték olyan pontokra, ahol a kilátást, vagy műemlékszerűen szép épületeket, vagy a szobrok esztétikai élvezetét megzavarják. Sajnos igen sok ilyen kiáltóan hibás elhelyezésű reklámoszlopot és lámpát lehet látni városzerte...

Nem szabad elfelejteni, hogy a legkisebb felépítmény is, ami az utcára kerül, emelheti, vagy ronthatja az utca esztétikai megjelenését. Egy utcajelző tábla, egy körúti jármű megállóhelyét jelző oszlop, az utcanévtábla: mind mind kritika alá esik, kellemes és kellemetlen képzeteket kelt. Például Rómában mindjárt szembeötlik, hogy az utcák neveit márványtáblák hirdetik. Persze Olaszország bővelkedik márványban, nálunk ezt nem lehet követni, de súlyt kell reá helyezni, hogy minél csinosabb névtáblákat alkalmazzunk. Az új, nagyobb névtáblák elég csinosak, a régiek elvesznek a házakon, nem célszerűek. Gondoskodni kell a névtáblák állandó rendbentartásáról, tisztításáról is.

Mondanom sem kell, hogy mennyire emelik az utcák szépségét a művészies *közkutak*.

Itt ismét Rómára kell gondolnom, ahol lépten-nyomon szebbnél-szebb, pompázó kutak bukkannak elénk. A víz kedves, hangulatos játéka egyik legszebb díszje az utcáknak, tereknek. Sajnos nekünk nagyon kevés szép közkútunk, szökőkútunk van. Örvedetes lenne, ha ezek megszáporodnának. A Ferenc József-tér közepére igen jól el lehetne egyet helyezni.

A fatörzsek védelmére szolgáló vaskosarak is elég sivárak a fővárosban. Gondoskodni kellene róla, hogy ott, ahol a fák már eléggé fejtettek, védelemre nem szorulnak többé, ott tűnjenek el ezek a díztelen vasrácsok. A Kossuth Lajos-utcában például nagyon túltengenek ezek a reklámos vaskosarak. A reájuk szerelt hirdetések miatt elvész a fatörzs szabad látványa, ami egyáltalán nem tesz ott kellemes benyomást. A fa mégis csak önmagáért van, önmagában szép, ki kellene ezeket szabadítani mai helyzetükből.

Szobrok.

Budapest szobrait ezúttal nem veszem részletes kritika alá. Mint minden városban, úgy nálunk is van néhány jó, szép szobor és van sok rossz, kevésbé szép.

Örvedetes lenne azonban, ha a régi Pest-Buda sokszor talán primitív, de kedves szobrait, amelyek más helyre kerültek, udvarokba szorultak le, visszavinnék a terekre, utcákra. E ponton nem vagyok teljesen egy véleményen

azokkal, akik mindenáron ugyanarra a helyre akarják a régi szobrokat visszaállítani, ahol eredetileg állottak. Ennek csak akkor van értelme, ha az illető tér (háttér) nem változott meg teljesen, nem modernizálódott felismerhetetlenül. Ahol megfelelő helyet lehet még biztosítani a tradicionális régi szobroknak, nagyon helyes, ha visszahozzák, de ahol elveszett már teljesen a régi háttér, ott ezek az ódon, legtöbbször naiv szobrok már stílustalanul hatnak. Szerintem jobb lenne, ha a hazátlanná vált még meglévő és feltalálható szobrokat megfelelő, régies, korabeli környezetben állítanák föl. Ilyen például a minden dísz nélkülöző, kedves Szebeny Antal-tér, a volt *Szarvas-tér*, a szobortalan, bájos *Bécsikapu-tér*, ha nagyobb Beethoven-szobrunk lenne, ez utóbbi téren lehetne elhelyezni stb. Ezeken és más ilyen pontokon (például a Kamermayer Károly-utca és a környező utcák összefutásából keletkezett térségen a Kristóf-szobor) jól elhelyezhetők lennének a régi Pest utcadíszei.

Reklámok. Fényreklámok.

Azt szinte felesleges mondani is, hogy a modern világvárosban az utcai reklámoknak óriási fontosságuk van. A reklám a mai utca egyik legjellegzetesebb, legmaibb tartozéka. Minthogy pedig a reklám (értve alatta az ábrázolással, grafikával, festéssel dolgozót) képszerűleg jelentkezik, azt is fölösleges magyarázgatni, hogy annál jobb és szebb, minél művésziesebb.

A mai utca színfoltjainak legrikítóbb, legfeltűnőbb részét éppen a plakátok, a hirdetőoszlopokon, a falfelületeken, a tűzfalakon, a háztetőn alkalmazott, festett reklámok adják. Mármost minél szerencsésebbek, sikerültebbek, vonzóbbak ezek a hirdetések, plakátok, annál kellemesebben hatnak az utcaképre. Viszont a rossz, csúnya, olcsó és izléstelen reklámhirdetés, plakát elronthatja esztétikai értelemben a legszebb utcaképet is.

Ezért igen nagy gonddal kell ügyelni arra, hogy csakis jó, szép plakátok, hirdetőtáblák kerülhessenek házainkra, hirdetőoszlopainkra, utcáinkra.

A fényreklámok pedig az utca esti és éjszakai képére vannak óriási befolyással.

A reklám igen régi eredetű valami.

A régi Rómában a köztársaság és a császárság idején kőlapokra vészték a hirdetményeket és úgy helyezték el a város egyes pontjain. Pompeji és Herculánium falain nemcsak szerelmi levelezést találtak, de a szó mai értelmében vett reklámokat is.

A plakátfestés a XIX. század végén Párizsból indult útnak és rövid idő alatt Európaszerte elterjedt. A mai értelemben vett hirdetőoszlopokat legelőször a németek alkalmazták, ahol *Liffass Ernő* a XIX. század közepén kapott először engedélyt Berlin közterületein ilyen oszlopok felállítására.

Budapesten a hirdetési jog 1911-ig bérbe volt adva. Tekintettel azonban épen arra a nagy hatásra, mellyel a hirdetések és azok elhelyezésének módja a város külső képére vannak, elhatározta a főváros vezetősége, hogy a hirdetés gyakorlását házikezelésbe veszi. Így alakult meg 1911-ben a székesfőváros hirdetővállalata.

Ebben az időben még csak 200—300 egyszerű vas-hirdetőoszlop és a 5000—6000 négyzetméter felületű hirdetőtábla volt a város közterületén elhelyezve. Azóta ez a berendezés háromszorosára fejlődött. Ezeknek az oszlopoknak és tábláknak elhelyezésénél különös gondot fordít a vállalat a városszépészeti szempontokra és az oszlopokat úgy igyekszik elhelyezni, hogy azok egyrészt a hatásos műemlékek, művészi szobrok és monumentális épületek hatását ne zavarják, másrészt pedig a város egyhangúbb részeibe élénkséget és színt hozzanak.

Hatalmas lépéssel jutott előre a hirdetés a transparens-oszlopok 1926. évben történt felállításával. Budapesten 30 nagytípusú hatszegletes és 110 villamos, valamint autobusz-megállóhelyeket jelző kistípusú négyszegletes transparens-oszlop nyert felállítást. Ezek az oszlopok az alkony beálltával, a közvilágítási lámpákkal egyidejűleg gyujtatnak fel és árnyékmentes, egyenletes fényükkel teszik kellemessé az esti városképet.

Oszlopaink külső formája, megvilágítása és technikai kivitele annyira megnyerte még a külföldiek tetszését is, hogy 1929-ben párizsi szakemberek jöttek oszlopaink berendezésének tanulmányozása céljából.

Legutolsó újdonsága a fényreklámnak a neonfényű hirdetések, amelyeknél a hirdetés szövege és esetleg ábrái is neongáz töltésű üvegcsövegből készülnek ibolya, vörös és zöld színekben. Bár ilyen neonberendezésű hirdetések a főváros még eddig nem létesített és ilyeneket csak magáncégek alkalmaznak a városnak forgalmasabb pontjain, mint a Berli-ni-tér, Oktogon-tér, Nagykörút és Rákóczi-út keresztezésénél stb., az előkészítő munkálatok azonban folyamatban vannak oly irányban, hogy transparens-oszlopaink is így neonfényű hirdetéssel kombináltassanak.

Budapest tehát ezen a téren is igyekszik bekapcsolódni manapság a világvárosok iramába.

Persze a gazdag külföld és különösen a fényreklám hazája, Amerika, messze előttünk jár. Igen érdekes cikk jelent meg erről a Pesti Hírlap 1928. évi május hó 20-i számában: »A Broadway fényes útjának kulisszatitkai« címmel.

Leírja milyen lenyűgöző látvány New York nagy fényes utcájának éjjeli revüje, mint kezelik a felhőkarcolók tetején a fényszórókat, vetítőkészülékeket. Esténként legalább 25 millió gyertyaláng világítja meg a Broadwayt! Építészek, festők, illusztrátorok rajzolják meg az ötletes világítóplakátokat. Vannak ott olyan mozi-reklámok is, melyeknek betűi négyzerek-akkorák, mint a legmagasabb ember. Van ötemelet magas reklámtábla is.

Némelyik világitó reklám évi 60—100.000 dollárjába kerül a gazdájának. Évente sok ezrével szaporodnak ezek a méregdrága reklámok, amelyek egész jeleneteket játszanak le, a legkomplikáltabb szerkezetekkel.

Bizony minálunk még gyermekcipőben jár ehhez képest a fényreklám.

De az is bizonyos, hogy csudálatos Budapestünk ennek páratlan kifejlődésére is elsődrendű lehetőségeket ad. A Várból, a Gellérthegyről lenézve a jelenleg működő néhány nagyobb fényreklám is igen érdekes képet ad. De tessék elképzelni milyen tündéres fényjáték lenne, ha százával, ezrével villognának, vibrálnának, játszanának ezek odalent, Pest végtelen házrengetege fölött a szivárvány minden színében, mint mesebeli meteorok, szikrázó óriási, vörös, aranyos-kék, zöld pillangók gyanánt. Ez maga olyan látványosság lesz (mert meglesz, nem is nagyon sokára), amiért messze-földről érdemes lesz ideutazni. Kevés pontja van Európának, ahol ilyen alkalmas terület lenne a fényreklám számára, mint a mi fővárosunk. Addig is arra kellene törekedniök úgy a főváros hirdető vállalatának, mint a magánosoknak, hogy csakis szép, művészi plakátot engedjenek alkalmazni és csak izléses elegáns fényreklámokat engedjenek fölszereltetni. Ez óriási fontosságú dolog a városesztétika szempontjából.

Sajnos e téren is elkelnének a szigorúbb rendelkezések. Nagyon sok házon láthatunk ormótlan, túlnagy reklámtáblákat, dísztelen, csúf festésű, primitív hirdetéseket. Említettem azt a hibát is, hogy a Gellért-téren a hegy szikláit nagy területen betakarták hirdetési táblákkal a barlang templom alatt. Ezt nem lenne szabad eltűrni! Elrontja a tájképi szépséget teljesen. A Calvin-téren a puritán templom mellett az alacsony emeletes házakon aránytalan, csúf reklámtáblák meredeznek az ég felé, megzavarva a tér hangulatát. A hirdető vállalatnál fokozott felügyeletet kellene életbeléptetni az esztétika-ellenes reklámok kiküszöbölésére. Általában véve igen üdvös lenne afféle *utca-esztétikai rendőrséget* szervezni, amely szerv éber figyelemmel kísérné az utcákat ilyen és hasonló szempontokból és jóindulatú tanácsot adna, udvariasan közbelépne ott, ahol utcaképrontást, esztétikai hibát fedezne fel. Említettem, hogy az ilyesféle szépsézet tanácsadást egységesen lehetne megszervezni az Építési Tanácsadó felállításával kapcsolatban. Bizonyosan üdvös eredményt mutathatna fel egy ilyen hatósági szerv, ha megfelelő szakemberek állnának az élén és minden egyes esetben tapintattal, nem zaklató módon járnának el. Az Építésügyi Szabályzat általában véve is nagyon szegény esztétikai jellegű utasítások dolgában. A fényreklámok szempontjából pedig szintén revízióra szorul. Az utca-esztétika egyre jelentősebbé emelkedése miatt alaposan ki kellene egészíteni ezt a szabályzatot, mert mai alakjában nem felel meg a ma követelményeinek sok téren!

A hirdetések (és fényreklámok) ügyében számos új rendelkezésre van szükség, melyek nagyobb súlyt kell, hogy fektessenek az esztétikai

követelményekre. Még az olyasmikre is gondolni kellene például, hogy a *Horváth-keret* s más ilyen zöld területet ne lehessen csúf betonkerítésre alkalmazott hirdetészönnel elfedni. Ide csinos rácskerítés kellene. Itt és hasonló helyeken nem szabad reklámfelületet állandósítani, mert amúgy is alig van közkertünk, legalább azt ne bujdatnák plakáterdő mögé, ami kis zöld foltunk akad.

A budapesti díszvilágítás.

A fényreklámról beszélve, meg kell emlékeznünk Budapest szép épületeinek esti megvilágításáról és a főváros világításáról általában is. Talán sehol a föld kerekésége nincs még egy olyan város, amely annyira alkalmas terepnek lenne úgynevezett *díszvilágítás* rendezésére, mint a mi — ebben a tekintetben is kivételes — fővárosunk. A dunai panoráma fenséges kulisszáit nem érheti utól Európának építészeti szempontból talán messze felettünk álló egyetlen városa sem! A budai hegyek, a Várhegy, a Gellért-hegy, háttérben a János-hegy, előttük a Duna olyan keretet, a remek Halászbástya, a finom Koronázó-templom, a misztikusan ható Citadella meg olyan objektumokat adnak, melyekhez foghatóval a világ egyetlen pontja sem rendelkezik.

Nem csuda tehát, ha Budapest dunai kivilágítása ma már európai hirre tett szert, ha úgy emlegetik mint valami ezeregyéjszakai mesébe illő látványt. És még ezt fokozni is tudjuk! Ha a főváros anyagi ereje engedni fogja, még sorra kerülhet a királyi palota (vagy legalább is a középső, nagy kupola a koronával), az Országház és a Vigadó is. Szerintem a Lánchíd két, római diadalkapuhoz hasonló pillérje is pompás látványt nyújtana kivilágítva. Jelenleg azonban e fejlesztésre az igen nagy költség miatt alig lehet gondolni. A közönséget bizonyosan érdekelné fogják a jelenleg üzemben lévő díszvilágítás egyes adatai.

A *Halászbástyát* és a *Koronázó-templomot* 72 darab reflektor világítja meg 83 kw. kapcsolási értékben, ami 124.500 gyertyafénynek felel meg.

A *Citadella reflektorai* 92 kw. kapcsolási értékben 138.000 gyertyafénynek felelnek meg.

A *Szent Gellért-szobrot* 14 reflektor világítja meg 15 kw. értékben. Megfelel 22.500 gyertyafénynek.

A *Szent Anna-templomot* 19 reflektor 19 kw. értékben 28.500 gyertyafénnyel világítja.

A *Helyőrségi templomot* pedig 17 reflektor 22 kw. értékben 33.000 gyertyafénnyel.

A *Jánoshegyi kilátótorony* füzérvilágítással, 457 db izzólámpával, 15.000 gyertyafénnyel van megvilágítva.

Az Országház frontjának megvilágításához szükséges berendezés létesítése 180.000 pengőbe kerülne. A királyi várpalotának csak a kupoláját 40—50.000 pengő értékű berendezéssel lehetne kivilágítani.

A közvilágítás a legutóbbi években nagy lépésekkel haladt előre, de itt nincs megállás, haladnunk kell tovább, mert a mai utcaesztétika azt követeli, hogy a metropolisok utcái fényben fürödjenek.

Budapesten ez annál is fontosabb, mert a hegyekről nézve külön szépség vonása, varázsa a lent csillogó, reszkető lámpatenger. Ezt még fokoznunk kell. Különösen a Dunapartot kell fényzőnbe borítani, amint azt már kifejtettem.

A városokban ma époly szerepet játszik a világítás, mint legújabbán a reflektor a színpadokon. A főszereplőket, a sztárokat fényben fürdetik meg.

Budapest, a Duna királynője ilyen világ-sztár!

Fénytengerben kell pompáznia a világ előtt...

Ide iktatom a legutóbbi öt év adatait a székesfőváros Elektromos Művei által üzemben tartott közvilágítás áramfogyasztásáról és annak pénzbeli értékéről:

Év	Kw. óra	Pengő
1926.	4,832.037	529.582-28
1927.	6,175.379	663.523-96
1928.	7,377.761	766.585-50
1929.	7,268.210	727.745-98
1930.	9,444.505	963.140-80

Látnivaló, hogy öröndetesen és fokozatosan javul Budapest közvilágítása, ami nem kis mértékben emeli utcáink esztétikai hatását.

A németek — mint mindennel — a reklám problémáival is rendszeresen, szinte tudományos alapon foglalkoznak. Igen tanulságosak erre vonatkozó fejtegetéseik is. Mutatóul közlök e munkákból néhány idézetet, mert hasznos útmutatások rejlenek bennük.

Nelly Schwaber: »Reklámok és téralakzat« című tanulmányában például ezeket írja:

Nagy fogyatékoság mutatkozik a reklámok vonzerejének kellő elrendezése körül. A mai kereskedői világban a reklám aktív faktorrá lett. A régebben szokásban volt egyszerű kis hirdetéssel a közönség igényét kielégíteni ma már nem lehetne és azok szinte hatástalanok maradnának. A mai reklám irányvonala a közönségnek a serkentéstől a vétel elhatározásáig és nem úgy, mint régebben az elhatározástól a vételig. *Mivel a reklám vonzóereje váltja ki az érdeklődést, oda kell hatni, hogy modern és praktikus művészi érzékkel színezett izléses téralakulatot kapjon és szövegösszeállítása minden igényt kielégítő legyen. A technika, építészet, festészet és zene ma már egyúton haladnak és a reklám is igyekszik felemelkedni a hétköznapiasságból egy magasabb atmoszférába.*

Hans H. *Reinisch*: »A fényreklámok lélektana« című tanulmányából is álljon itt egy kis részlet:

»A feketébe burkolt utcasorok, sötét terek nincsenek többé. A nagyvárosnak eddigi szégyenletesen testet öltött éjszakai képe le van rombolva. A fény küzdelme lett úrrá a sötétség, egyhangúság és kísértetiesség felett. A fényforrás a néző előtt úgy fényerősség, mint színváltozás révén sok variációban bővelkedik. Ez optikailag és gyakorlatilag annyit jelent, hogy a harmadik dimenzió létrejött és a fényreklámok mint küzdők és győzők versenyképesek lettek. A nappali reklámok háttérbe szorultak, mivel ma már úgyszólván minden kereskedő kirakatát annak legrejtettebb zúgáig kivilágítja. Ma már az eddig elszigetelten álló, ijesztően sötét utcasorok és ehhez hasonló elavult állapotok megszűntek. Amerika vezetőserepet tölt be úgy az építkezés, mint a vele párhuzamosan létesített fényreklámok, utcák és terek szélesítése révén olyképen, hogy megfelelő térköz legyen kirakat és közlekedés között. Tény azonban az is, hogy a fényreklámok sokasága okozta reflexfények és kirakati kivilágítások okozta fényvetődések a járókelők számára nagyon gyakran a közlekedés biztonságát is veszélyeztetik, különösen esős, nedves időjárásnál, úgyhogy a fényreklámok technikai részének megfelelő fejlesztése és azok zavaró fényhatásainak kiküszöbölése még megoldásra szorul. A minden követelménynek megfelelő fényreklámok szempontjából az volna a helyes, hogy a kiválasztott terület, üzlet vagy közlekedési eszköz indirekt világitást kapjon.«

Nem kétséges, hogy a fényreklámnak a jövőben még nagyobb szerepe lesz. Ez a szerep izgalmas erővel szót kér, egyre hangosabb szót a város- és utcaesztétika szempontjából is. Azért különös gondot kell nálunk is reáfordítani és igyekezni kell arra, hogy artisztikus keretbe szoruljon, ne rontson, hanem ellenkezőleg, javítsa az utca képét, hangulatát, a város esti és éjszakai panorámáját.

A kertészet szerepe az utcaesztétikában.

Most pedig tanulmányom végére érve rátérek egy szintén igen fontos kérdésre.

Ez a városi kertészet, az utcák fásítása, általában véve a zöld dekorálás problémája Budapesten. Még a leglaikusabb ember is tudja, érzi, hogy ennek milyen óriási befolyása van az utcaképre. A főváros kertészetének multja az 1700-as évek végéig vezethető vissza. Mint Siklóssy is írja, akkor hozza szóba *Boráros* János pesti városbíró a *Városerdőt*, melynek további beültetését kívánja, mert így változik át »*deliciózus helylé*«.

József nádorról köztudomású, hogy a városban nem volt barátja a fának.

Széchenyi bezzeg látta, mily fontos a kert, a fa a városban, kikelt minden fairtás ellen és megteremtette a lipótvárosi sétányt, amely tettét ma emlékmű hirdeti.

A Közmunkatanács 1872-ben kezdett foglalkozni a ligettel, mely később nagy karriert futott meg.

Mikor parkokról, fásításról, az utca fáiról esik szó Budapesten, az emberek azt szokták odavetni általában :

— »Hja, nálunk nincs becsülete a fának !«

Budapesten egyenesen »irtják« a fát . . .

Hát ez így igazságtalan ítélet!

Az újabb és legújabb időkben igenis nagyon nagy előrehaladást tett a kertészet, a fásítás Budapesten. A fővárosi kertművészet magas színvonalon áll. Nem mondom, hogy már ott tart, ahol a nagy nyugati metropolisok régibb gyökerű és nagyobb anyagi lehetőségekkel dolgozó városi kertészete, de a megadott keretek között mindenesetre sok szépet produkált és fog még produkálni.

A fővárosi kertészet 1880-ban kezdte meg működését s ez idő óta, ha nem is rohamosan, de mégis állandóan fejlődött és ma magas színvonalon áll.

Nem szabad elfelejteni, hogy a háború és a kommunizmus idejében súlyos visszafejlődés mutatkozott, aminek főokai egyfelől a hétesztendő öntözési tilalom, másfelől pedig az akkori idők vandál pusztításai voltak. Nem volt megfelelő munkásszemélyzet sem s így növényállományunk nagyon lezüllött. A kommunizmus alatt nem kevesebb, mint 20.000 értékes, nagyját vágta ki ! Elpusztították a pihenőpadokat, a fasorok támasztórúdrait, a kerítés oszlopait, stb.

Mindezt pótolni: nem könnyű feladat volt.

A székesfővárosi tanács megértő támogatással sietett a kertészet védelmére és újjáélesztésére, úgyhogy ma már nemcsak a hézagok pótolhattak ki, de jelentékeny fejlődés észlelhető mindenfelé. Az utolsó tíz év alatt hatvan utcát fásítottak be a fővárosban.

A fővárosi kertészet által fenntartott, fásított utcák száma :

Budán : 252 utca, 49.000 darab fával,

Pesten : 248 « 53.000 « «

összesen 500 utca 102.000 darab fával.

Az új Népliget, Ilsemann Keresztély igazgató tervei alapján, Råde Károly által teljesen átalakított, pompás, modernstílusú, művészi elrendezésű sétányá fejlődött.

A Városliget mai képe, főleg a nagy körönd körül (tervezte és alakította Råde Károly igazgató) ma igazán európai nivójú.

E két nagy park mellett igen sok kisebb park, illetőleg kert és angolosan square-nek nevezett, kertesített utcarészlet van a főváros területén. A kertészet gondozása alá tartozó kertterületek nagysága : 572 katasztrális hold.

Igaz, hogy más világvárosban sok nagyobb, szebb, régibb és érdekesebb kert van, mint például Párizsban a remek Luxemburg-kert, a Parc de Monceau, a Buttes-Chaumont-park, a vincennes-i park, Firenzében a Giardino Boboli,

London, München nagy kertjei, Bécsben a schönbrunni park stb., de ezek megítélésénél nem szabad elfelejteni azt, hogy ezeken a helyeken nemcsak a kertkultúra, de a városkultúra is sokkal előbb járt. Azonkívül is döntő jelentőségű szempont, hogy a mi időjárási viszonyaink sokkal *kedvezőlenebbek!* A kánikulában, a hirtelen betörő melegben (hiszen Budapesten alig van igazi tavasz!) a cserjék és a fák is nagyon szenvednek és sokkal hamarabb lankadnak, sőt pusztulnak el, mint a tengerpárás Angliában vagy Hollandiában vagy akár az egyenletesebb nyarú, tavaszú Németországban.

Úgy a hozzáértő, mint a laikus közönség sokszor panaszkodik a miatt, hogy nálunk nem kímélik a fákat. Hát ha ez általánosságban talán túlzás is (mert sokszor olyan esetekben is hallik ez a szemrehányás, mikor életképtelen, elvéhédhett vagy be nem vált fasorokat irtanak ki, hogy helyettük megfelelőbbeket létesítsenek), annyi bizonyos, hogy nálunk nincs meg az a fakultusz, mely annyira jellemző Németországra, Angliára és Ausztriára. Magam is láttam eseteket, amikor egy-két, nem is nagyon kiváló fát meghagynak forgalmas pontokon, védőművekkel vesznek körül, sőt féltett, nagyon régi fa kedvéért akár *az út- és házvonalat is megváltoztatják!* (Kitzbühel, Grác stb.) Azokból a gyakran és sokfelől felhangzó panaszokból, melyeket Budapest utcáinak fásítása ellen tesznek, idejegyzek néhányat. Azért látom ezt szükségesnek, hogy az illetékes körök tudomást szerezhessenek azokról és ahol és amennyiben a kifogások helytállóak, igyekezzenek módot találni azok orvoslására.

E részletes hozzászólások mindenesetre azt bizonyítják, hogy úgy Budapest barátai, mint a nagyközönség éber figyelemmel kíséri mindazt, ami a főváros fáival, kertjeivel, parkjaival történik és szigorú kritikát gyakorol a növényállomány terén végbement eseményekről.

Íme, szóljon a következőkben a közönség több tagja, akik megfigyeléseiket nagyvonásokban a következőkben hozták tudomásomra :

— »Budapest terein alig találni egy árnyatadó fát, ha egy fa kissé elterebélyesedik, azt kivágják és hitvány, gyenge, csenevész fát ültetnek helyébe, mely árnyékot egyáltalában nem nyújt az alatta üdülést keresőnek. — Nyugat-Európa nagy városaiban a meglévő előregedett fákat megvasalják, karókkal alátámasztják és mindent elkövetnek, hogy annak életét még néhány évvel meghosszabbítsák. A kipusztult fák helyébe távoli vidékekről, erdőkből hozatnak már megerősödött, de átültetésre még mindig alkalmas fákat, melyek, ha koronájukat még annyira is visszametszik az átültetés alkalmával, néhány év után már újra árnyat adó fává terebélyesednek. Tessék ezzel szemben megfigyelni Budapest fásítását.

Az 1930. év nyarán a Krisztina-téren a zöldségárus bódék között éveken át nagy gonddal megőrzött, szép, lombos gesztenyefákat, amelyek még nem voltak előregedve, két-három délután kivágták, a templom oldalfala ottmaradt csupaszon s a fák helyén óriási költséggel egy kis, szerény virágágyat készítettek. A kivágott gesztenyefák közül egy többet ért s nagyobb hasznot nyújtott a polgárságnak, mint a meglévő s temérdek kiadással készített szerény virágágy. Csodálni lehet a Krisztina-város híres nyári vendég-

lőseit, hogy e városrésznek annyira jellegzetes gesztenyefáit kivágni engedték s erőlyesen nem tiltakoztak ellene.

(Ezt a hibát fentebb már magam is szóvátettem.)

Ennek a városrésznek a szép lombos gesztenyefák adták meg bájos jellegét s most ezek elpusztítva, a templom kopasz oldalfalát nézhetjük.

A Petőfi-tér és a mellette húzóód Dunasor jellegzetes akácfáit ugyancsak néhány év előtt kivágták.

A kivágott fák helyébe e téren újból csenevész akákokat, a Dunasoron pedig platánokat ültettek, holott az Erzsébet-híd és Lánchíd között elhúzóód Dunaparton mindenütt akácfasor vezetett. Tagadhatatlan, hogy a városok fásítására legalkalmasabb s egyik legszebb fa a platán, mégis miért kellett a Dunapart e rövid szakaszán az akákokat kivágni s helyettük planátokat ültetni, mikor az egész pesti Dunasoron mindenütt akácok vannak?

Az okatlan fairtás egyik legfeltűnőbb esete a Várhegy pesti oldalán évekkkel ezelőtt kivágott gyönyörű gömbszilfák. A kivágott fákat nem pótolták, a hegyoldal hamarosan csúszni kezdett, minek következtében az 1930. év nyarán hatalmas cementfalakat voltak kénytelenek emelni, hogy a hegyomlást megakadályozzák.

A Mikszáth Kálmán-téren pár évvel ezelőtt kivágták az ott levő ecet- (bálvány-fákat s helyettük újakat ültettek. De vajjon miért kellett a régieket kivágni?

A Svábhegy gerincén, a *Normafa* felett húzóód gyalogút mentén igen szép 8—10 éves gesztenyefák voltak. A folyó év tavaszán, rügyfakadáskor, egy vasárnap reggel Budapest természetkedvelő közönsége a fákat a földön heverve, kivágva találta. A nedvkeringség a fákban már megindult, a hajtások duzzadtak s erőteljesek voltak, mindenki csodálkozott, miért kellett e szép árnyatadó fákat kivágni? Néhány hét után a kivágott fák helyébe csenevész, gyenge fákat ültettek.

Az Üllői-út igen szép fejlett akácfáit néhány év előtt minden ok nélkül kivágták s helyettük csenevész japán és kugli akákokat ültettek, melyeknek még ma sincsenek lombjaik, holott ha régebben a Calvin-térről az Üllői-út felé fordultunk, egy szépen fásított utcában gyönyörködhattunk.

A Ferenc József-térnek előttem ismeretlen nevű, rendkívül érdekes koronájú, lombos fáit ugyancsak 4—5 évvel ezelőtt kivágták s helyettük kugli akákokat ültettek, melyek a legkisebb viharban, mintha törzsük üvegből volna, derékban kettétörnek. A kivágott fák egészségesek voltak s ezen fanemből mindössze egy példány maradt meg a téren s Budapesten ilyen fák ma nem találhatók sehol. (Ez talán a kilátás kedvéért történt? *A szerző.*)

A Horváth-kert fáit (Krisztina-város) ugyancsak megritkították s azóta a Krisztina-körút és a Krisztina-tér sarkán levő illemhely szabadon díszleg s az ott levő autótaxi-állomás soffőrjeit magam hallottam panaszkodni, midőn a fákat kivágták, mondván, hogy még azt a kis árnyékot is irigylük, amit a kivágott fák nyújtottak nekik. Az Erzsébet-körúton, mindjárt a Rákóczi-út mellett, pár évvel ezelőtt kivágták az ott levő gyönyörű celtiszeket, hogy ott egy földalatti illemhelyet építsenek. Nem gondoltak arra, hogy ily szép terebélyes fákat máról-holnapra nevelni nem lehet s a főútvonalak mellett illemhelyeket külföldön seholsem helyeznek el, hanem igyekezzenek azokat mentől jobban befásítani s feldíszíteni.

Budapest útvonalai és terei nem megfelelő fanemekkel vannak fásítva, példa erre a Kossuth Lajos-utca, mely szilfákkal van befásítva, amelyek a főváros melegét nem bírják s július elején lombjavesztetten szomorkodnak a város legelőkelőbb helyén. — Segíteni is óhajtanak ezen és — miután a lombot már elvesztették, — a fák öntözését megkezdik.

A fák udvara (nyílása) mindenütt igen kicsi, legjobban bizonyítja ezt a Lánchíd és Erzsébet-híd között elhúzódó budai Dunapart, ahol a meglévő, terebélyes gesztenyefák gyökerei az aszfaltburkolatot megrepesztik. Ha megnézzük Bécs fásítását, látjuk, hogy az útvonalakat szegélyező fáknak legalább kétszer oly nagy nyílásuk van, mint a főváros útvonalain levő fáknak.

A Tisza Kálmán-tér legjobban igazolja, hogy tereink nem megfelelő fanemekkel vannak fásítva. Ezen teret 35 évvel ezelőtt fásították, de egy árnyatadó fát ma sem találni rajta!

Tereink e rossz fásításának kulcsát a szakértő szem hamarosan meg is találja. Kertészeink, hogy szép gyepeket tudjanak készíteni, az árnyatadó fákat nem kedvelik s ez okból csak kugliakacokot, vagy olyan fákat ültetnek, amelyeknek számottevő lombjuk nincsen.

Legjobban igazolja ezen állításomat a Gellért-hegy északi oldalán, az utóbbi években készített parkozás. A hegy oldalát homokkal feltöltötték s külföldről drága pénzen fenyő-csemetéket hoztattak s azokkal telepítették be a hegyoldalt.

Magában azt a tényt, hogy a hegy oldalát homokkal feltöltötték, nem lehet eléggé elítélni. Az Erzsébet-térre s más tereinkre a síkfekvésű pesti oldalon sziklákat hoztattak, de a meglévő sziklás hegyoldalt homokkal feltöltik! Ha a főváros erdészeire bízták volna a hegyoldal fásítását, azok tudták volna, hogy oly fanemekkel kell beerdősíteni e hegyoldalt, melyek otthon érzik magukat. Ez okból nem kell messzire elmenni. Nézzük a Gellért-hegy keleti oldalán levő igen sziklás terület csapadékvíz-vezetőit. Találunk ott tölgyet, gesztenyét s minden egyéb fanemet, mely lombot ad s mely között a hazánkat látogató vándormadarak otthont találnak, az üdülést kereső polgár pedig árnyékot.

Ezen hegyoldalra telepített fenyők annyira nem érzik otthon magukat, hogy azokat, az elmúlt évek nyarán, még éjjel 11 óra után is öntözni láttam. Szükséges volt az öntözés, hogy e fák megmenthetők legyenek, mert tűiket hamarosan hullatni kezdték. Míg ha árnyatadó honi fákkal telepítették volna be a hegyoldalt, azok megmentésére, illetve gyorsabb fejlődésének biztosítására fele annyi víztömeg sem kellett volna, mint az itt-levő külföldi fenyőcsemeték megmentésére.

A közölt megfigyeléseket nem szakember juttatta hozzám, de olyan ember, aki sokat foglalkozik a fákkal, virágokkal és kizárólag Budapest képének, utcái, kertjei szépségének érdekében emelte fel sokadmagával együtt a szavát előttem ez ügyben. A szakértők vannak hivatva eldönteni, hogy figyelmes észleletei mennyiben helytállóak. Több ponton egyetértek velem magam is. Így például abban a további észleletében, hogy a pesti oldalon legutóbb létesített, kövekkel körülrakott virágágyak és betonmedencék csakugyan nagyon csunyák, a főváros képéhez egyáltalán nem méltók, vidékies ízűek. Ezeket polgármesteri rendeletre le is fogják bontani. Jobb lett volna föl sem építeni!

Még néhány megfigyelést ideiktatok azok közül, melyek hozzám érkeztek.

»Budapest terei közül a József-tér az, mely valóban mintaszerűen van fásítva. Az ott levő celtiszek nemcsak a nyár folyamán nyújtanak pompás látványt hatalmas koronájukkal a természetkedvelőnek, hanem még a tél folyamán is pompás ágképződésük olyan látványt nyújt, mely a rajzolóknak megörökítésre méltán elsőrendű tárgyul szolgálhat.

Kertészeink azonban ezt a pompás összhangot, amit ezen térnek fásítása szerez, megromtották. Nevezetesen közvetlen a celtiszek közé hársfákat ültettek. Alig lehet ezt megérteni, mert az a néhány hársfa a hatalmas celtiszek között nem is fejlődhetik ki, csak az egyöntetűséget bontották meg vele. Holott erre az egyöntetűségre olyannyira törekszenek újabb kertészeink, hogy néhány útvonalon a meglévő terebélyes fákat e miatt kivágták és csenevész fákat ültettek helyettük (például a Vérmezőnek a Váralatti oldalán).

Kiemeli a budapesti fáknak e barátja, hogy mennyire emeli a paloták, középületek képét egy-egy szép, öreg fa.

Ezt nem is lehet vitatni s így gondosan őrizni kell az ilyen vén fákat, melyek sok helyen egyenesen tipikusan tartozékaik lesznek a városképnek. Róma, Nápoly egyes városképrészlete nem is az lenne bizonyos ősrégi faóriások nélkül. Az ilyen, a városképbe régen beletartozó, azt dekoráló fákat — merném mondani — ép olyan védelem illeti meg, mint a műemlékeket. A természeti emlékek védelme végtelenül fontos. Itt jut eszembe, hogy nemrégiben — nagyon helyesen — az országos felháborodás megakadályozta végre a *Badacsony* további vandál pusztítását, de azalatt, szemünk láttára rongálják, pusztítják a budai hegyláncnak a fővárosba betekintő szép hegyoldalait. Barbár dolog ez, sürgősen meg kellene akadályozni! Hát nem gondolnak rá, hogy Buda egyszer odaviszi kertvárosi határát? Mily keservek lesznek akkor e csúf sebek a hegyeken? . . .

Súlyos, nagy hiba volt a Kis-Svábhegy lefaragásának megengedése is.

Úgy ez a nagy szépséghiba, mint a Margitszigettel szemben fekvő hegyek barbár elcsúfítása helyrehozhatatlan szeplő lesz városképünkön.

Legalább a jövőben kellene az ilyesmit vasszigorral megakadályozni!

A »Kertészeti Szemle« folyó évi 1. számába figyelemreméltó cikket írt *Jonke Kálmán*: »A közterek kertészeti kiképzése« címmel.

Többek között ezeket mondja :

»A terek felületi kiképzésénél, értve alatta a parkozást, sok hibát látunk. Sajnos, nálunk még nem érett meg annyira a helyzet, hogy a terek kertészeti kiképzésében, ami legalább olyan fontos, mint a környező épületeké, az abban illetékeseket, a kerttervezéssel foglalkozókat épen úgy belevonják, mint az építészeket. A közelmúltban számos térképzési pályázatot írt ki a Közmunkák Tanácsa (Szabadság-tér stb.). Azonban még nyilvános pályázatra kiírt közkert nem volt Magyarországon, ellentétben a külföldi államokkal, rendszerint építészek oldják meg a kertet vagy az illető város vezető főkertészeinek diktatórikus hatása érzik a megoldáson. A tér kertészeti megoldása épen olyan fontos, mint az építészeti, tehát ha nyilvános pályázatot írnak ki, azzal még nem sértik az illető városi kertészeti vezetők érdekét, tekintettel arra, hogy azok egyrészt szintén résztvehetnek a pályázaton, másrészt pedig a kivitelezés az ő kezükben maradna. Ezután rátér a Kossuth Lajos-tér bírálatára, majd általánosságban is fejtegeti elveit, melyek között megszívlelendő észrevételek fordulnak elő.

Ugyancsak az idézett »Kertészeti Szemle« adta közé *Magyar Gyula* hosszabb tanulmányát »Érdekes dendrológiai látnivalók Wien, Drezda és Grácban« címmel.

Sajnos, terem nem engedi, hogy részletesen kitérjek e nagyon tanulságos szakcikk anyagára, de kiemelem belőle, hogy Bécsben járva több helyen látott pompásan fejlett és festői hatású *magyar ezüsthársfát!* (*Tilia tomentosa*), melyet az útmenti sorfák királyának nevez, amelyet nálunk alig ismernek és nem is igen alkalmaznak. Igyekeznii kellene e szép, magyar fa meghonosítására az arra alkalmas fővárosi területeken. Kiemeli a Volksgartenben és a Türkenschanz-parkban látott szintén magyar *Syringa Josikara* = *Ungarische Flieder-szerű* bokrot, a magyar flóra ez ékességét, melyet szintén hiába keresünk parkjainkban!

A *Tilia tomentosát*, a magyar ezüsthársfát Drezdában is látta, négyes fasorba állítva. Sajnálkozva állapította meg, mennyire méltóbb előtere lenne ez a királyi fa a Millenniumi Emléknek, a büszke Andrassy-út mentén a sok mindentéle, egyenlőtlen növéssé és nagyrészen már nyár derekán száradó levélzetű, haldokló fa helyett.

A Kertészeti Lapok folyó évi 6. számában ugyancsak *Magyar Gyulától* olvastam egy ritka érdekességű memorandumot a Szent Gellért-hegyen létesítendő »Országos dendrológiai és sziklakert« ügyében. Bár valóra válna ez a kitűnő terv, mely a fürdőváros és az idegenforgalom szempontjából beláthatatlan hasznot, értéket jelentene Budapestnek.

Nem foglalkozhatom témaköröm e nagyjelentőségű és a nagyközöniséget intenzíven érdeklő részével kellő alapoossággal, csak még a Margit-szigettel kapcsolatban szeretnék pár gondolatot papírra vetni.

Jól emlékezünk még a régi, az *igazi Margit-szigetre*. Régi evezős vagyok, úgy ismerem minden porcikáját, akár a tenyeremét.

Micsoda idillikus, tündérszép hely volt akkoriban a hajdani *Nyulak szigete* az *Árpádházi Boldog Margit* királyleány emlékétől megszentelt Dunamosta asylum, ahova áhitattal lépett a sétáló, olyan finom, költői hangulat fogadta.

Csönd, madárdal mindenfelé, nem lehetett átlátni a fák dús lomb-szövedékén a partokra. Bájos, külön világ volt ez! A Palatinus sziget... a mi szép szigetünk! Hol van az már?!

Nem tehetek róla, kissé röstellem is magamat a barbárságomért, maradi gondolkozásomért, értelmetlenségemért, de — már csak mégis kimondom! — nekem, evezősnek ezerszerre jobban tetszett ez a régi Margit-sziget, amelynek vízig hajló fűzfakerete alatt siklottunk csónakjainkkal, mint ez a modern, »bámulatosan fejlődő« mai! — Szó sincs róla: kellemetlen volt a szűnyoghad, de szűnyog még most is van a nagyszerű feltöltés kiépítése után is, ha nem is annyi, mint volt, de van és lesz.

Viszont nincs már idillikus költőien szép Margit-szigetünk. Itt is odaadtunk valamí régi, kipróbált értéket a modern molochnak.

Én elhiszem, hogy anyagilag így lehet csak kihasználni a köztulajdonba került szigetet, elhiszem, hogy a sziget ideális hely a lovaspólónak, mindenféle sportnak, strandnak, uszodának, modern vendéglőnek, minden »*korszerű üzemnek*«. Elhiszem, hogy idegenforgalmilag is anyagi hasznot hajt a modern

sziget, elhiszek én mindent, csak egyet nem, akárki írja, mondja, hirdeti, bizonyítja, *nem hiszem el, hogy ez a sziget szebb, mint a régi volt.*

Bizony elkergették az énekesmadarakkal együtt a Margit-sziget igazi lelkét is, odaadták a költőit, az idillit a hasznosért. A betónvíztorony lehet akármilyen technikai érték, mégis csúf, esztétika-ellenes, kellemetlen látvány. Sok fát kiirtottak, látszanak az óbudai kopár hegyek, a gyárkérmények. Egyre jobban beépítik a sziget területét, városligeti hangulat kezdi magát befészkelni a vén platánok alá. A sziget feltöltésével kapcsolatban alkalmazott kő és beton partvédő művek valóságos erődítmény jelleget adnak Boldog Margit királyleány hajdani őserdei képpel megigéző szigetének. (Mindig félek, nem nevezik-e el egyszer Polo-Póla Szigetnek . . .)

Dehát ez a Pólaszerűség így sem teljes, kár volt ennyire hangsúlyozni, mert a kisantant amúgy sem enged ágyúkat beállítani a padokkal igen ügyesen maszkirozott lőrésekbe . . . Szerintem meg kellett volna hagyni a maga poétikus csendjében Margit királyleány és Arany János bájos szigetét és csak arra kellett volna törekedni, hogy a fürdőt fejlesszék, halk, előkelő, nagy szállót is építhettek volna, akár kettőt is, de a túlságosan sok teret elfoglaló további sporttelepülés és minden egyéb mehetett volna feljebb az újpesti szigetre és a többiekre. Hiszen kellő közlekedéssel azokat is könnyen meg lehetett volna közelíteni, pláne, ha a tervezett Lipótvárosi Park is létesül majd.

A régi Margit-sziget megnyugtató csöndjében, remek flórája keretében igenis lehetett volna egy *Park-Pantheon*t teremteni nagy művészeink, íróink szobraiból, ez és ilyesmi és a kertművészet tökéletessége, remeklése, illetet volna leginkább alaphangulatához, nem a mostani sport-mulató-atmoszféra. Ilyet elvégre mindenütt lehet kitenyészteni, de a régi Margit-sziget bensőséges, előkelő hangulatát nem lehet visszaadni most már Budapestnek! Pedig — tessék elhinni! — ez világvárosiasabb, mint egy szigeti Városliget . . .

A kertészeti téren óriási érték lenne, ha valahogy mégis megvalósulhatna a tervezett, hatalmas *Attila-park* és ha a Tabánban létesülne a *park-város*. Reméljük, hogy ezek — nem is nagyon sokára! — ékíteni fogják rajongásig szeretett Budapestünket.

Napjainkban nagyjelentőségű munkák, tervek vannak napirenden a főváros szépítése érdekében. Már töltik a *Lágymányost*, készül a *Boráros-téri híd*, tervben van az *Óbudai híd*. Óbudán a *Szépivölgyi-úti szerpentin* létesítése folyik, a Margit-hídtól északra megindul a terület térszerű rendezése, már terv készült itt egy hatalmas parkra, mely az ottani ipartelepeket kiszorítva, új oázist teremt a Dunaparton, újabb területet hódítva Budapestben a Szépségnek.

És mindenekelőtt: ha lassú léptekkel is, de a megvalósulás felé kezd indulni Budapest legnagyobb, ősi rendeltetése: *a Fürdővárossá emelkedés!* Ezen a téren beláthatatlan fejlődési lehetősége van a mi páratlan, gyönyörű városunknak, olyan nagyszerű szerep vár reá, mely egyedülállóvá teheti az egész földkerekségen!

Zárószó.

Én hiszek, bízom abban, hogy nem is hosszú idő alatt megéri a magyar főváros, hogy nemcsak díszítő jelzőül tehetjük oda neve mellé a *Duna Királynője* büszke megjelölést, hanem ezt a rangját elfogja ismerni az egész világ.

Mert emeljünk (a még több szépség érdekében!) akármennyi kifogást fővárosunk némely pontjai ellen, egy bizonyos és ez az, amit lelkünk legigazabb melegével vallunk, hogy

Budapest mégis a világ legszebb városa!

Ez a sokat szenvedett város ragyogó példáját mutatta már sokszor az áldozatkészségnek. Mikor nehéz időkben is mindent megtett, ami tőle tellett, mikor arról volt szó, hogy igazán kiérdemelje a *világváros* nevet. Ezután is meg fogja tenni szent kötelességét s mikor eljön a pillanat, mely a nagy jövőért nagy áldozatot kíván, azt fogja mondani akkor is minden polgára: *»Megadjuk!»*

Budapestért lelkesen dolgozó polgármesterünk ezt írta a *»Középitkezések Budapesten 1920—1930«* című, az építészkongresszus alkalmával kiadott albumba:

Budapest... »kövei egyaránt tanuskodnak a szűk és bő esztendőkről; a pangás, takarékoskodás, óvatos egyszerűség s viszont a lendület, igazi és álgazdagság, a bőkezű fényűzés, a külszínes cifrázkodás és a túlhajtott spekulációk korszakairól. És beszélnek egyben tervező építőművészei, alkotó építőipara és vállalkozása mindenkori tudásáról és törekvéseiről«.

»Saxa loquuntur«... A kövek beszélnek...

És a főváros kövei, melyek között még akad pár darab a nagy *Hollós Mátyás* király reneszánsz palotájának köveiből, a legnagyobb magyar, *Széchenyi* köveiből is, ma is és mindenha, büszkén a még hatalmasabb fejlődés, a jobb, a nagy jövő biztos reményében törhetetlen, csengő szóval azokat a szavakat ismétlik, melyeket első polgára, mai Polgármestere is idéz, hogy a magyar nemzetben és a nemzet szívében, Budapestben minden balsors ellenére is *»van élni hit, jog és erő!»*

www.terc.hu_www.terc.hu_www.terc.hu_www.terc.h

www.terc.hu_www.terc.hu_www.terc.hu_www.terc.h

www.terc.hu_www.terc.hu_www.terc.hu_www.terc.h